

ISBN 978-966-914-459-1

9 789669 144591 >

7

MAGYAR NYELV

Braun Éva, Zékány Krisztina

2024

Braun Éva, Zékány Krisztina

MAGYAR NYELV

7

Браун Єва, Зикань Христина

УГОРСЬКА МОВА

Підручник для **7** класу закладів загальної
середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Braun Éva, Zékány Krisztina

MAGYAR NYELV

Tankönyv
az általános közép fokú oktatási intézmények
7. osztálya számára

Львів
Видавництво «Світ»
2024

УДК 811.511.141:373.5.016(07)

Б 87

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2024 № 124)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Підручник розроблено відповідно до модельної навчальної програми
«Угорська мова. 5–9 класи» для закладів загальної середньої освіти
(авт. Браун Є. Л., Бардош Н. С., Зикань Х. І., Ковач П. П.,
Пердук І. Е., Гнатик-Рішко М. М.)

Браун Є.

Б 87 Угорська мова : підруч. для 7 кл. закл. заг. серед.
осв. / Є. Браун, Х. Зикань. – Львів : Світ, 2024. –
192 с. : іл.

ISBN 978-966-914-459-1

УДК 811.511.141:373.5.016(07)

ISBN 978-966-914-459-1

© Браун Є. Л., Зикань Х. І., 2024
© Видавництво «Світ», оформлення,
2024

KEDVES HETEDIKESEK!

Ebben a tanévben a korábbiaknál több, szerteágazóbb nyelvtani ismeret, nyelvhelyességi tudnivaló vár rátok. Természetesen továbbfejlészthetitek helyesírástokat és kifejezőképességeket is.

Célunk az, hogy anyanyelveteket, a magyar nyelvet mind mélyebben ismerjétek meg, és igényesen használjátok. Tankönyvünk részletesen megismertet a szöveggel, az egyszerű mondatokkal és a mondatrészekkel.

Az első részben mélyítjük és gazdagítjuk a beszédfejlesztéssel kapcsolatos szóbeli és írásbeli kommunikációs ismereteiteket. Erre szolgálnak a tankönyvben található érdekes tudományos, történelmi eseményeket ismertető szövegek.

A következő részben a mondatok fajaival és a mondatrészekkel foglalkozunk, itt megismerkedhettek azokkal az alapvető nyelvi formákkal, amelyek gondolataitok pontos, szabatos és árnyalt kifejezését teszi lehetővé.

A jó eredmény eléréséhez elengedhetetlen elsajátítani az elméleti anyag minden elemét és lelkiismeretesen megoldani az ahhoz kapcsolódó feladatokat.

Oh, jól vigyázz, mert anyád nyelvét bízták rád a századok, / S azt meg kell védened – hívja fel a figyelmet Füst Milán *A magyarokhoz* című versében. Azt hangsúlyozza, hogy valamennyiünk közös kötelessége anyanyelvünk védelme korunk nyelvi fogyatékoságaival, a durvasággal és az igénytelenséggel szemben.

Jó munkát kívánunk!

A szerzők

A tankönyv használatánál vegyétek figyelembe a következő jeleket:

	Könnyebb feladatok, mindenki oldja meg őket!		Párban végzett feladat
	Szabályok, amelyeket meg kell tanulnod!		Helyesírási és helyes kiejtési gyakorló
	Gondolkodtató feladatok		Kérdések, feladatok
	Témazáró		Alkotó feladat
	Házi feladatok		Szómagyarázat

A különböző nyelvek melegéből
keltek ki a különböző népek,
melyeket az atyafiság és az együttes érdek alapján
a közös szó szervezett nemzetekké.

Velünk is ez történt.

A magyarságot is az atyafiság és az együttes érdek alapján
a sors verte egybe;
hazát

a bátorsággal irányított
életöszön szerzett neki,
de nemzetté a magyar szó teremtette.

Mint jelképes hatalom,
a magyar szó nekünk a legnagyobb ereklje.
Kegyelet, hűség és becsület illeti őt.

(Tamási Áron)

*... bár olykor egy tehetséges tekintetből vagy fintorból
többet értünk meg, mint hosszú-hosszú mondatokból, mégis
beszéd-megnyilatkozásunk fejlesztésén nem
munkálkodhatunk eleget, hogy élményeinkről
élményeket kelthessünk, hogy lényünk visszhangot
verhessen a másokban.*

Montágh Imre

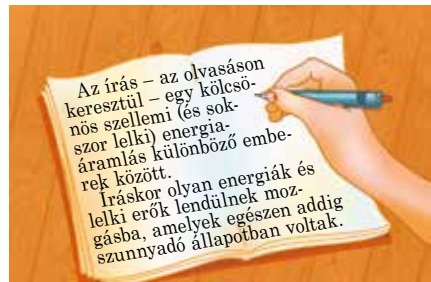
NYELV ÉS KOMMUNIKÁCIÓ

kommunikáció, beszéd, írás

Tanulmányaitok során gyakran talákoztatok a kommunikáció fogalmával, ti is kommunikáltok szóban és írásban. Jól megválasztott metakommunikációs eszközökkel (testbeszéd, mimika, kézmozdulatok) erősíthetitek mondandótok hatását, írásban az írásképpel, az elrendezéssel, a kiemeléssel, a gondos külalakkal, a helyesírási szabályok betartásával.

Amint azt már tudjátok, a **kommunikáció** magyarul **közlés-folyamatot** (információcserét) jelent, melynek során nyelvi és nem

nyelvi eszközökkel érintkeztek egymással szóban vagy írásban. Minél hatásosabban kommunikáltok, annál sikeresebben alakul az életetek.

A legkifejezőbben és legpontosabban a **beszéd** és az **írás** segítségével tudunk információt közölni.

Az emberiség az ismeretátadás céljából létrehozta a **beszédet**, azt a bonyolult rendszert, amely segítségével létrejöhetett a társadalom. Később az információt szó szerint kőbe vésték, ebből fejlődik ki néhány ezer év alatt az írás. Az írásnak köszönhetően az információ hosszú ideig fennmarad, illetve nagy távolságokra is eljut.

A kommunikáció fejlődésének egy újabb nagy mérföldköve a **könyvnyomtatás** elterjedése volt, amely segítségével az írott szó először jutott el a tömegekhez nagyjából ugyanabban az időben.

A XX. század technikai vívmányainak köszönhetően ez a folyamat felgyorsul. Megtörténik a **távközlés** forradalma, kezdetben a **távíró**, később a **telefon**, **rádió**, **tévé** segítségével megszűnik a távolság fogalma, a szó, a beszéd pedig modern eszközökkel válik dokumentálhatóvá.

Ma, a **számítástechnika** korában óriási információáradat ér minket a pillanat töredéke alatt. Az adat tárolhatóvá vált mindenki számára. A **neten** bármit meg lehet találni néhány perc alatt – információs „szupersztráda” alakult ki.

Ebben a gyors tempóban pedig az emberi beszéd kezd lemaradni...

1. Milyen hibát követett el a beszélő? Hogy hangzik helyesen?

1. Úgy meginnák egy üdítőt! 2. Attól tartok, a tanár holnap megírassa a dolgozatot. 3. Holnap a barátomnál megyek vacsorára. 4. Nem-e jönnél el velem moziba?

2. Alkossatok két csapatot! Az egyik csapat érveljen az **A** téma mellett, a másik pedig a **B** téma mellett! Indokoljátok meg érveiteket!

A TÉMA	B TÉMA
<i>A vegetáriánus étkezés jótékony hatása az egészségre</i>	<i>A legjobb sütemény a rántotthús</i>
<i>A hajléktalanok emberi jogai</i>	<i>A közterületek tisztaságának fontossága</i>
<i>A cukor káros hatásai az egészségre</i>	<i>Kedvenc süteményem</i>

3. Milyen nem nyelvi jelek vesznek részt a kommunikáció folyamatában? Játsszatok egy kicsit! Egyik társatok utánozza egy ismert ember mimikáját, gesztusait, testtartását stb., a többiek pedig próbálják meg kitatálni, kiről is van szó!

A SZÖVEG

kohézió, egységes, folyamatos és lezárt, tartalmi-logikai kapcsolatok, jelentésbeli és grammatikai kapcsolóelemek

EBBEN A HÁZBAN
BOLDOG CSALÁD VAGYUNK
 GYAKRAN NEVETÜNK
 NAGY ÁLMAINK VANNAK
 TISZTELJÜK EGYMÁST
 KEDVES SZAVAKAT HASZNÁLUNK
 MINDIG IGAZAT MONDUNK
 SZÍVESEN ÖLELKEZÜNK
 MONDJUK: **SZERETLEK**
SOHA NEM ADJUK FEL
 BETARTJUK ÍGÉRETEINKET
 SOKAT NEVETÜNK **ÉS** BOLONDOSAK VAGYUNK
 A LEHETŐ LEGJOBBAN CSINÁLJUK **DOLGAINKAT**
SZERETJÜK EGYMÁST

A kommunikációs folyamat résztvevőinek szándékát az üzenet fejezi ki, ami mondatokból épül fel. Az üzenet mondatai láncszerűen egymáshoz kapcsolódva szöveget hoznak létre. A **szöveg** a kommunikációs folyamatban az akaratot, az érzelmet, a gondolatot, a szándékot kifejező megnyilatkozás, beszédmű.

Az élőszavas vagy az írott szövegnek egyaránt alapelemei a hangok, írásban pedig a betűk, amelyek meghatározott rendszerben épülnek szóelemekké, majd szavakká. A szavakból mondatokat építünk, azokból mondatfüzéreket, amelyeket összeköt valamilyen szövegösszetartó erő, amit **kohézió**nak nevezünk.

A szöveg a nyelv és a beszéd legnagyobb egysége, a kommunikáció eszköze.

Írásban és élőszóban egyaránt alkotunk szöveget. Az írásbeli szöveg igényes, rendezett és szerkesztett, betartja a helyesírási rendszert. Amikor írásban fogalmazunk, sokkal körültekintőbbek, választékosabbak vagyunk, többször meggondoljuk, átfogalmazhatjuk a mondandónkat.

A szóbeli megnyilatkozás kötetlenebb, nem nyelvi jeleket is tartalmaz. Ha alkalmi jellegű, akkor szintén felkészülést igényel.

4. A kommunikációs folyamatban a szöveges megfogalmazás hatékony formája az információ sikeres továbbításának. Beszéljetelek néhány mondatban a szövegnek a kommunikációs folyamatban betöltött szerepéről!

5. Írjatok sms-t, levelet, e-mailt egy közszereplőnek, de ne áruljátok el, hogy kinek a nevében és kinek írjátok, hadd találják ki a többiek!

6. Egészítsétek ki a táblázatot annak megfelelően, hogy az egyes nonverbális kommunikációs elemek hiánya vagy nem megfelelő volta hogyan nyilvánul meg, milyen kommunikációs zavarhoz vezethet, illetve hogy a kommunikációs félben vagy felekben milyen hatást, benyomást vált ki!

NONVERBÁLIS KOMMUNIKÁCIÓS ELEM	A KOMMUNIKÁCIÓS FELEKBEN KIVÁLTOTT HATÁS, BENYOMÁS
beszédtempó	nem érti a beszéd egyes részeit, frusztrált lesz
mimika (arcjáték)	
hangerő	
tekintet	
hangsúly	
hanglejtés (intonáció)	
beszédszünet	

A szöveg tehát mondatok összefüggő láncolata.

Ezek belső összefüggése, összetartó ereje a *kohézió*, vagyis a szöveg leglényegesebb sajátossága, amely a szerkezeti elemeket szöveggé: egységes, folyamatos és lezárt közléssé szervezi.

Többféle összetevőből áll.

A mondatokat a közös **téma** köti egybe, s a téma kifejtése mindig a következő mondatban folytatódik, amelynek az előzőhöz képest új információt kell közölnie. A téma folyamatos jelenlétét biztosítják a *témamegjelölő szavak* és a *kulcsszók*. Ezenkívül más **tartalmi-logikai kapcsolatok** is összetartják a szöveget. Fogalmazásnál például mindig figyelni kell arra, hogy a hármas egység (**tér – idő – cselekmény**) szabályait betartsuk. Az idő- és térbeli, ok-okozati, időrendi összefüggéseket olyan nyelvi elemek biztosítják, mint az igeidők, igemódok, igekötők, képzők, határozók.

Gyakran előfordul, hogy a szövegben magyarázó-kiegészítő közbevetések találhatók, amelyek színezik a stílust, vagy részletezik, szemléltetik a mondanivalót. Zárójellel, két gondolatjellel vagy két vessző közé téve szerkesztjük be a mondatba a rövidebbeket. A kitérés természetesen lehet hosszabb gondolatsor is, ilyenkor új bekezdést indítva haladunk tovább.

A szöveg szerves részét képezi, ezáltal összetartja a téma-réma kapcsolat, vagyis az ismert és az új közléselemek. A már ismert információt hordozó, ismétlődő nyelvi jelek együttese a **téma**, az új információt tartalmazó elemek együttese pedig a **réma**.

A **jelentésbeli kapcsolóelemek** lehetnek **szó** és **szó szerkezeti ismétlések**, melyek jelentéstani szempontból összefogják a szöveget. Jelenthetnek tartalmi megerősítést, de színezhetik az ismétlést más-más hangulat, érzelmi töltés, illetve egyazon érzés árnyalatai, fokozatai. Ilyen jellegűek a versek refrénjei. Az ismétlés további formái: *részleges ismétlés, változat, párhuzam, ellentét*. A *rokon értelmű szavak* ismétlésével is erős érzelmi hatást kelthetünk. Mivel a rokon értelmű szavak jelentése azonos, vagy csak árnyalati, fokozatbeli eltérésben különbözik, ezek a szavak lehetőséget adnak az egyhangúság elkerülésére. Gyakran találkozunk azonban *azonos alakú, hasonló alakú, ellentétes jelentésű és többjelentésű szavakkal* is. Ezeket is céllal használja a szerző.

Grammatikai kapcsolóelemek a névmások, az *egyeztető toldalékok* (pl. az igei személyragok, a birtokos személyjelek vagy a többes szám jele), a *hiányos mondatok*, a *határozott névelő*, a *kötőszó*, a *szórend* és a *mondatrend*.

7. Az osztályban mindenki mondjon egy szót, amit felír valaki a táblára! A kapott szavak halmazából alkossatok szöveget!

8. Olvassátok el *Kosztolányi Dezső* írását! Keressétek ki belőle a kulcsszavakat és a tételmondatokat!

INGYEN NYELVLECKE

Miki két és fél éves. Mindenki beszél vele.

Beszél vele az apja, az anyja, a dada, a házmester. Beszél vele a vilamoson a kalauz bácsi, aki megmutatja a csíptetővasát, és figyelmezteti, hogy a rossz gyermekeknek ezzel lyukasztják ki a fülét. Beszél vele a grófné, aki megkérdezi tőle, hogy látott-e már oroszlánt, s a mosónő, aki az iránt érdeklődik, hogyan kukorékol a kakas. Beszél vele felnőtt és gyermek, ismerős és ismeretlen. Egy miniszterelnökkel nem akar annyi ember beszélni, mint Mikivel, pusztán azért, mert még nem tud beszélni, s ezt mindenki mulatságosnak tartja: egy mosolyt vár tőle, egy édes nyelvbottlást, egy meglepetést.

Beszélek vele én is minden áldott nap. Nem győzök csodálkozni azon, hogy még mennyire nem tud beszélni, és hogy én mennyivel jobban beszélek, mint ő.

Bámulom őt. Közben azonban a természetet is bámulom. Micsoda agyafúrt fogása az, hogy a gyermekek kedvességét, gyámoltalanságát veti elénk csalétkül, minket pedig – mindnyájunkat – ingyen nyelvmesterül szegődtet melléjük.

Borzasztó lenne, ha a gyermekek olyan unalmasak volnának, mint a felnőttek. Akkor senki sem állna szóba velük. Nyelvmestereket kellene melléjük fogadni, és sohase tanulnák meg anyanyelvüket.

• A leírt kulcsszavak segítségével mondjátok vissza a szöveg tartalmát minél pontosabban! Több gyerek próbálkozzon, esetleg le is írhatják, de csak a saját feljegyzéseiket használják, az eredeti szöveget nem!

9. Olvassátok el *Karinthy Frigyes* írását! Keressétek ki belőle a kulcsszavakat és a tételmondatokat!

A ROSSZ TANULÓ FELEL

(részlet)

A tanár leül, és maga elé teszi a noteszt. Ránéz. A rossz tanuló görcsösen mondogatja magában: „ápluszbészter...” Veszi a krétát. A tanár ránéz.

– Készült? – mondja a tanár.

– Készültem.

Ó igen, hogyne készült volna. A halálraítélt is elkészül: felveszi az utolsó kenetet, és lenyíratja a haját.

– Hát akkor írja.

A rossz tanuló a tábla felé fordul.

– Bénégyzetmínuszpluszmínusznégyszetgyökbémínusznégycészerkétá.

És a rossz tanuló engedelmesen írni kezdi és mondja utána a számokat. Írja, írja, mint Ágnes asszony, tudja, miről van szó, látja a tételt „éppen úgy, mint akkor éjjel”, mikor elaludt mellette, és fogalma se volt róla, mit jelent az egész. Igen, ez az, homályosan sejti, valami másodfokú egyenlet – de hogy mi lesz ebből?

Szép lassan és kalligrafikusan ír. A négyesnek a szárát vastagítja – a vonalból, ami törtet jelent, gondosan letörül egy darabot, ehhez külön elmegy az ablakig a spongyáért. Időt nyer ezzel. Hátha csöngetnek addig. Vagy valami lesz. Úgyse sokáig szerepel ő itten a dobogón. Ezt még felírja, az egyenlőségjelet is szép lassan felrakja – igen, ezt még úgy csinálja, mint más, felsőbb lények, mint egy jó

tanuló. Felírja még „a”. A katonaiskolában nagyon korán kell felkelni, villan át az agyán hirtelen. De aztán hadnagy lesz az ember. Esetleg kimegy Fiuméba.

Közben szép lassan ír – még mindig nem írta le. Hozzá nem értő ember, aki ezt a jelenetet figyeli, azt hiszi, valami jó tanuló felel. De a szakértő tudja már, mit jelent az, mikor valaki ilyen határtalan gondal rajzolja a kettes farkincáját. Halálos csend körös-körül. A tanár nem mozdul. Most beszélni kell.

- A leírt kulcsszavak segítségével mondjátok vissza a szöveg tartalmát minél pontosabban!

A CÍM

tematikus, kiragadott, címfunkciójú, szimbolikus, reklámszerepű, idézet, műfajra utaló cím

A cím szintén a globális kohézió egyik eszköze. Elsősorban megjelöli a témát, így rámutat a szöveg egészére.

A címeket többféle módon csoportosíthatjuk. Aszerint, hogy a cím és a mű között hogyan valósul meg a globális kohézió (a mű témájára, egészére való utalás), megkülönböztetünk **tematikus** és **kiragadott** címet.

A címek nyelvi megformálásuk szerint kétfélék lehetnek: szó vagy szókapcsolatszerű, mondat szerű címek. A cím meghatározza a mű tárgyát, szereplőjét, de kiemelhet egy fontos összefüggést is. A mondat szerű címek főként a szépirodalomban használatosak.

Címfajták:

- a mű témáját fejezik ki (**címfunkciójú cím**): *Jókai Mór* A kőszívű ember fiai, *Eric Knight* Lassie hazatér;

• valamilyen érdekes mozzanatot emel ki a műből (**reklámszerpű cím**): *Mikszáth Kálmán* A fekete város, *Jack London* Az éneklő kutya;

• a mű átvitt értelmű jelentését fejezi ki (**szimbolikus cím**): *Gárdonyi Géza* Isten rabjai – a szerzetesi élet láthatatlan bilincseire, fogvatartó lelki, hitbeli láncaira utal, *Jókai Mór* Az arany ember – a főszereplő gazdagságára utal;

• **idézetcím**: *Jókai Mór* És mégis mozog a Föld – Galilei híres mondását idézi;

• **műfajra utaló cím**: *Lengyel Dénes* Mondák könyve, *Széchenyi István* Napló.

A cím szorosabban véve nem a szöveg része, hanem mintegy rámutat a szöveg egészére, és vezet bennünket az írásmű megértésében, felkelti az olvasó figyelmét.

Jó, ha tudod! Címadáskor a következőkre figyelj:

- valósuljon meg a cím és az írásmű közötti átfogó összetartó erő;
- legyen a cím érdekes és figyelemfelkeltő;
- legyen nyelvileg jól szerkesztett!

10. Tegyetek rendet a ferdített közmondások között! Értelmezzétek őket!

*Ki mit főzött, kis helyen is elfér.
Aki nem dolgozik, keveset fog.
Ki sokat markol, egye meg!
Sok jó ember, ne is egyék!
Nagy teher is könnyű, fogd meg jól!
Nesze semmi, ha sokan emelik.*

11. Beszéljete a témáról a kép alapján! Adjatok neki címet!

12. Alkossatok szöveget, amelyet előadhattok osztálytársaitok előtt is! Próbáljátok meggyőzni a közönséget, hogy:

- a dohányzás káros az egészségre;
- sok beszédnek sok az alja;
- az ismétlés a tudás anyja.

13. Találjatok ki címet a következő témákhoz! Válasszatok ki egy témát, és írjatok rövid cikket az iskolaújság számára!

- ❖ nyári élmény
- ❖ az osztály életében történt humoros esemény
- ❖ osztálykirándulás
- ❖ iskolai étkezde
- ❖ sportversenyek az iskolában
- ❖ vita az osztály tanulói között
- ❖ egy úti élmény

A SZÖVEGKOHÉZIÓ ALKOTÓELEMEINEK ÖSSZEFOGLALÓ TÁBLÁZATA

GLOBÁLIS KOHÉZIÓ (a szöveg egészére ható összetartó erő)	LINEÁRIS KOHÉZIÓ (a kisebb szövegegységek összekapcsolódását biztosító összetartó erő)
ESZKÖZEI A SZÖVEGBEN	
<ul style="list-style-type: none"> • Cím, lehetséges címtípusok: <ul style="list-style-type: none"> ✓ témamegjelölő ✓ műfajmegjelölő ✓ reklámszerepű ✓ szimbolikus ✓ címkeszerű • Témaazonosság: azonos valóságelemekre vonatkozik-e a szöveg minden kisebb egysége? • Kulcsszavak: témamegjelölő, ismétlődő szavak a szövegben • Izotópok: a kulcsszót helyettesítő rokon értelmű szavak, kifejezések, körülírások 	<p><i>Jelentésbeli kapcsolóelemek:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Szinonímák • Többjelentésű szavak • Azonos alakú szavak • Hasonló alakú szavak • Ellentétes jelentésű szavak • Téma-réma kapcsolatok, vagyis a mondat aktuális tagolása: <ul style="list-style-type: none"> ✓ téma (T): már ismert közléselem ✓ réma (R): új, még ismeretlen közléselem a mondatban <p>Grammatikai (nyelvtani) kapcsolóelemek:</p>

- **Nyitó- és zárómondat**
- **Ismétlések**
- **Tartalmi-logikai eljárások a szövegben**, pl. rész-egész, egész-rész, ok-okozat, egyesáltalános, általános-egyes, párhuzam, ellentét stb.

- Az utalások, rámutatások hordozói:
  - ✓ névmások
  - ✓ kötőszók
  - ✓ határozószók
- **Egyeztető toldalékok:**
  - ✓ igei személyragok, birtokos személyjelek
- **Határozott névelők**
- **Szórend, mondatrend**

14. Egyre gyorsuló ritmusban mondjátok a nyelvtörököt!

Görbe bögre forog körbe, karimája kerek pörge. Kerekes kerekét kereken kerekíti kerekre.

15. Ülésrend szerint vagy körben állva egymás után mondjátok az egyre bővülő mondatot!

Csomagolom a hátizsákom, teszek bele almát, ...

A következő tanuló bővíti:

Csomagolom a hátizsákom, teszek bele almát, ivóvizet, ...

Csomagolom a hátizsákom teszek bele almát, ivóvizet, zseblámpát, ...

A következő tanuló bővíti:

Ha valaki eltéveszti, „tökfejet” kap, a következő játékos már így fűzi tovább:

Csomagolom a hátizsákom, teszek bele almát, ivóvizet, zseblámpát, ... tökfej, ... kést...

A SZÖVEG SZERKEZETI EGYSÉGEI

mikroszerkezet, makroszerkezet

A mikroszerkezet (bekezdés, mondatömb, tételmondat) és makroszerkezet (bevezetés, kifejtés vagy tárgyalás, befejezés) együttesen alkotják a szöveg egységét.

A mondanivalónkat az érthetőség kedvéért gondolati egységekre bontjuk. Ezeket az elkülönülő gondolati egységeket nevezzük **bekezdésnek**.

A több mondatból álló, tartalmilag összefüggő nyelvi egységet **mondatömbnek** nevezzük.

A **tételmondat** egy rövidebb vagy hosszabb gondolatsor magvát, lényegét fogalmazza meg.

Amikor szöveget fogalmazunk, mindig figyelniünk kell a makroszerkezeti felépítésére is. A **bevezetéssel** meghatározzuk a témát és a céljainkat, a **tárgyalás (kifejtés)** a szöveg legterjedelmesebb része, mely több kisebb egységre, bekezdésre tagolható. A **befejezésnek** összefoglaló szerepe van.

16. Olvassátok el a szöveget! Önálló következtetést, álláspontot, véleményt kell megfogalmaznotok az olvasottakról!

Nem kell feltétlenül egyetértenetek, nyugodtan hangot adhattok ellenvéleményeteknek is, azaz cáfolhatjátok a szöveg alapállításait! Igyekeztek saját véleményeteket minél határozottabban képviselni! Ehhez próbáljátok hatásos érveket, meggyőző indokokat felsorakoztatni!

Nem véletlenül olyan kaotikus és kegyetlen a modern világ, hiszen elvileg mindenkinek „emberi joga” van szinte bármire, míg a kötelességekről egyre kevesebben akarnak hallani. Legfeljebb csak akkor fanyalodnak rá a kötelességek teljesítésére, ha az erősebbek rákényszerítenek valakit, mert egyébként ma már az a „szabadság” a cél, ahol mindenkinek csak joga van, s nincs kötelessége...

Vagyis az ember régóta „abból él”, hogy egyénileg aláveti magát egy tőle függetlenül létrejött és kipróbált összefüggésrendszernek. Lehetőségeiért kötelességeket teljesít, vagyis kiszámíthatóvá válik minden körötte lévőnek. Az egyén nem élhet csak a jogok alapján, hiszen akkor elvileg nincs korlátja, felelőssége. Az egyén addig, hogy egyáltalán szabadsága és joga lehessen (felnöttség vagy bizonyos érettség), mindig mások áldozatából, gondoskodása által, tehát mások „befektetéséből” él. A kötelességteljesítés nélküli szabadságokat ugyan hatalommal, pénzzel, csalással egy ideig ki lehet kényszeríteni, de e

zsarnokság adóssága olyan örvény, amelyet a történelem során még egyetlen ember, egyetlen hatalom sem tudott végtelenül túlélni.

(Részlet *Tőkéczki László*

Az emberi kötelességek egyetlenes nyilatkozata c. írásából)

17. Beszélgetsetek a padtársatokkal az előző feladat szövegéről! Olyan közös véleményt fogalmazzatok meg, amelyben mindketten egyetértetek! Indokoljátok is meg a véleményeteket a szöveg alapján egy közös érvel!

18. Olvasd el kifejezően az alábbi szöveget!

LÁZÁR VILMOS LEVELE FELESÉGÉHEZ, REVICZKY MÁRIÁHOZ

Kedves szentem, egyetlen Marim!

Mindenem e földön! – Egy sejtelem mondja nekem, hogy holnap reggel, mielőtt még egyszer láthatnálak – elvérzettem – és velem több becsületes, derék bajtársaim! Marim! Te, aki szívem minden hézagját bírtad, Te magad maradsz e földön. – Te voltál mindenem, Te leszel utolsó sóhajtásom. – De marad még neked egypár jó embered, és az én és a Te szegény gyermekeid. Ezekben találd fel minden földi boldogságodat, ezekben összpontosítsd szeretetedet, és az Isten kebledbe fogja önteni a vigasztalás malasztait – és arra törekedj is, ezt kívánja nyugodalmam a másik világon, melynek rejtélyei előttem nemsokára megnyílnak! Én érted és nyugodalmodért fogok az Istenhez imádkozni. – Te, édesem, mindenem hasonlóképpen értem imádkozz. – Károly szavát bírom, hogy rólad és gyermekeinkről gondoskodni fog. Szerencs (*Halasy Szerencs (1839-?), Lázár mostohafia*) hátravan ugyan, de jóakarát ki fogja pótolni a hiányzót.

Isten Veled! Isten veletek! Szeretném beléd lehelleni utolsó sóhajtásom – de az úgyis meg fog történni. Én mártír vagyok, és ártatlanul halok meg. Az Isten, aki még sohasem hagyott el, most sem fog elhagyni – én pedig szellemképp körül foglak lebegni mindenha! Légy nyugodt, és élj boldogul – örök szerelmemben. – Ott fenn ismét látjuk egymást, ha van egy jobblét. – Képzetelemben dobogó szívemhez szorítlak, csókollak – és maradok síromiglan hű, szerető Vilmosod.

Kedves Gyermekeim! Jók legyetek! Szeressétek egymást! Éljetek anyátokat vigasztalva, szeretve. – Szerető apátok.

Lázár János

• Rangsoroljátok a szövegben olvasott állításokat és adatokat az alapján, hogy melyiket tartjátok a fontosabbnak!

A SZÖVEGTÍPUSOKRÓL TANULTAK ISMÉTLÉSE

értekező, elbeszélő, leíró szöveg

Az **értekező szöveg** célja a **meggyőzés**, logikai rendre épül, ok-okozati kapcsolat áll fenn az állítások között.

19. Miért egészségtelen a gyorséttermi menü? Véleménykifejtés 6-8 mondatos cikkben, amely az iskolaújságban jelenik meg.

20. Az alábbi táblázatban különféle megszólításokat olvashattok. Egészítétek ki értelemszerűen!

MEGSZÓLÍTÁS	BESZÉDHELYZET	KI KINEK?	BIZALMASSÁG
Babám!	szülő a gyerekeknek	informális	bizalmas
Kedves vendégeink!	ünnepség	formális, hivatalos	távolságtartó
Tisztelt igazgató!			
Egyetlenem!			
Hölgyeim és uraim!			
Emmám!			

21. Írjatok párbeszédet a televíziózásról!

22. Alkossatok legalább öt *Írni jó, mert...* kezdetű mondatot! Az állításaitokat támasszátok alá érvekkel!

Az **elbeszélő szöveg** célja a **tájékoztatás**, fordulatokban gazdag, élményszerűsége és szemléletessége törekszik, szerkezete lineáris, vezérfonala maga az esemény.

23. Képzeld, hogy édesanyáddal együtt főzőcskéztok, s a receptet el akarod küldeni valakinek. Fogalmazz leírást: *Így készült...* címmel!

24. Beszéljétek meg, az elmúlt tanévből mely események maradtak emlékezetesek, miért! Mindenki készítsen egy eseménycédulát, amelyet felolvassva egy összefüggő évértékelő beszédet hoztok létre!

A **leíró szövegek** célja a **jellemzés**. A tárgyilagos leírás (élőlény, tárgy, munkafolyamat stb.), a leíró személye és érzései a háttérbe szorúlnak. Bemutat egy tárgyat, személyt, helyszínt, jelenséget vagy folyamatot.

25. Nézzetek ki az osztályotok ablakán! Írjátok le 6-8 mondatban az elétek tároló látványt!

26. Egyik társatok jellemezzen egy irodalmi hőst külseje vagy tettei alapján úgy, hogy közben egyszer sem nevezi meg! A többiek próbálják meg kitalálni, ki az! Lássunk egy példát!

Ki vagyok?

Anyám szerint lusta vagyok. Nem tűröm az igazságtalanságot és a megaláztatást. Sokat tanultam, hogy elérjem a célom. Nem volt könnyű, de végül háromszor bosszultam meg a jogtalan bánásmódot... Ki vagyok?

27. Írjatok rövid, 6-8 mondatos szócikket az iskola évkönyvébe, amelyben bemutatjátok az iskolaépületet!

TÉMAZÁRÓ

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

Válaszolj a kérdésekre!

1. Mit nevezünk kommunikációnak? Hogyan kommunikálhatunk egymással?
2. Hogyan változott az információközlés módja az ember fejlődése során?
3. Mi a szöveg?
4. Mit nevezünk szövegkohézióknak?
5. Mire kell odafigyelni, ha a mondatba magyarázó-kiegészítő közbevetést akarunk ékelni? Nézzetek utána az ide vonatkozó helyesírási szabályoknak!
6. Milyen grammatikai kapcsolóelemeket ismertek?
7. Gyakran előfordul, hogy jegyzetelitek a tanári előadást az órán. Milyen a jó jegyzet?
8. A címnek milyen típusait ismerjük?
9. A címválasztásnak nagy szerepe van a publicisztikai stílusban. Milyen legyen a jó cím, amely felkelti az olvasó figyelmét, ha kinyitja az újságot?
10. Milyen alkotóelemei vannak a globális és a lineáris kohézióknak?
11. Soroljátok fel a szöveg szerkezeti egységeit!
12. Milyen jellemzői vannak az értekező, az elbeszélő és a leíró szövegnek?

AZ ELŐZŐ OSZTÁLYBAN TANULTAK ISMÉTLÉSE

A SZÓFAJOK

ige, főnév, melléknév, számnév, névmás

28. Határozd meg az alábbi szavak szófaját! (Vigyázz, mert a szavak között vannak olyanok, amelyek több szófajhoz is besorolhatók!)

állomás, hat, szép, együtt, nincs, kevés, jaj, számol, első, hallgatva, lesz, piros, itt, te, fog, nem, kislány, enni, alatt, ilyen, magad, de, hirtelen, fél, az, tavaly, ki, és, olvasva, megoldandó

29. Olvasd el *Arany János* Toldi című elbeszélő költeményének a részletét!

Egy, csak egy legény van talpon a vidéken,
Meddig a szem ellát puszta földön, égen;
Szörnyü vendégoldal reng araszos vállán,
Pedig még legénytoll sem pehelyzik állán.

Széles országútra messze, messze bámul,
Mintha más mezőkre vágyna e határrul;
Azt hinné az ember: élő tilalomfa,
Ütve általútnál egy csekély halomba.

• Írd ki a részletből az igéket, tüntesd fel azok módját, idejét, számát!

30. Írd le a következő igék T/2. személyű alakját, majd alkoss mondatokat velük!

megy, tesz, szó, nő

31. Mi a különbség a két szóalak között? Alkoss mondatokat a szópárok-
kal!

feni – fenni, köszöni – köszönni, keni – kenni

32. Képezz igéket az alábbi névszókból, és határozd meg a képző jelenté-
sét!

lakat, talp, nyereg, abrak; gyom, szám, kém, szem; cukor, só, bors,
vaj, víz

33. Olvasd el *Aiszóposz* meséjét! Milyen tanulságot vonhatsz le? Mondj közmondásokat a meséhez!

A SAS, A CSÓKA ÉS A PÁSZTOR

A sas lecsapott egy magas szikláról, és elragadott egy bárányt. A csóka meglátta ezt, és irigységében utánozni akarta. Neki is lendült, és nagy szárnycsapkodással egy kos hátára szállt le. De ahogy karmai beleakadtak annak gyapjába, nem tudott felszállni, csak csapkodott. Végül a pásztor észrevette a dolgot; odafutott, megfogta a csókát, és levágta a szárnytollait. Mivel éppen este fogta el, hazavitte a gyermekeinek. Mikor azok kérdezősködtek, hogy miféle madár ez, így felelt: „Ahogy én látom, csóka, de ő sasnak képzele magát.”

Ugyanígy az erősebbekkel való versengés semmire sem vezet, s amellet még nevetségessé is tesz.

- Határozd meg a szöveg minden szavának szófaját!

34. Olvasd el helyes kiejtéssel, megfelelő tempóval, hangerővel, hangszínnel *Weöres Sándor* *Táncnóta* című versét!

Van-e szoknya eladó,
Tarkabarka suhogó,
A derékra simuló,
Nyárba-télbe jó?

Van-e csizma eladó,
Patkós sarka kopogó,
Szattyán-szára ropogó,
Sárba-vízbe jó?

Nincsen szoknya vehető,
Csak egy régi lepedő,
Ráncos, rojtos, repedő,
Üsse meg a kő.

Nincsen csizma vehető,
Csak egy rozzant tekenő,
Ócska egér-etető,
Üsse meg a kő.

- Írd ki az **-ó-ra**, **-ő-re** végződő szavakat a fenti versből!
- Fogalmazd meg a fenti szavak helyesírására vonatkozó szabályt!
- Határozd meg a szavak szófaját!

35. Alakítsd át a mondatokat határozói igeneves mondatokká!

Suttogó hangon adta elő a tanú vallomását!

Úgy szedte össze Kati az eltört tányér darabjait, hogy közben guggolt.

Édesanyám lábujjhegyre állt, csak úgy érte el a polcon a lekvárt.

Úgy tanulta Péter a verset, hogy közben zenét is hallgatott.

36. Képezz annyi igenevet az alábbi igékből, amennyit lehet!

olvas, megért, felír

37. Olvasd el Gárdonyi Géza történetét!

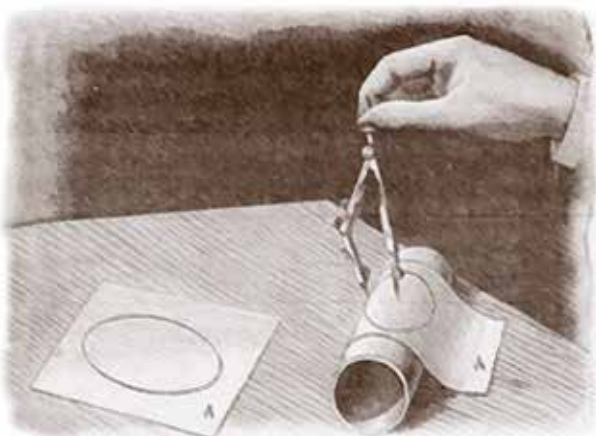
A TOJÁS ALAKÚ VONAL

Az iskolában azt hagyta a tanító úr leckének, hogy mindenki rajzoljon három kerek kört, meg három tojásdad kört.

Pistának is ez volt a leckéje. Hát a kerek kört le is kanyarította Pista könnyen a körzővel, de a tojásdad körrel bezzeg izzadt. Nem sikerült szépen sehogyan se.

Nagyapó végre megsajnálta.

– Látod – azt mondja –, mikor én gyerek voltam, édesanyámnak a sodrófáján csináltam meg az ilyen tojás alakú vonalat. De nem is kell, hogy sodrófa legyen, ihol egy vastag papiros cső. Csavard rá a rajzpapírost, aztán csinálj rendes kört a körzővel rája. Mikor kiegyenesíted a papirost, azt fogod látni, hogy a köröd tojás alakú.

- Te próbáltál már így kört rajzolni?
- Írd ki a szövegből a névmásokat, határozd meg a fajtájukat!

38. Indokold meg az igekötők helyesírását az alábbi mondatokban!

1. Víz előtted megáradjon, sár utánad felfakadjon, lovad lába megbotoljon, földre téged agyonnyomjon. 2. Istenem, Istenem, áraszd meg a vizet, hadd vigyen el engem apám kapujára. 3. Elindultam szép hazámból, híres kis Magyarországból. 4. El-elnézem mindegyiket, de nem látom az enyémet. 5. Megkötöm lovamat szomorúfűzfához, lehajtom fejemet két első lábához. 6. Rakd meg babám, rakd meg, lobogó tüzedet, hadd melegítem meg gyenge kezeimet. 7. Föl és föltekinte a magas egekre: egy szép gyalogösvény hát ott jődögel le.

Népdalokból

39. Alakítsd át felszólító módúvá az alábbi igealakokat a szám, személy és ragozás megváltoztatása nélkül!

mond, mosunk, játszanak, vadásznak, mesélsz, mászunk, húzok, úsznak, olvastok, segítek

40. Elemezd az alábbi mondatok indulatszóit!

1. Oh természet, oh dicső természet! (*Petőfi Sándor*) **2.** Ej, ej, hatalmas és mindentudó ég, hol kóborolhat most az a fiú? (*Arany János*) **3.** Óh, jaj nekem, hogy fölébredt hepehupás, vén Szilágyban. (*Ady Endre*) **4.** No, menjünk mi is, cimbora, kövessük a csordajárást. (*Szabó Lőrinc*) **5.** Züm, züm: röpködtek végig az úton tréfás falevelek. (*Ady Endre*) **6.** Gyi, te fakó, gyi, te szürke, gyi, két lábam, fussatok! (*Petőfi Sándor*) **7.** Bim-bam! Torony üregében érc hang pihen el az éjben. (*Weöres Sándor*)

41. Értelmezd a határozószók jelentését az alábbi kifejezésekben, indokold meg a helyesírásukat!

mindenáron el akar utazni; hívogatják nyakra-főre, de ő nem megy; nemigen törí magát; csak sóhajtozik egyre-másra; már itt-ott húszéves vagy; szemlátomást emelkedik a vízszint; mindinkább az informatikára összpontosít; hébe-hóba jön el hozzánk; még jóformán gyerek; hovatovább mindegyre jobban van; derűre-borúra vásárol, költekezik; lépten-nyomon új adatokat talál; maholnap itt a nyár; folyton-folyvást beleszól a munkámba

42. Olvasd el *Kányádi Sándor* írását! Írd ki a szövegből, és elemezd a határozószókat!

FENYŐMESE

Élt a Hargita oldalában egy magányos fenyő. Senki sem lakott a közelében. Az erdő, de még a legkisebb bokor is olyan messzire volt tőle, hogy még a kiáltását sem hallották volna meg, nemhogy a sóhajtasait. Ezért aztán nem is kiáltozott, nem is sóhajtozott. Még a nyári viharok, villámok s a farkasordító telek idején sem. Pedig annyit sanyargatták, hogy az még embernek is sok lett volna.

Elfásult egészen a nagy egyedülvalóságban. Egyetlen öröme volt, ha nyaranta egy-egy arra legelésző juhnyáj bújta meg az árnyékát

a nagy melegben. Vagy éppen maga a juhász heveredett alája furulyázgatni, tarisznyát bontani. Olyankor még sóhajtott is egyet-egyet, inkább csak figyelmességből, a szép nótáért, s hogy az árnyékot a sóhajával frissebb tegye.

Hanem a nyáron olyat ért, amelyet még soha. Vidám kirándulók, egy egész iskola telepedett alája. Azóta nincs nyugta a fenyőnek. Egyre sóhajtozik, s mindegyre le-letekint a völgy felé, amerre a kirándulók alóla elvonultak. S mint valami kincseket, nézi az alatta maradt üres konzervdobozokat.

– Mit nem adnék, ha még egyszer közöttük állhatnék – sóhajtotta el bánatát egy véletlenül reárázó rigónak.

A rigó egyet-kettőt füttyentett köszönetképpen, aztán tovaszállt arra, amerre a kirándulóknak nyoma veszett.

Hogy mit intézhetett a kis rigó, mit nem, nem tudhatjuk.

Jöttek az őszi ködök, esők, havas esők. A fenyő, ha lehetett, még inkább magába fásult. A szelek még a konzervdobozokat, utolsó emlékeit is ellopkodták. Már a földre se nézett többet. Akárhogy tépdesték a viharok, aludt. Már arról se vett tudomást, hogy hatalmas havával megjött a tél. Tőle jöhetett is, mehetett is.

De egyszer csak megrázta magát. Azt hitte, álmodik. Pedig nem álmodott. Hatalmas zshivajra, énekszóra ébredt. Egy nagy udvaron találta magát. Minden ága fel volt cicomázva, és minden megmaradt tobozába mintha egy-egy csillag költözött volna.

Azóta is ott áll az iskola udvarán. Bánja is ő, hogy az ünnep, a vigalom teltével ágait lecsapdosták. Lomb helyett szárnya nőtt.

Zászló csattog-lobog rajta, s vidám énekszó köszönti minden reggel.

43. Másolás közben pótolod a hiányzó írásjeleket! Elemezd a mondatok kötőszóit!

1. Még vacogott bennem a lélek de a nóta már megfogott s irígyen néztem a sarokba ahol két csöndes és nyugodt úr mulatott. (*Szabó Lőrinc*) **2.** Ki az ki sír és sír utánatok? (*Füst Milán*) **3.** És látom Őt a Kisdedet aki fehérlő ingbe lépdel. (*Kosztolányi Dezső*) **4.** Nektek hagyom ha innen elmegyek e búcsúzóit jövő emberek! (*Juhász Gyula*) **5.** Tűz van-e vagy árvíz vagy víják a várat? (*Arany János*)

MONDATTAN. A MONDAT FOGALMA

nyelvtanilag megszerkesztett közlés, nyelvi egység, kommunikációs kapcsolat, mondatfajták

Minden ember egyetlen napon is nagyon sok mondatot mond, hall, olvas, és – foglalkozástól függően – többet vagy kevesebbet le is ír. Ha megkérdeznénk néhány embertől, hogy *mi a mondat*, akkor először bizonyára elgondolkodnának a kérdésen, azután különféleképpen próbálnának válaszolni.

Mi hát a mondat? Mi teszi mondattá a szavak egymásutánját? Mi a mondat szerepe a szövegben?

Mielőtt válaszolnánk ezekre a kérdésekre, figyeljük meg a következő szövegrészlet mondatait!

... Eközben ők is odaértek a faluházához. Baló Mihály uram dicséretesséket mondott és továbbment, Ágnes nemkülönben. De nini, az a bolond gyerek, a' bizony odamegy egész közel, s még meg is szólítja azt a hatalmas embert. Ejnye no, mire való az!

– Bácsi! – szólt csengő, szelíd hangon. – Adja vissza a bárányomat!

A tanácsbeliek összenéztek. Kié vajon ez a szép, szomorú arcú leányka?

– Adja vissza a bárányomat! – ismétlé, s a vékony gyermeki hang úgy süvített a levegőben, mint a parittyakő.

Sós Pál odanézett fanyarul, azután megigazította hátul palócosan fésűre fogott, deres haját, s nyájasan kérdé:

– Miféle bárányodat, fiacskám?

– Az én Cukri bárányomat, a két fekete folttal a hátán, piros pántlikával a nyakában. De hiszen tudja maga nagyon jól...

– Nem láttam én a te bárányodat soha – szólt szemlátomást kedvetlenül. – Takarodj innen, azt mondom... – Aztán odafordult a tanácsbeliekhez:

– Biz ez már régi fedél, bíró uram, becsurog biz ezen...

– Be ám – de a kelmed fedelén is nagyon becsurog, úgy nézem. Alighanem lyukas az valahol, Sós Pál uram.

Fülig vörösödött ökigyelme a bíró gúnyos vádjára.

– Esküszöm, bíró uram, ebben a báránydologban...

A gyermek bámészan nézte a jelenetet, amint ingerülten hátrább taszítá ködmönét, s kezét elővonván alóla, felemelte két húsos ujját az égre.

– Esküszöm kendtek előtt, itt a szabad ég alatt, az egy élő Istenre...

A gallérzsinór megereszkedvén a rántásban, magától oldózott, s a nehéz új ködmön kezdett lassan-lassan lefelé csúszni, mígnem a csípőktől egyszerre lecsapódott a földre...

(Részlet Mikszáth Kálmán A néhai bárány c. novellájából)

Az előbbi mondatok tájékoztatták, felszólították valamire a beszéd-társat, vagy kifejezték a beszélő érzéseit. Mindegyikük továbbítte a cselekményt úgy, hogy közben megsejtették az előzményt és a következményt is. Minden mondatra jellemző a nyelvtani megszerkesztettség és a szövegbe való illeszkedés. Szóban sajátos hanglejtés nyitja és zárja őket, írásban ugyanezt teszik a mondatkezdő nagybetűk és a befejező írásjelek.

Mi a mondat? Erre a kérdésre a nyelvtudomány szakemberei is sokféleképpen válaszoltak. Egy német nyelvész a XX. század elején a mondatnak 150 különféle meghatározását gyűjtötte össze.

Az újabb szakirodalomból idézünk néhány meghatározást. Mit mondanak a mondatról ezek a definíciók; miben hasonlítanak, és miben térnek el egymástól? Az egyes meghatározások közül melyik jellemzi teljesebben, melyik hiányosan a mondatot?

- *A mondat a beszédnek az a legkisebb – egy vagy több szóból álló – egysége, amellyel valamit kijelentünk, kívánunk vagy kérdezünk.*
- *A mondat nyelvtanilag megszerkesztett közlés, amelyet a hanglejtés zár le. A mondat tartalma a beszédhelyzetben vagy a szöveggörnyezetben konkretizálódik.*
- *A mondat beszédünknek és írásunknak önálló értelmes szakasza.*

- *A mondat nyelvi egység, amely egy önmagában megérthető, teljes közlést fejez ki.*
- *A mondat a szavaknak olyan összeállítása, amely teljes gondolatot fejez ki.*
- *A mondat minden olyan nyelvi megnyilatkozás, amely a beszélő és a hallgató közötti kommunikációs kapcsolatot építi tovább.*

A mondat fogalmát azért nem könnyű meghatározni, mert a mondat sokféle lehet. Önmagában ritkán mondunk ki egy-egy mondatot. Önálló mondatok – például – azok a meghatározások vagy szabályok, amelyeket az egyes tantárgyak tankönyveiben olvashatunk.

A jobbagyság a feudalizmus korszakának egyik osztálya.

A dráma olyan műnem, amelynek a jelenben lejátszódó cselekménye párbeszédekben bontakozik ki, s a színházi előadásban kap végső formát.

A kémiai változások során valamely anyagból más anyag keletkezik, az anyag összetétele megváltozik.

Tévénézés közben, például egészen másféle mondatok szoktak elhangzani:

- *Borzasztó!*
- *Miért? Nekem tetszik.*
- *Nem értem, mit akar az a magas férfi.*
- *Teljesen zavaros az egész!*

- *Kapcsoljuk ki!*
- *Ne! Szeretném tovább nézni! Kíváncsi vagyok, ki lopta el a táskát.*
- *Megyek lefeküdni. Holnap majd elmeséled a végét.*
- *Rendben.*

Valószínűleg a rajz nélkül is ki lehet találni, milyen beszédhelyzetben hangzanak el ezek a mondatok. A beszélgetések mondatai világosan érthetőek, mert ha nem így volna, akkor valaki közbeszólna:

– *Mit mondtál? Nem értem.*

A beszélgetések mondatai közül azonban nem mindegyik érthető önmagában. Az idézett beszélgetésekben is előfordulnak olyan mondatok, amelyeknek az értelmét vagy a szöveg összefüggése, vagy a beszédhelyzet egészíti ki.

A beszélgetők különféle szándékkal szólalnak meg: kérdeznek és válaszolnak, véleményüket, érzésüket, kívánságukat fejezik ki. Ezért fordul elő az idézett beszélgetésben is többfajta mondat (*kérdő, kijelentő, felkiáltó, felszólító, óhajtó; egyszerű és összetett*).

Az írásban megjelenő szöveg nagyon sokféle lehet: újságok és folyóiratok közleményei, tájékoztató szövegek, ismeretterjesztő írások, tudományos művek, regények, elbeszélések, versek stb. A szöveg rendeltetése és tartalma különböző, de abban hasonlítanak, hogy mindenfajta szöveg a mondatoknak egymáshoz kapcsolódó sorozatából épül fel. A mondat egy-egy újabb közléssel viszi tovább az előzőkben kifejezett gondolatot. A szövegek mondatainak tartalmát a szöveg összefüggése egészíti ki. A mondatok kezdetét és végét a mondatathárók jelölése mutatja. Írásban a mondat első szavát nagybetűvel kezdjük, a mondat végére pedig lezáró írásjelet teszünk. Ha a szöveg mondatait felolvassuk, akkor a mondatok közötti szünetekkel jelezzük a mondatathárókat.

Beszédünk és írásunk mondatokból épül fel. Mindegyik mondat közöl valamit.

Az önálló mondatok értelme önmagában is teljes. A beszélgetésben elhangzó mondatoknak és az írott szövegek mondatainak értelmét a beszédhelyzet és a szövegösszefüggés egészíti ki.

A mondat általában több szó összefűzésével jön létre. Ezek a szavak nyelvtanilag – toldalékok segítségével – összeszerkesztettek és közlésértékűek. A mondat ritkább esetben egy szóból áll.

A mondat tényleges vagy az elképzelt valóságot ábrázolja, kifejezi a beszélő erre vonatkozó állásfoglalását, s felhívja rá a hallgató figyelmét, vagy az ismereteire kérdez rá.

A beszédben a mondat az intonáció (hanglejtés) egysége. A magyar mondat hanglejtése általában ereszkedő. Írásban nagybetűvel kezdjük és írásjellel (., !, ?) zárjuk le.

44. Kik beszélnek? Hol beszélnek? Mivel egészíti ki a két beszélgetés szövegének mondatait a beszédhelyzet és a beszélők személyes kapcsolata?

- *Négyet kérek öt órára.*
- *Az ötödikbe jó lesz?*
- *Inkább hátrább.*
- *Tessék a kilencedikbe. Húsz hrivnya.*

- *Szintén Ungvárra?*
- *Beregszászba. Egy hétre.*
- *Kiküldetés?*
- *Tanfolyam.*

- *Egy hónap múlva én is utazom.*
- *Egyedül?*

– *Több kollégám is pályázott. Így vidámabb lesz. Társaságban hamarabb telik az idő. Esténként majd sokat sétálunk.*

45. Kommunikáció során gyakran hangzanak el szólások, közmondások. Milyen beszédhelyzetben mondhatjuk a következőket?

Amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten.

Ajtóstul ront be a házba.

Ajándék lónak ne nézd a fogát.

Felkavarta az állóvizet.

Nem mind arany, ami fénylik.

46. Mi a furcsa *Orbán Ottó* versében? Hogy gondolod, mit szeretett volna a gyerek kérdezni?

ÉRDEKLŐDŐ

Apa, figyelj, most kérdezek valamit,
te hallottál róla, hogy ez, ami itt,
ez az izé, hogy úgy mondjam, micsoda,
ami innen jár le naponta oda,
vagyis úgy értem, hogy nem is innen, csak itt,
na szóval, hogy ez a .... tudod már, mire gondolok,
ez a bizonyos, nagyon is fontos dolog,
ami leginkább akkor, amikor van az a hogyishívják,
persze lehet, hogy máshol és máskor még inkább,
ha valaki példának okáért éppen egy ilyesmit keres...
Most mitől vagy már megint ideges?

- Hogyan fogalmazhatta volna meg érthetőbben a kérdését a gyerek?
- Te kerültél már ilyen helyzetbe? Hogyan oldottad meg?

47. Alakítsd át az alábbi elbeszélést párbeszéddé!

A nádasban megpihent Miklós, ott talált rá hűséges szolgája, az öreg Bence. A hűséges cseléd kérlelni kezdte gazdáját, hogy ne menjen világgá, ne okozzon fájdalmat az édesanyjának. Miklós azonban közbevágott, hogy neki itt nincs többé maradása. Bence ismét figyelmeztette arra, hogy elmenetelével aggódo anyja szívét keseríti meg. Miklós váltig azt hangoztatta, hogy bátyja úgysem hagyná békében. Ő a király katonája akar lenni, s vitézi tettet szeretne végrehajtani, hogy elnyerje a király bocsánatát. Ezért nincs maradása.

48. Olvasd el magadban *Aiszóposz A halász* c. tanmeséjét, aztán hangosan is! Fogalmazd meg egy mondatban saját gondolataidat a történettel kapcsolatban!

Egy fuvolázáshoz értő halász fuvolájával és hálójával kiment a tengerpartra, egy kiugró szirtre állt, és fuvolázni kezdett, mert azt hitte, hogy a halak a szép hangra maguktól ki fognak ugrálni a partra. Mivel azonban kitartó játékaival sem ért el semmit, letette a fuvolát, fogta a hálót, a vízbe vetette, és sok halat kifogott vele. Miután kidobta őket a hálóból a partra, és látta, hogyan fickándoznak, így szólt: „Nyomorult állatok, amikor fuvoláztam, nem táncoltatok, most meg, amikor abba hagytam, megteszitek?”

Azokra illik ez a mese, akik nem az alkalomhoz illő dolgot csinálnak.

49. Ír rövid fogalmazást *Kirándulás az erdőben* címmel! A dolgozatod tartalmazzon különböző mondattípusokat!

A MONDATSZERKESZTÉS NYELVTANI ESZKÖZEI

nyelvtani, formai eszközök

A mondatnak jóformán az egészét a szöveg, a szöveg-összefüggés határozza meg. A beszédhelyzet fogja eldönteni, hogy milyen mondatformát válasszunk. A szabály, hogy világosan szerkesztett mondatokat kell fogalmazni. A mondat alkotórészének összeszerkesztésére a következő nyelvtani, formai eszközök szolgálnak:

1. Az **igei személyragok** (az állítmányt egyeztetik az alannyal).
2. Az **ige jelei**:
  - a) a **módjelek** (a mondat tartalmának a valósághoz való viszonyát jelölik);
  - b) az **időjelek** (a mondat tartalmának a beszélés idejéhez való viszonyát jelölik).
3. A **névszói személyragok** (a jelzős szerkezetben a birtokviszonyok kifejezésére szolgálnak, pl.: *édesanyám táskája, a te füzeteid*).
4. A **névszó jelei**:
  - a) a **többsesjel** (a többség kifejezője);
  - b) a **birtokjel** (a hiányzó birtokot jelöli a birtokszón, pl.: *a testvéremé*).
5. A **viszonyragok** (tárgyként, határozóként vagy birtokos jelzőként viszonyítják a névszókat valamely mondatrészhez, pl.: *a ruhájukat mosó nők – ruhájukat; halkán kell beszélni – halkán; a csészének a fülét – a csészének*).
6. A **névtutók** (határozóként viszonyítják a névszókat, pl.: *az iskola előtt vár – az iskola előtt*).
7. A **kötőszók** (azonos mondatrészek közötti vagy összetett mondatok tagmondatai közötti viszony jelölői).
8. A **módosítószók** (a beszélőnek a mondat tartalmához való viszonyát jelölik).
9. A **hangsúly**, a **szórend** és a **beszédszünet** (a mondat fontos részeinek kiemelésére szolgál).
10. A **hanglejtés** (a mondat tartalmi jellegét és érzelmi telítettségének fokát mutatja).

50. Olvasd el a részletet Arany János Toldi c. művéből! Elemezd a mondat szerkesztés nyelvi eszközeit!

Nádorispán látja Toldit a nagy fával,
És elámul rajta mind egész hadával.
„Ember ez magáért” Laczfi mond „akárki;
Nos fiúk, birokra, hadd lássuk, ki áll ki?

Vagy ki tartja úgy fel azt a hitvány rúdat,
Amellyel mutatja e suhanc az útát?”
Szégyen és gyalázat: zúg, morog mindenki,
Egy paraszt fiúval még sem áll ki senki!

51. Javítsd ki a következő mondat túlbonyolított szerkezetét!

Radnótinak a *Nem tudhatom...* című versében a táj egyre tágul, amelynek betetőzése az a rész, amelyben a költő arról az emlékéről ír, amikor egy kőre lépett, hogy aznap ne feleljen, s ez olyan sok leírnivalót indított el benne, hogy alig győzte felsorolni.

52. Rajzold le a füzetbe, majd utána töltsd ki a táblázatot!

SZÓTŐ	KÉPZŐ	JEL	RAG
<i>erdő</i>			
<i>szeret</i>			
<i>autó</i>			

53. Állapítsd meg, mikor teszünk vesszőt az **és**, **s** kötőszavak elé az alábbi mondatokban! Indokold eljárásodat!

Ágnes az üzletben megvette és otthon elolvasta a könyvet.

Halálos beteg az öreg és nem sokáig él.

Későre járt és a fiú elbúcsúzott.

Elindult s ment, ment.

A tanuló szépen ír és olvas angolul.

54. Meséld el egy olvasmány-, film- vagy színházi élményed két-három percben! Ügyelj arra, hogy mindenki megértse a mondottakat, olyanok is, akik nem olvasták vagy nem látták a művet!

55. Hasonlítsd össze az alábbi két mondatot!

a) *A baleset kiváltódásában felfedezhetjük azokat a személyi eredetű tényezőket is, amelyek a veszélyforrásban levő hatóképességet létrehozzák.*

b) *Magunk és mások balesetét előidézhetjük azzal is, hogy figyelmetlenül és szabálytalanul dolgozunk vagy rosszul készítünk el valamit.*

• Mind a két mondatban ugyanazt a gondolatot fogalmazták meg. Az egyik mondat azonban érthetetlen. Mi ennek az oka?

56. Húzd alá a következő mondatokban található nyelvhelyességi hibákat! Írd le a hibás kifejezés javított változatát!

a) Elosszuk a könyveket, aztán majd megyünk.

b) Ebben a helységben állt a szekrény.

c) Nem tudom, nem-e fordult meg itt ő is.

d) Néha el szokunk hozzá látogatni.

e) Majd meglássák, hogy milyen ügyes.

57. Olvassátok el a töredék szöveget, pótoljátok a hiányzó névelőket! Indokoljátok meg, hogy miért használtok határozott vagy határozatlan névelőt!

1. Volt egyszer ... szegény ember meg ... szegény asszony. Hát egyszer azt mondja ... szegény ember ... szegény asszonynak: „Ha fognék ... arany halat, amely három kívánságomat teljesítené, én ... olyan halat igen megbecsülném”. **2.** Tegnap vásároltam ... könyvet. Abban ... könyvben igen szép történetek vannak. **3.** Szeretném, ha lenne ... kerékpárom. Felülnék ... kerékpárra, és bejárnám rajta a környéket. **4.** Volt nekem ... cirmos cicám. Egyszer ... cica megfogott ... egeret, játszott vele, aztán elengedte ... egeret.

A MONDAT FAJAI

A mondat nemcsak egy gondolat nyelvi megfogalmazása, hanem a beszélő érzelmeinek, akaratának kifejezése is azzal a szándékkal, hogy hatással legyen a másik emberre. Ezért a mondatokat több szempont szerint osztályozhatjuk:

1. Kommunikációs tartalom és a beszélő szándéka szerint.
2. Logikai minőségük szerint.
3. Szerkezetük szerint.
4. Tagolódásuk szerint.

A MONDATOK FAJAI A KOMMUNIKÁCIÓS TARTALOM ÉS A BESZÉLŐ SZÁNDÉKA SZERINT

kijelentő, felkiáltó, kérdő, felszólító, óhajtó mondat

MONDATFAJTÁK TARTALOM SZERINT					
Kijelentő mondat	Felkiáltó mondat	Kérdő mondat		Felszólító mondat	Óhajtó mondat
		Kiegészítendő	Eldöntendő		

A KIJELENTŐ MONDAT

Gyerekek beszélgetnek

A kijelentő mondatban a beszélő ismereteit, tapasztalatait közli a hallgatóval.

Pl.: *Megkezdődött az iskola.*

Jellemzői:

- tárgyilagos, nyugodt közlésként hangzik el;
- nem célja a hallgató érzelmi hangolása;
- a kijelentő módú állítmány jellemzi;
- hanglejtése egyenletesen ereszkedő;
- mondatvégi írásjele: a . (pont).

Jó, ha tudod!

A kijelentő mondatban néha feltételes módú állítmányt is használunk, de a mondat ezáltal nem válik óhajtó mondatná.

Pl.: *Kérnék tőled valamit.*

Ezekben a mondatokban nem az óhaj kifejezése, hanem annak közlése a lényeg.

A kijelentő mondat a leggyakrabban előforduló mondatfajta, szinte minden szövegtípusban megtaláljuk.

58. Olvasd el a szöveget magadban, majd hangosan, ügyelve a helyes hangsúlyozásra!

A tudomány felfogása szerint nincs semmiféle rangkülönbség a nyelvek között. Minden nyelv a természet, az emberi lélek csodálatos műve. Valamennyit egyformán becsüljük. Nem hirdetjük, hogy a miénk a legszebb, legkülönb. Dicséretnek ez talán sok volna, talán kevés. Édesanyánkról se mondjuk, hogy ő a legszebb asszony az asszonyok között. Nem mérjük sem szépségversenyek győzteseihez, sem a mozicsillagokhoz. Ez illetlenség volna és ízléstelenség.

(Részlet *Kosztolányi Dezső* A nyelvek szépsége c. írásából)

59. Érzékeltess olvasásoddal a szavak és kifejezések közötti különbséget!

ennivaló – enni való (paradicsom), fő tétel – főtt étel, reggel felkel – reggel fel kell venni, hat tyúk – hattyúk, rosszul esett – rosszul lesett, jó tettek – jót ettek, kibetűzzük – ki-be tűzzük, rosszalló (tekintet) – rossz a ló, hatalma – hat alma, hat van – hatvan, neveddel – ne vedd el

• Alkoss 5 szópárral kijelentő mondatot!

60. Számos közmondásunk, szólásunk jellemzi a társalgást. Magunk is alkalmazzuk őket. Mikor, kiről említhetjük a következőket? Értelmezd őket! Milyen erkölcsi kép bontakozik ki belőlük a beszélő emberről?

Se szó, se beszéd.

Szóból ért az ember.

Száz szónak is egy a vége.

Egy szó mint száz.

Mindig az övé az utolsó szó.

Kimondott szót nem lehet visszanyelni.

A jó szó az ellenséget is kibékíti.

A szavak oktatnak, a példák vonzanak.

Szóra sem érdemes.

Szaporítja a szót.

Szóval tart valakit.

Ahol sok a szó, kevés a tett.

Megrágja a szót.

Hogy egyik szavamat a másikba ne öltsem.

Szó szót követ.

Szót ért valakivel.

Egy szót se szólt, azt is lassan (halkan) mondta.

61. Olvasd el az alábbi szemelvényt! Elemezd a kijelentő mondatokat, meghatározva azok nyelvtani eszközeit!

Széljárás, napsütés, reménykedő számítások ... Anyám egy sóhaj-tásnyi ideig kételkedik, de azután elindul képzeletben a szivattyús kút felé. Apám e nagyszabású dolgok véghezvitele előtt még felrángatja vagy kétszer a hosszú szárú gatyáját, s veszekedést színlelve követeli a leszakadt gombok nyilvántartását. Anyám félénk pillantást vet felém, és kineveti, hogy apám haragjának még utánczata sem sikerült.

Estefelé pedig lábujjhegyre emelkedve a lámpa után nyúlánkozik kicsinyke anyám. A haját lebontotta már, s én homályosan látom, milyen sovány a válla, csontos a háta. Talán a levegő sem rezdül súlytalan mozdulatától. De még mindig nevetgél, pedig mint mindig, most is elborítják a gondok.

(Sütő András)

62. Írj rövid fogalmazást *A leghűségesebb társam* címmel!

A FELKIÁLTÓ MONDAT

A felkiáltó mondat a beszélő érzelmeit, indulatát fejezi ki azzal a szándékkal, hogy a hallgató tudomásul vegye őket, illetve hasonló érzelmet keltsen benne.

Pl.: *Jaj, de örülök, hogy itt vagytok!*

Születésnap
köszöntés

Jellemzői:

- érzelmet fejez ki: örömet, csodálatot, csodálkozást, rémületet, fájdalmat, keserűséget, gúnyt stb.;
- gyakori az indulatszó, módosítószó és a megszólítás használata.

Pl.: *De fáj a fogam! Jaj, de csinos vagy, édes lányom!;*

- sokszor hiányzik belőle az igei állítmány, gyakoriak az egyszavas felkiáltó mondatok.

Pl.: *Mennyi gyerek! Segítség!;*

- hanglejtése ereszkedő, de erősebb nyomaték, magasabb vagy mélyebb hangfekvés jellemzi;
- mondatvégi írásjele: a ! (felkiáltójel).

Jó, ha tudod!

A felkiáltó mondat sokszor indulatszót tartalmaz.

Pl.: *Jaj, már megint elkéstem az óráról!*

Az indulatszót vesszővel különítjük el a mondat többi részétől.

A felkiáltó mondatok gyakoriak a szépirodalmi műfajokban, de a publicisztikai és tudományos stílus is használja alkalmanként.

63. Milyen érzelmi tartalmat fejeznek ki a következő felkiáltó mondatok?

1. Tied vagyok, tied, hazám! (*Petőfi Sándor*) **2.** Jaj, ki vágyna menyasszonynak, akit harangszóval hoznak! (*Arany János*) **3.** Nagy magyar magányban én is gyászban élek, diadalmas útját keresem – hiába! – régi Vereckének! (*Juhász Gyula*) **4.** Becstelen teremtés! Gyalázatos pára! (*Petőfi Sándor*) **5.** Ó, drága, szőke misszek, vén borok, halk hajók! (*Tóth Árpád*) **6.** Csendes vidék! Ó kedves hely nekem! (*Vörösmarty Mihály*) **7.** S ah, szabadság nem virul a holtak véréből, kízó rabság könnye hull árvánk hó szeméből! (*Kölcsey Ferenc*) **8.** Mit

nekem te zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes tája! (*Petőfi Sándor*)

64. Írd ki az idézett részből a felkiáltó mondatokat! Mit fejeznek ki az egyes gondolatok?

Haj! be zokon esik most hallgatnom téged!
Hagyd el, kérlek, hagyd el e fájós beszédet.
Máskor, a tűzhelynél tengerit morzsolva,
Ítéletnapig is elhallgattam volna.

Hányszor elbeszélted apám vitézségét!
Majd éjfél vetette minden este végét;
Aztán mily sokára tudtam elalunni!
Hajnalig se birtam a szemem lehunyni.

(Részlet *Arany János* Toldi c. művéből)

65. Alkoss egy-egy felkiáltó mondatot, amely meglepetést, örömet, fájdalmat, csodálkozást, ijedelmet fejez ki!

AZ ÓHAJTÓ MONDAT

Az óhajtó mondattal a beszélő óhajt, kíván valamit. Az a célja, hogy a hallgató ezeket tudomásul vegye, sőt lehetőleg együtt is érezzen vele.

Pl.: *Bárcsak minél előbb meggyógyulnék!*

Jellemzői:

- erős érzelmi telítettségű;
- feltételes módú állítmányt tartalmaz;
- lehet benne óhajtó módosítószó;

Pl.: *Bárcsak tudnék repülni! Csak esne már az eső!*

- hanglejtése ereszkedő, hasonlít a felkiáltó mondatéhoz;
- mondatvégi írásjele: a ! (felkiáltójel).

Jó, ha tudod!

Ritkán felszólító módú igét is találni óhajtó mondatban. Ennek célja, hogy a beszélő félreérthetetlenül kifejezze óhajának megvalósulhatóságát.

Pl.: *Ott essem el én a harc mezején!* (Petőfi Sándor)

Az óhajtó mondat a kívánságot a beszélő (E/1.) szempontjából fejezi ki. Ha az E/3. személyre vonatkozó kívánságot tartalmaz, akkor az intonációtól függ az, hogy kijelentő vagy felkiáltó a mondat.

Pl.: *A család kirándulna.* (kijelentő mondat) *A család úgy kirándulna!* (felkiáltó mondat) *Bárcsak kirándulhatna a család!* (óhajtó mondat)

A mondatban gyakran egymás mellé kerül a *bár* kötőszó és a *csak* módosítószó, ezeket természetesen nem írjuk egybe. Ilyenkor a *csak* helyettesíthető a *csupán*, *legalább* módosítószóval.

Pl.: *Bár csak (csupán) ketten voltunk a szobában, mégis nagy volt a hangzavar.*

Bár csak (legalább) tíz percet pihenhetnék!

66. Írd le az alábbi mondatokat! Húzd alá azokat a szavakat vagy szóelemeket, amelyek a mondatokat óhajtóvá teszik!

1. Ó, csak Lillát hagytad volna, csak magát nekem... (Csokonai Vitéz Mihály) **2.** Ó, bár fedezné még sötét a hajnal csillag-üstökét! (Arany János) **3.** Milyen jó volna itt gyermeknek lenni! (Móricz Zsigmond) **4.** Kis lak áll a nagy Duna mentében ... Bár maradtam volna benne végig! (Petőfi Sándor) **5.** Azt a rózsát, piros rózsát haj beh szeretném én! (Arany János) **6.** Csak szólna már, csak szólna már a harcok harsány trombitája! (Petőfi Sándor)

67. Olvasd el a verset! Fogalmazd meg saját szavaiddal a gyermek kívánságát!

KÍVÁNSÁGOM EGY MONDATBAN

Te olyan jó vagy apu,
ma este olyan sokat meséltél,
pedig tudom, korán kelsz majd megint,
nem talállok, mire fölélbredek;
ezért jó leszek, nem is kívánom már,
hogy holnap hozzád nyílvesszőt meg pisztolyt,
inkább azt, hogy valóra váljék ma esti meséd:
a víz sose érjen föl addig a cölöpkunyhóig,
amelyikben az a néger fiúcska lakik;
a riksa-kuli kisfia bárcsak megvehetné
azt a motort apukájának;
a jeges mackó menjen ma éjszakára
abba az eszkimókunyhóba,
és takarja bundájába a gyerekeket,
és ha tudsz, szóljál, apu,
hogy jó vastag papírra nyomják
eztán az újságot abban a messzi városban,
ahol újságpapírral takaróznak a gyerekek,
mert te olyan jó vagy, apu...

(Fehér Ferenc)

cölöpkunyhó – sekély vízben álló, faoszlopokra épített szegényes lakóház; **riksa-kuli** – az a dolgozó ember, aki Kelet- és Dél-Ázsiában együlékes, kétkerekű kis bérkocsival embereket vagy különféle árukat szállít

68. Alakítsd át a kijelentő mondatokat óhajtó mondatokká, majd írd le őket! Határozd meg, mely szóelemek tették óhajtóvá a mondatokat!

1. A szünetidőben részt veszek egy természetvédelmi táborban.
2. Sikeresen jegyet szereznem az esti előadásra. 3. Sikeresen fognak a felvételi vizsgáim. 4. Hamarosan több lesz a szabad időm. 5. Csak egy hétre jön el az unokatestvérem. 6. Mindenki eljött a születésnapomra.

69. Az óhajtó mondattal kívánságot, óhajt fejezünk ki. Ezt olvashatjuk József Attila versében is. Vajon miért álmodozhatott ilyen dolgokról?

Gondolataidat fogalmazd meg, majd írd be a füzetbe! Elevenítsd fel ismereteidet a költő életéről!

De szeretnék gazdag lenni,
Egyszer libasültet enni,
Jó ruhába járni, kelni,
S öt forintér kuglert venni.

Míg a cukrot szopogatnám,
Új ruhámat mutogatnám,
Dicsekednék fűnek, fának,
Mi jó dolga van Attilának.

kugler – csokoládés bonbon, a minyon őse

A FELSZÓLÍTÓ MONDAT

A felszólító mondatok kérést, parancsot, utasítást, buzdítást fejeznek ki. A beszélő akaratát tükrözik, a hallgatót arra készítetik, hogy ennek megfelelően cselekedjen.

jen.

Pl.: *Fogadj szót a nagymamádnak!*

Jellemzői:

- az állítmány felszólító módban áll;
- gyakori benne a megszólítás, az indulatszó, a módosítószó;
- gyakran rövid, hiányos;
- hanglejtése élénk, magas hangfekvésű, folyamatosan emelkedő;
- mondatvégi írásjele: a ! (felkiáltójel).

Jó, ha tudod!

A felszólító mondatban gyakran található megszólítás, amit veszővel különítünk el a mondat többi részétől.

Pl.: *Gyermekem, nézz a szemembe!*

Erőteljes felszólítást a hanglejtés segítségével kijelentő módú igelalak is kifejezhet.

Pl.: *Énekelsz!*

Olykor kérdő mondatnál is kifejezhetünk enyhébb kérést vagy szigorúbb parancsot.

Pl.: *Letörölnéd a táblát?*

E/1. személyben csak a *hadd* módosítószóval együtt használunk felszólító módú állítmányt.

Pl.: *Hadd nézzem, hogy sikerült a munkád!*

70. Kettőzd meg az alábbi tíz szó közül ötben a felszólító módnak megfelelően a **d-t!** Pl.: *áld*, de *áldd*. Melyik 5 szóban nem történhet meg a **d** megkettőzése? Miért nem?

ad, ered, dagad, mond, old, fakad, fed, fogad, eped marad

• Alkoss felszólító mondatokat ezekkel az igékkel!

71. Elemezd az alábbi felszólító mondatokat, határozd meg jellemzőit!

1. Kelj föl rab-ágyad kőpárnáiról, beteg, megsibbadt gondolat! (*Vörösmarty Mihály*) **2.** Hadd látom, úgymond, mennyit ér a walesi tartomány... (*Arany János*) **3.** Hát ülj le ide mellém! (*Nagy Lajos*) **4.** Most hát, Jancsi lelkem, eredj, ha menned kell... (*Petőfi Sándor*) **5.** Lassan járj, tovább érsz! (*Közmondás*) **6.** Ó, gyermek, öröm kis katonái, csak játsszatok! (*Juhász Gyula*)

72. A kirándulás az egyik legkedveltebb szabadidő programunk. Olvasd el kifejezően a következő szöveget!

A TÚRA ÉS A KIRÁNDULÁS ILLEMSZABÁLYAI

Ha kirándulásra, túrára indulsz, ügyelj az öltözködésre! Ilyenkor kényelmes cipőt, ruhát vegyél fel!

Kiránduláson, túrán ügyelj a környezet tisztaságára! Ne szemetelj, a papírokat, a konzervdobozokat ne szórd szét!

Hátizsákodba, táskádba csak a szükséges dolgokat csomagold be!

Csak annyi ennivalót vigyél magaddal, amennyit meg is eszel!

Kiránduláson, túrán légy figyelmes társaiddal, udvarias a lányokkal!

Árpád-vonal napjainkban

- A természetvédelem korunk egyik legfontosabb feladata. Mivel bővítenéd ki az olvasottakat?
- Írj fogalmazást *Védd a természetet!* címmel!

- 73.** Írj 5 olyan közmondást, amely felszólítást tartalmaz! Húzd alá a felszólító módú igéket, határozd meg, milyen hangtani változás történt a szavakban!

- 74.** Olvasd el hangsúlyosan, kifejezően a szemelvényt! Határozd meg a mondatok szerkezeti típusát és nyelvtani kifejező eszközeit!

Halld meg, Uramisten, és úgy bocsásd szíved elé árva lelkét! És úgy légy neki irgalmas a túlvilágon, ahogy én fogadom és esküszöm előtted, hogy mindezen rossznak, amit ő végleheletével parancsolt, az ellenkezőjét fogom teljesíteni Teelőtted! Úgy segíts meg engem, véghetetlen hatalmasságú Isten!

(Részlet *Jókai Mór A kőszívű ember fiai* c. regényéből)

75. Állítsd sorrendbe a felszólítás erélyességének növekedése alapján az alábbi mondatokat!

Menj ki! Nem mész ki? Légy szíves, menj ki! Kimész. Tessék kimenni!

• Melyik mondatot találtad a leginkább erélyes felszólításnak? Milyen érdekességet figyelhettél meg ezzel kapcsolatban?

A KÉRDŐ MONDAT

A kérdő mondatokkal kérdező, tudakoló hangot adunk. A beszélő tudásvágyának ad hangot, ennek kielégítésére biztatja a hallgatót.

Pl.: *Szeretitek a tejet? Milyen gyümölcsöt fogyasztottatok a héten?*

Jellemzői:

- lényege az érdeklődés, azaz a beszélő tájékoztatást kér a hallgatótól;

- az állítmány bármilyen módban lehet

pl.: *Eljössz velem vásárolni?* (kijelentő módban)

Elkísérsz az orvoshoz? (feltételes módban)

Találkozzunk egy óra múlva? (felszólító módban);

- két fajtája van: **eldöntendő** és **kiegészítendő kérdő mondat**;
- mondatvégi írásjelük: a ? (kérdőjel).

Az **eldöntendő kérdéssel** azt fejezzük ki, hogy bizonytalanok vagyunk ismereteinkben, s a választól várjuk a döntést. A válasz lehet **igenlő** vagy **tagadó**.

Pl.: *Megtanultad a verset? Jól szórakoztatok az előadáson?*

Az eldöntendő kérdést **-e** kérdőszóval, **ugye** módosítószóval vagy anélkül szerkesztjük. Ennek megfelelően az eldöntendő kérdő mondat kétféle lehet:

1. Kérdőszó nélküli kérdő mondat, hanglejtése **emelkedő-eső**.

Pl.: *Elvégeztétek? Kiszíneztétek a rajzot?*

2. -e kérdőszós kérdő mondat, hanglejtése egyenletesen **ereszkedő**. Pl.: *Hoztál-e könyvet magaddal? Elolvastátok-e?*

A **kiegészítendő kérdéssel** a beszélő hiányos tudását fejezi ki, és a hallgatótól várja a hiányos ismeretek kiegészítését. A hiányzó ismeretre **kérdő névmás** (*Mi mozog a bokorban?*), **kérdő határozószó** (*Hová utazunk?*) irányítja rá a figyelmet. A kiegészítendő kérdő mondat hanglejtése egyenletesen **ereszkedő**.

A kérdő mondat mindkét fajtájában lehet *vajon* módosítószó, amely sokféle érzelmi színezetet adhat a kérdésnek.

Az -e kérdőszó mindig az igéhez kapcsolódik, írásban kötőjellel jelöljük.

76. Elemezd az alábbi szemelvény kérdő mondatait, meghatározva azok nyelvtani kifejező eszközeit!

Vajon mi készletti tavasszal a virágot, hogy kipattanjon a gallyak ágán? Vajon mi készletti?

Vajon mi készletti a szívet, hogy kipattanjon belőle a legrejtettebb titka s legtitkosabb rejtelve?

Vajon mi készletti a botrányt, hogy kipattanjon?

A szívnek meg vannak a határai és a határok szívtelenek.

Vajon mi készletti az Északi-sarkot, hogy hideg maradjon – s mi készletti az Egyenlítő hévségét, hogy hév legyen? Vajon mi készletti a napot, hogy nyáron is süssön, mikor úgyis olyan meleg van?

Vajon a pacsirtát mi készletti, hogy énekeljen – s mi készletti a költőt, hogy szívéből dalok fakadjanak? Vajon mi készletti, mert a szerkesztő sohasem készlette őt erre, sőt ellenkezőleg, mindig arra készlette, hogy ezt ne tegye – s ő mégis dall?

Vajon talán költő s pacsirta rokon?!...

De a szívből ki kell törni az érzelemnek – utat találni a kérgeken keresztül, mint csermely s a cser, mely a tölgy sudár gyökerén át kigyózva kivezető utat talál a szabad levegőre...

Az emberi szív útjai kifürkészhetetlenek – s kifürkészhetetlenek a Poézis virágjai, amidőn a szívből előtörnek...

(Részlet *Karinthy Frigyes* Budapest – írhatta volna Jókai c. írásából)

77. Elemezd az alábbi kérdő mondatokat! Határozd meg a fajtájukat!

1. Ki most fejedet kebelemre tevéd le, holnap nem omolsz-e sirom fölibe? (*Petőfi Sándor*) **2.** S miért vagytok ti kiváltságosak? Miért a jog csupán tinálatok? (*Petőfi Sándor*) **3.** Mért nem jön a Szondi két dalnoka, mért? Bülbül-szavu rózsák két menyei bokra? (*Arany János*) **4.** Mikor fogunk már összefogni? Mikor mondunk már egy nagyot, mi, elnyomottak, összetörtek, magyarok és nem magyarok? (*Ady Endre*) **5.** Ha jön a nép, hé, nagyurak, mi lesz? Rabló váraitokból merre fut hitvány hadatok? Ha majd csörömpöléssel lecsukjuk a kaput? (*Ady Endre*) **6.** Ki tiltja meg, hogy elmondjam, mi bántott hazafelé menet? (*József Attila*)

78. Illyés Gyula 1934-ben találkozott egy tudományos konferencián a mordvinokkal. A velük való rokonságról semmit sem tudtak, csak a finnekkel kapcsolatban hallottak valami ilyesfélét. Az írónak sikerült bebizonyítania, hogy valaha egy nyelvünk volt. Olvasd el, hogyan!

– *Víz?* – kérdeztem. – *Hogyan mondjátok ti azt, hogy víz?*

– *Ved* – felelték egyszerre hárman is...

Rámutattam a szememre.

– *Semlj* – kiáltották kórusban...

– *Ház?* – kérdeztem. – *Házam?*

– *Chádom.* – *Kicsit pöszék lettek.*

– *Vaj?*

– *Vaj.*

– *Az ég? A menny?*

– *Menyil.*

– *Kéz?*

– *Ked.*

Mitől lettünk egyszerre mindnyájan olyan jókedvűek? Az arcok kipirultak, mindenki szeme ragyogott.

– *Hal?* – kérdeztem újra.

– *Kal!*

– *Nyíl?*

- Njél!
- Mi van, amivel írsz, tollad? – kérdeztem az egyik fiútól.
- Tolgam! – válaszolta szaporán.
- És nekik?
- Tolgamuk.

Szavak repkedtek a levegőben, bukdácsolva és csiripolva keresték egymást. Mint a szerelmes madarak. Egyiket én repítettem föl, a másikat ők. Több mint ezerévi távolságból kiabáltunk egymásnak.

(Részlet Illyés Gyula Rokonoknál c. írásából)

79. Pótold a mondatokban a hiányzó **-e** kérdőszócskát! Ügyelj a kérdőszó helyesírására!

- Megjavították már a telefont?
- Működik már a számítógép?
- Szeretnéd megnézni a lakásomat?
- Megjavították már az új porszívót?
- Részt vett már a diák hasonló konferencián?
- Át fogja adni az üzenetet?
- Nem lehetett volna másképp megoldani a feladatot?
- Lehetett volna másképp megfogalmazni a levelet?

• Mi a különbség a kérdőszóval és a kérdőszó nélkül szerkesztett eldöntendő kérdés hanglejtése között?

80. Gyűjts szavakat a táblázat két oszlopába! Jegyezd meg a helyesírásokat!

Régi, ma már nem használatos szavak	20–21. századi technikai újdonságok új szavakkal
szilke	laptop

81. Fejtsd meg a találós kérdéseket!

Van egy virág, jól ismerem,
szúrós tövis között terem,
hajnalpiros a levele,
mondjam-e, hogy mi a neve?

Bunda alól gyenge virág,
fehér fejét kidugja,
olyan mint egy piciny harang,
nevét vajon ki tudja?

Melyik karó véd a hideg ellen?
Melyik tú nem szúr?

Szép leányka ül a fán,
piros ruha derekán,
szíve olyan mint a kő,
tudjátok, ki lehet ő?

- Te tudsz-e ilyen találós kérdéseket? Versenyezzetek, ki tud többet!

A MONDATOK FAJAI LOGIKAI MINŐSÉGÜK SZERINT

állító, tagadó, tiltó

A mondatok logikai minőségük szerint **állító**k és **tagadó**k.

Az **állító mondat** úgy fogható fel, mintha a mondathoz szerkesztett eldöntendő kérdésre igenlő feleletet adnánk.

Pl.: *A gyerekek sétálnak az erdőben.* – *A gyerekek sétálnak az erdőben?* – *Igen. A gyerekek sétálnak az erdőben.*

A **tagadó mondatot** pedig a mondathoz szerkesztett eldöntendő kérdésre adott tagadó válaszként foghatjuk fel.

Pl.: *A gyerekek nem sétálnak az erdőben.* – *Sétálnak a gyerekek az erdőben?* – *Nem. A gyerekek nem sétálnak az erdőben.*

Minden mondatfajtaival állíthatunk, illetve tagadhatunk. Vizsgáld meg a táblázat mondatait!

	Állító mondat	Tagadó mondat
Kijelentő mondat	Az öcsém a szobában alszik.	Este nem lesz mulatság.
Felkiáltó mondat	Jaj, de megnőttél!	Ott se lehettem a tanévnyitón!
Óhajtó mondat	Bárcsak megkapnám a levelet!	Bárcsak sose mentem volna oda!
Felszólító mondat	Nézd meg a filmet, fiam!	Ne légy olyan bizalmatlan!
Kérdő mondat	Hány diák van az iskolában?	Miért nem olvastad el a regényt?

A mondatok logikai minőségük szerint állító vagy tagadó mondatok lehetnek, azaz a mondatokkal vagy állítunk, vagy tagadunk. A tagadó felszólító mondatot tiltó mondatnak nevezzük.

Pl.: *Ne szemetelj az utcán!*

A tagadás nyelvi eszközei:

1. a tagadó és tiltó módosítósók: **nem, sem, ne, se;**
2. a tagadó igék: **nincs, sincs, nincsenek, sincsenek;**
3. a tagadó névmások: **senki, semmi, semmilyen, semennyi;**
4. a tagadó határozósók: **sehol, sehonnan, sehová, semmikor, sehogyan.**

Jó, ha tudod!

Állító mondattal tagadást is kifejezhetünk.

Pl.: *Mit tudom én?*

Tagadó mondattal pedig állíthatunk is.

Pl.: *Te ne tudnád?*

A tagadás lehet:

1. egyszeres: **Nem** én borítottam fel. **Ne** felelj!
2. kétszeres: **Senki sem** mehet haza. **Ne** vegyél egyet **se!**
3. háromszoros: **Nem** megy **senki sem**.
4. többszörös: **Semmilyen** körülmények között **senki semmit nem tud meg**.

A tagadást nyomatékosabbá tehetjük az **egyáltalán** fokhatározóval.

Pl.: **Egyáltalán nem** számítottam rád.

A tagadó- és tiltószókat különírjuk az előttük és az utánuk álló szótól.

82. Határozd meg a mondatok fajtáját logikai minőségük szerint!

1. Nem hozok aranyat, nem hozok kincseket... (*Petőfi Sándor*)
2. Egy eladó lány a tűzre venyigét rak: ő a legnagyobb s szebb... a hajnali csillag. (*Arany János*)
3. Harmadnapja nem eszek, se sokat, se keveset. (*József Attila*)
4. Olyan marsra lábam se billentem, hogy azt bántsam, aki nem bánt engem. (*Arany János*)
5. Nap alattam, nap fölöttem, aranyos tüzes felhőben, lenn a fénylő víz-

tükörben. (Vajda János) 6. S ha öröme gyúl szived: nincs e földön semmi szebb. (Reviczky Gyula)

83. Alakítsd át a következő mondatokat tagadó mondatokká! Van olyan mondat, amelynek többféle megoldása is van. Ügyelj a szórend megváltozására!

Délután moziba megyek a barátaimmal.
Bárcsak minden megváltozna!
Mosd meg szappannal a kezed!
Miért mostad ki a ruhámat?
Jaj, de jó, hogy el tudtam menni az állatkertbe!
Történelemórán dolgozatot írtunk.

84. Olvasd el kifejezően *Fekete István* regényének részletét! A berek kiváló ismerője segítségével feltáruul előttünk a téli természet minden szépsége. Matula és István bácsi ügyes pedagógiája nemcsak a nagyobb szerencsétlenségtől óvja meg a kalandokat kereső fiúkat, hanem bátor, felnőtt emberré neveli őket.

– Na, atyámfiai – mondta reggeli után István bácsi –, most szétválasztalak beneteket. Tutajos, téged a gazdaság nem érdekel...

– Hát azt éppen nem mondhatnám... – sértődött meg Tutajos egy kicsit, de itt, úgy látszik, ennek az érzékenykedésnek semmi jövője nem volt.

– Ne nagyképűsködj, mert az már fél hazugság! Nem érdekel! Te is tudod, én is tudom. Hát baj az? Téged más érdekel, s ezt mindenkinek tudomásul kell vennie. Állj ki amellett, amit szeretsz, és ne légy udvarias a magad kárára. A kutyafáját! Te tudományos kutató akarsz lenni, és nem trágyajogász. Igaz?

– Igaz, de...

– Nincs „de”! Gyere, Bütyök, amíg visszajövünk, a barátod kigondolja, hogy mit akart ez után a „de” után mondani.

Szabó Ágnes és Rogán Miklós rajza: Téli berek

- Fogalmazd meg, milyen tanulságot vonhatunk le az olvasottak alapján!
- Minősítsd a mondatokat a tanult szempontok szerint (tartalmuk és logikai minőségük szerint)!
- Írd ki a részletből a tagadó és tiltó mondatokat! Húzd alá, és határozd meg a tagadás eszközeit!

85. Pótold a hiányzó tagadószókat az alábbi mondatokban! Magyarázd meg a jelentésüket!

Nincs egy fillérem ....

... pénz, ... posztó.

... híre, ... hamva.

Kutyából ... lesz szalonna.

Senki ... ugorhatja át a saját árnyékát. Ami késik, ... múlik.

86. Olvasd el a szórakoztató szemelvényt! Határozd meg a mondatok fajtaikat logikai minőségük alapján!

Ági nézte egy darabig, majd egyszerre csak fent volt a díványon.

– Rugi... rugi... hopp!

Fel a levegőbe! Magasabbra, egyre magasabbra ugrott, mind merészebben... Mintha be akarna repülni a szemben lévő ablakba... De hol van már az az ablak?!... Mélyen alatta! Akárcsak a házak, az utca... És valahol lent a mélyben Csutak.

– Ági, ne ugrájl!... Baj lesz...

Ági meg sem hallotta. Szinte már nem is érintette a díványt. Ugyan, mi baj lehet? Fel, a házak fölé! De hogy bámul az a néni ott szemben! Tessék, néni ugorjon! Maga is bácsika! És mind, akik lent ácsorognak!... Fel, fel a levegőbe!

(Mándy Iván nyomán)

87. Írd le a következő névmások és névmási határozósók ellentétes párját! A szópárok tagjait foglalj mondatba!

valami – ...

mindig – ...

mindenütt – ...

valamennyi – ...

bárhol – ...

minden – ...

mindenki – ...

bármilyen – ...

88. Nézz körül az utcán, közterületeken! Gyűjts össze a feliratokból felszólító, illetve tiltó mondatokat! Mivel kapcsolatosak ezek a kiírások?

A MONDATOK FAJAI SZERKEZETÜK SZERINT

egyszerű (teljes, hiányos), összetett (alárendelő, mellérendelő), tagolt, hiányos, tagolatlan

Szerkezete szerint a mondat egyszerű és összetett lehet.

EGYSZERŰ MONDAT		ÖSSZETETT MONDAT	
Teljes	Hiányos	Alárendelő	Mellérendelő

Az **egyszerű mondat** egy közlést tartalmaz.

Pl.: *A tanév végén kirándulunk.*

Az **összetett mondat** két vagy több közlést tartalmaz.

Pl.: *Jó eredménnyel fejeztük be a tanévet, ezért kiránduláson vehettünk részt.*

A MONDATOK FAJAI TAGOLÓDÁSUK SZERINT

Tagolódásuk szerint a mondatok lehetnek:

1. **teljes** (tagolt) mondatok;
2. **hiányos** (tagolható) mondatok;
3. **tagolatlan** mondatok.

TAGOLT		TAGOLATLAN
Teljes		Hiányos
Tőmondat	Bővített mondat	

A **teljes** mondatok között találunk két egységből, alanyból és állítványból álló **tőmondatot** és több részből szerkesztett **bővített** mondatot.

Pl.: *A pacsirta énekel. A fa tetején szépen énekel a pacsirta.*

Jó, ha tudod!

Teljes a mondat akkor is, ha hiányzik belőle az 1. vagy 2. személyű alany, mivel a beszédhelyzetből világos, ki a beszélő és ki a hallgató.

Teljes mondatnak tekintjük az alanytalan mondatokat, az odaértett határozatlan vagy általános alanyúakat, mert gondolatban mindnyájan ugyanazt az alanyt kapcsoljuk hozzájuk.

Pl.: *Havazik. Vizsgáznak. Árnyékáért becsüljük a vén fát.*

A **hiányos** szerkezetű mondatból az alany, az állítmány, vagy mindkét fő mondatrész hiányzik, de a szöveggörnyezetből kikövetkeztethető.

A hiányos mondat esetei:

1. hiányzik a 3. személyű határozott alany:

pl.: *Fürödni mennek.* (hiányos mondat) – *A fiúk fürödni mennek.* (teljes mondat);

2. hiányzik az állítmány:

pl.: *Hol a táskám?* (hiányos mondat) – *Hol van a táskám?* (teljes mondat);

3. hiányzik az alany és az állítmány:

pl.: *Jó napot!* (hiányos mondat) – *Jó napot kívánok!* (teljes mondat);

4. hiányzik a határozott tárgy a határozott ragozású ige mellől:

pl.: *Nagymama nem kéri.* – *Nagymama nem kéri a széket.*

A **tagolatlan egyszerű mondat** többnyire egy mondatrészről áll. Tagolatlan mondatok lehetnek:

- az **indulatszók**: *Juj!, Pszt!, Hess!, Huha!, Ejha!, Ejnye!*
- a **felelő módosítószók**: *Nem., Igen., Hogyne., Persze., Nyilván., Bizony.*
- a **megszólítások**: *Hölgyem!, Kedves barátaim!, Édes gyermekem!*
- a **vezényszavak**: *Hátra!, Vissza!*
- a **köszönésformák**: *Szióka!, Helló!*
- a **felkiáltások**: *Elég!, Segítség!* stb.

89. Olvasd el kifejezően a versrészleteket! Elemezd a versszakok mondatait szerkezetük, majd tartalmuk szerint!

Száz vasutat, ezeret!
Csináljatok, csináljatok!
Hadd fussák be a világot,
Mint a testet az erek.

(*Petőfi Sándor: Vasúton*)

Nagy vihar volt. Feldúlt berkeinken
Enyhe, árnyas rejtek nem fogad;
S ti hallgattok? elkészültök innen?
Itt hagynátok bús anyátokat?!

(*Tompa Mihály: A madár, fiaihoz*)

Jöjj el, szabadság! Te szülj nekem rendet,
jó szóval oktasd, játszani is engedd
szép, komoly fiadat!

(*József Attila: Levegőt!*)

Mindegy! Ha nap ég, ha köd borong,
Szomorúak voltunk vagy boldogok,
Későn, korán, – keserű bárhogyán:
Meghalni, elmenni magányosan!

(*Juhász Gyula: Meghalni...*)

Az est leszáll. Fáradt szívem beteg.
És egyre jobban halványul a lámpa,
erőlködő szemem tággá mered.

(*Kosztolányi Dezső: Lámpafény*)

Korcsolyáztam. Előbb fakorcsolyán,
aztán igazin. Még csak tétován
mozogtam a befagyott Ipolyon,
s féltem a forgóktól: sok helyt bizony
vékony volt a jég, süllyedt, recsegett,
s visszahajolva szinte röpített,
ha rátévedtünk.

(*Szabó Lőrinc: Tücsökzene*)

Csönd van. A dudva, a muhar,
A gaz leház, altat, befed
S egy kacagó szél suhan el
A nagy Ugar felett.

(*Ady Endre: A magyar Ugaron*)

90. Határozd meg, a mondatok közül melyik hiányos és melyik tagolatlan!
Válaszodat indokold meg!

1. Tisztelt vendégek! **2.** Gyerekek! **3.** Szép napot! **4.** Hol az új cipóm? **5.** Jó munkát! **6.** Előre! **7.** Drága szüleim! **8.** Vissza, emberek!
9. Boldog névnapot! **10.** Vízet!

91. Olvasd el kifejezően a szövegrészletet! Határozd meg a mondatok fajtáit!

...az apró emberke egy furcsa madárhoz hasonlított. Mozgékony orrán erősen villogott a csíptető. Kis feje volt, középütt elválasztott, gyér ezüsthajjal. Kezeit összedörzsölte, s ekkor száraz, idegesítő, érdes hang hallatszott, mint amikor üvegpapírral sikálnak valamit.

Egyszerre megállt a kopasz íróasztala előtt, s ezt kérdezte:

– Ki itt ez a gyerek?

– Takács kartárs fia – felelte a kopasz.

A főnök hallgatott. Tovább folytatta sétáját. Amikor Pista elé ért, megszólította:

– Hogy hívnak?

– Takács Istvánnak – felelte csengő hangon és bátran Pista, aki már talpra ugrott, s feszesen kihúzta magát.

– Hányadikba jársz?

– Második gimnáziumba.

– Milyen a bizonyítvány?

– Nem valami fényes.

– Hogyhogy?

– Van egy elégséges is.

– Miből?

– Latinból.

– És a többi?

– Jeles. De van egy jó is. Számtanból.

– Mi akarsz lenni?

– Még nem tudom – mondta Pista szünet után, vállát vonogatva, szemérmesen.

– No mégis?

– Repülő – vallotta be Pista halkán.

– Repülő? – kérdezte a főnök hangosan és csodálkozva. – Miért éppen repülő?

Pista válaszolni készült erre a nagy és nehéz kérdésre, amikor lélekszakadva jött vissza az apja. Fakó homloka verejtékezett. Néhány, zsineggel összekötött ívet nyújtott át a főnökének:

– Méltóztassék parancsolni.

– Köszönöm – szólt a főnök, de nem rá tekintett, hanem erre a lelkes piros arcú kisfiúra. – Elbeszélgettünk a fiával – újságolta Takácsnak, mosolyogva. – Kedves, értelmes fiúcska. Úgy látszik, jó tanuló is.

(Részlet *Kosztolányi Dezső* A kulcs c. novellájából)

92. Olvasd el az alábbi részletet *Móricz Zsigmond* Kis Samu Jóska című novellájából!

- *Mit együnk, testvér? – mondta Samu Jóska.*
- *Mi van?*
- *Vizem van.*
- *Nekem meg sóm.*
- *Hisz ez nagyszerű, főzünk levest!*
- *De miből?*
- *Fűből.*
- *Jó lesz az?*
- *Jó hát.*
- *Megájj, az nem jó lesz. Paréjlevest főzök én, az jobb lesz.*
- *De nincs paréj.*
- *Szedünk. Ebbe a nagy mezőbe csak lesz valahol. Idesanyám ott-hon csak kimegy, mingyán hoz egy főzetre valót.*
- *Az nagyon jó lesz akkor.*
- Még nevettek is rajta.*

• Csoportosítsd a fenti szövegből az egyszerű mondatokat az alábbi szempontok szerint:

- a) tómondatok: .....
- b) bővített mondatok: .....
- c) hiányos mondatok: .....

93. Alakítsd át a következő mondatokat hiányos szerkezetűekké!

1. Ki mondja el a verset? 2. Délután el kell mennem edzésre.
3. Előtted van még a délután. 4. A meghívottak a folyosón várakoznak.
5. Péter nem szedi a gyümölcsöt. 6. Kellemes pihenést kívánok!

94. Tedd ki a szükséges írásjeleket a következő mondatokban! Határozd meg a mondatfajtaikat szerkezetük szerint (egyszerű vagy összetett mondat)!

Nem lehet az ember mindjárt mesterré
 Olvasni sem tud s mester akar lenni
 Könnyebb a könyv mint a kapa
 Ki-ki a maga mesterségét folytassa
 Könnyű a mesterség annak aki tudja
 A néma mesterektől sokat lehet tanulni

- Olvasd fel értelmesen, helyesen a mondatokat! Melyik tetszik neked különösen? Miért?

95. Bővítsd az alábbi tőmondatokat minél több mondatrésszel! Ügyelj az írásjelek használatára!

1. A diák gondolkodik. 2. Szaladgálni nem szabad. 3. A bátyám informatikus. 4. Az öcsém tanul. 5. A gólya kelepel. 6. Édesanyám vasal. 7. A kertész ültet.

A MONDATFAJTÁK SZEREPVÁLTÁSA

Az előzőekben már beszéltünk róla, hogy az egyes mondatfajták olykor nem a szokásos értékükben használatosak, hanem más mondatfajta szerepében. Megfigyelhettük, hogy ilyenkor **a mondat tartalma mást mond, mint a nyelvtani formája alapján várnánk**. Ezek a mondatok érzelmileg telítettebbek, színesebbek, nyomatékosabban fejtik ki a beszélő szándékát. Emellett a szerepváltó mondatokat a szokásostól eltérő érzelmi hanglegjtés is jellemzi.

Például: *Édesapám szeretne elutazni a rokonaihoz.*

Ez kijelentő mondat, feltételes állítmányt használ, de ezáltal nem válik óhajtó mondattá. Nem az óhaj kifejezése, hanem a közlés a lényeg.

Tehetek én róla? – Itt a kérdő alakú mondat felkiáltást fejez ki.

Teszed le azonnal? – Itt a kérdő mondattal felszólítunk.

Ott essem el én a harc mezején! (Petőfi Sándor) – A felszólító módú állítmány óhajtó mondatban van.

Ha ott lehetnék! – Ez óhajtó szerepű felkiáltó mondat.

Most pedig ide! Velem méred meg az erődet! (Darvas József) – Ez felszólítást kifejező kijelentő módú igealak.

Itt élned, halnod kell! (Vörösmarty Mihály) – Felkiáltó mondat felszólító funkcióban.

96. Olvasd el a részleteket Karinthy Frigyes Tanár úr kérem c. művéből! Keresd meg bennük és elemezd a szerepváltó mondatokat!

Na megállj, te gazember Bauer, ezt te csináltad! Le a fejeddel! Le a fejeddel! Hóhér, vágja le gyorsan a fejét, azzal a cigarettavágóval!

Jaj, jaj, hóhér úr, én készültem! Jaj, Erzsí, Erzsí!...

Na, mi az, ifiúr?... Mi?! Maga még az ágyban van? Hiszen nyolc óra van már, a nagyságos úr már el is ment a hivatalba.

Tyú! Ezt elaludtuk megint!

Tyú! Mi lesz itt!!

Még jó, hogy a harisnyám fent van.

(Részlet a *Reggel hétkor* c. novellából)

– Nézd, Gabi, mondom türelmesen – az ember nem a szájával gondolkodik, hanem az eszével. Mi az, amit nem értesz?!... Hiszen ez olyan egyszerű és világos, mint a nap – ezt az első elemista is megérti, ha egy pillanatig figyel. – Nézd, fiam. Ugye, itt van az, hogy kilenc kályhában öt és fél nap alatt ennyi és ennyi bükkfa ég el. Nnna. Mit nem értesz ezen?

– Ezt értem, apukám... csak azt nem tudom, hogy az első aránypár fordított és a második egyenes, vagy az első egyenes és a második fordított, vagy mind a kettő egyenes, vagy mind a kettő fordított.

A fejbőröm, a hajam tövében, lassan hidegedni kezd. Mi a csudát fecseg ez itt össze az aránypárokról? Mik lehetnek azok az átkozott aránypárok?!... Honnan lehetne ezt hirtelenében megtudni?

Most már hangosan szólok rá:

– Gabi!.. Már megint hadarsz!... Hogy akarod így megérteni?... Az ember a szájával, izé... Mi az, hogy fordított meg egyenes, meg egyenes meg fordított, papperlapapp, vagy a falramászott nagybógós!

Gabi röhög. Ráordítok:

– Ne röhögj! Ezért taníttatlak, kínlódom veled!... Ez azért van, mert nem figyelsz az iskolában!... Hiszen te azt se tudod... hiszen te azt se tudod... (Elképedve meredek rá, mintha egy szörnyű gyanú ébredt volna fel bennem.) Hiszen te talán azt se tudod, hogy mi az az aránypár?!...

– Dehogynem, apukám... Az aránypár... az aránypár... az aránypár az a két viszony... amelyben a belső tagok hányadosa... illetve a külső tagok szorzata...

Összecsapom a kezem.

– Mondom!... Tizennégy éves kamasz, és nem tudja, mi az az aránypár!

Gabi szája megint lefelé görbül.

– Hát mi?

– Hogy mi? Na megállj, te csirkefogó!... Most azonnal előveszed a könyvet, és harmincszor elmondod!!... mert különben...

Gabi megszeppenve lapozgat, aztán hadarni kezdi:

– Az aránypár azon mennyiség, melynek két beltagja úgy viszonylik két másik mennyiséghez, valamint... igen, apukám, de melyik itt a két beltag, a bükkfa térfogata és a napok száma, vagy a kályhák száma és a bükkfa térfogata?...

– Már megint hadarsz?! Add ide azt a könyvet.

És most rettentő komolyan kezdem:

– Ide nézz, Gabi, ne légy már olyan ostoba. Hiszen ez olyan világos, mint a nap. Na nézd, milyen egyszerű. Na. Ide figyelj! Ügye, azt mondja, hogy kilenc kályhában ennyi nap alatt ennyi és ennyi bükkfa. Tehát ha ennyi és ennyi bükkfa kilenc nap alatt, akkor világos, ugye, hogy tizenkét nap alatt viszont nem ennyi és ennyi, hanem...

– Igen, apukám, eddig én is értem, de az aránypár...

Dühbe jövök.

– Ne fecsegy bele, így nem érte... nem érted meg. Ide figyelj. Ha kilenc nap alatt ennyi és ennyi – akkor tizenkét nap alatt, mondjuk, esetleg ennyi és ennyivel több. De viszont, pardon, azért nem több mégse, mert nem kilenc kályhában, hanem tizenkettőben, tehát ennyivel kevesebb, vagyis ennyivel több, mintha ugyanannyival kevesebb volna, mint amennyivel több... Itt ugyanis az aránypár... az aránypár...

Egyszerre világosság gyúl az agyamban. Mint egy villámcsapás, úgy ér a Nagy Megismerés, aminek hiánya húszegynéhány év óta lapang és borong bennem – úgy van, most rájöttem!... Nincs kétség – akkor... ott... egészen nyilvánvaló – úgy van, nyilvánvaló, *az apám se értette ezt a példát!*

(Részlet a *Tanítom a kisfiamat* c. novellából)

97. Írj fogalmazást a kép alapján! Törekedj arra, hogy fogalmazásod tartalmazzon szerepváltó mondatokat is!

98. Tedd ki a mondatok végére a megfelelő írásjeleket! Mi határozza meg a mondatvégi írásjelet?

Akkor indulj el, ha már elállt az eső

Ne indulj el, ha esik az eső

Indulj el, hogy időben odaéj

Indulsz már

Indulj

Miért indulsz el

Miért indulsz el, amikor esik az eső

Azt kérdeztem tőle, hogy miért indul el

„Miért indulsz el?” – kérdeztem tőle

TÉMAZÁRÓ

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Határozd meg a mondat fogalmát!
2. Hogyan csoportosítjuk a mondatokat?
3. Milyen mondatfajtákat ismersz a kommunikációs tartalom és a beszélő szándéka szerint?
4. Nevezd meg a kérdő mondat két fajtáját!
5. Mit tudsz az *-e* kérdőszó helyes használatáról?
6. Milyen mondatfajtákat különböztetünk meg az eltérő hanglejtésük alapján?
7. Milyen érzelmi tartalmat fejeznek ki a felkiáltó mondatok?
8. Mely mondatfajtákra jellemző az indulatszók, módosítószók és megszólítások használata?
9. Milyenek lehetnek a mondatok logikai minőségük szerint?
10. Hogyan csoportosítjuk a mondatokat szerkezetük szerint?
11. Milyen az alanytalan mondat?
12. Mit tudsz a hiányos szerkezetű és a tagolatlan mondatokról?

2. Állapítsd meg a népdalok mondatainak fajtáját a beszélő szándéka szerint!

Amott látok az ég alatt egy madarat repülni,

De szeretnék a rózsámnak egy levelet küldeni!

Repülj, madár, ha lehet, vidd el ezt a levelet!

Mondd meg az én galambomnak, ne sirasson engemet!

Amoda le van egy erdő, jaj, de nagyon messze van!
Kerek erdő közepibe két rozmaring bokor van.
Egyik hajlik a vállamra, másik a babáméra;
Így hát, kedves kisangyalom, tied leszek valaha.

* * *

Erdő, erdő, de magos vagy!
Kedves rózsám, de messze vagy!
Ha az erdőt levághatnám,
A galambom megláthatnám;
Az én kedves rózsabimbóm, galambom.

* * *

Árkos felett dörög az ég.
Kedves babám, szeretsz-e még?
Ha nem szeretsz, küldjél választ,
Hogy mehessek én is máshoz!

3. Alkoss a következő tagadó logikai minőségű közmondásokból állítókat úgy, hogy közben a jelentésük ne változzon lényegesen!

Pl.: *Ne szólj szám, nem fáj fejem.*
Hallgatok a bajok elkerülése végett.
Se eleje, se veleje.
Nem az ő fejéből főtt ki.
Nem láttam semmit, nem hallottam semmit.
Nincs hozzá kis kése.
Nem harapják le a fejedet!

4. Egészítsd ki bővített mondattá a következő tőmondatot!

A könyv érdekes.

5. Minősítsd a következő szöveg mondatait a tanult szempontok szerint (tartalma, szerkezete, logikai minősége szerint)!

AZ ÉLET ÉRTELME

Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprika-koszorú.

Ha viszont nem fűzzük fel őket, nem lesz belőlük koszorú. Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős. De mégse koszorú.

Csak a madzag tenné? Nem a madzag teszi. Az a madzag, mint tudjuk, mellékes, harmadrangú valami.

Hát akkor mi?

Aki ezen elgondolkozik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a nyomára.

(Örkény István)

6. Fogalmazd meg, milyen jelentésváltozást eredményez a tagadószó sorrendi cseréje! Milyen szórendi kötöttségei vannak a magyar nyelvben a tagadásnak?

Nem mind arany, ami fénylik.

Mind nem arany, ami fénylik.

7. Mi teszi kérdő mondatná a következő mondatokat?

Miért nézel ki az ablakon?

Csupán te nem figyeltél oda?

Szoktad nézni a híradót?

Segíthetek, hölgyem?

Hol van a nadrágom?

8. Szűkítsd tömondattá a következő mondatot! Hogyan változik a közlemény jelentéstartalma? Milyen jelentéselem vesz el?

A zebrán átkelni készülő szőke lány nem látta meg a piros lámpát.

9. Írd le az alábbi mondatokat a zárójelben feltüntetett megfelelő számú, személyű igealakokkal!

(Keres E/2.) valami jó könyvet!

Inkább (sétál T/1.) egyet a közeli erdőben!

(Hoz E/2.) friss kenyeret a pékségből!

(Fesd T/1.) a kerítést barnára!

Étkezés előtt (mos T/2.) kezet!

10. Mit fejeznek ki az alábbi mondatok? Elemezd őket a tanult szempontok szerint!

Ki a költő? Az az ember, akinek a szavai fontosabbak, mint az élet.

Ezt a költők gyakran szégyenlik és tagadják. Túlságosan szeretik mesterségüket, semhogy be is merjék vallani. Sőt, regényes túlzással azt hangsúlyozzák, hogy csak az élet fontos számukra, és az írás jelentéktelen mellékterméke ennek. De akkor miért áldozzák föl életüket a kifejezés örömeinek és gyötrelmének? Miért nem sietnek élni? És miért írnak?

Minden költő elsősorban a szóvarázsban hisz, a szavak csodatékony, rontó és áldó hatásában. Ebben a tekintetben hasonlítanak az ősnépekhez és a gyermekekhez...

(Részlet *Kosztolányi Dezső* írásából)

11. Olvasd el a szemelvényt! Írd ki a hiányos és tagolatlan mondatokat! Zárójelben tüntesd fel a mondatfajtaikat, indokold meg a döntésedet!

Barna bácsi legyintett.

Komlós elkarikázott az ablak alatt. Fölintett. Barna bácsi visszaintett.

– Emlékszik, milyen sovány volt, amikor idekerült? – mondta Barna bácsi Billiknek.

Lentről éles sikoly.

– Imre!...

Barna bácsi és Billik derékig kihajoltak.

– Leesett a bicikliről!

– A hős!

Kis tömeg az udvar sarkán. Az arcok közül kivált Kovácsné.

– Levegőt! Levegőt! Mit állják körül? Emeljék föl! – Aztán ahogy lehajolt: – Imre! Támaszkodjon rám, Imre, kérem.

– Ki akartam kerülni egy nénikét, és akkor ...

Kovácsné föléje hajolt

– Ne beszéljen, Imre! Nagyon kérem, ne beszéljen!

Komlós homlokát beszórták sárga porral. Karját felkötötték, lábát valami kisebbfajta emelődaruval kinyújtották. Így feküdt az ágyban, így fogadta a látogatókat.

Kovácsné virágot hozott.

– Többé nem szabad ilyen könnyelműnek lennie.

Mire a sárga homlok:

– Tudja, hogy bajnokságon is akartak indítani? Persze rég volt...

(Részlet *Mándy Iván* *Ügynök a kórházban* c. novellájából)

A SZÓSZERKEZET

hozzárendelő, alárendelő, mellérendelő szószerkezetek, szószerkezetcsoportok

Az előző fejezetben a mondattal, mint a beszéd, a nyelvi kommunikáció legkisebb egységével foglalkoztunk. Egészítsd ki az eddigi ismereteid alapján a mondatról szóló megállapítást!

Az egyszerű mondat ..... tartalmaz. A beszélő szándéka szerint lehet ..... mondat.

Logikai minősége szerint megkülönböztetünk ..... vagy ..... mondatot.

Miből épülnek fel a mondatok? Erre a kérdésre sokan úgy válaszolnának, hogy a mondatok szavakból épülnek fel. Ez a válasz azonban nem pontos. A mondatba kerülő szavak ugyanis a mondat részei lesznek, tehát a mondatok **mondatrészekből** épülnek fel (alany, állítmány, tárgy, határozó, jelző).

A lég, fej, pacsirta, énekel, most, fölött szósor nem mondat.

Petőfi Sándor *Ki gondolná, ki mondaná...* című versében így szerkesztette mondattá: *A légben most fejem fölött pacsirta énekel.*

Amikor beszélünk, akkor nem mondatrészekből állítjuk össze a mondatokat. A mondat egészében jut az eszünkbe, és nem gondolunk arra, hogyan is kapcsoljuk egymáshoz a mondat részeit.

A légben most fejem fölött pacsirta énekel példamondatban a következő szókapcsolatok találhatók:

pacsirta énekel – a mondat elemi része, ez tartalmazza a legfontosabb közlést;

fejem fölött énekel; légben énekel; most énekel.

A mondat, mint eddig is láttuk, nem mondatrészek pusztá halmaza, hanem **egymással logikai és nyelvtani kapcsolatban levő mondatrészekből, szerkezetekből épül fel.**

Ezeket **szószerkezetnek**, más szóval **szintagmának** nevezzük.

Jó, ha tudod!

Szószerkezetet két alapszófajból alkothatunk. Ez lehet: ige, főnév, melléknév, számnév, névmás, határozószó, igenév.

Pl.: *madár dalol, színes könyv, öt tanuló, ott dolgozik, szeret olvasni, hozzánk jönnek; barátok és kollégák, alszik vagy pihen* stb.

Nem alkot szószerkezetet egy alapszófaj és egy viszonyzó: névelő, névutó, igekötő, segédige, kötőszó, módosítószó.

Pl.: *az osztály, asztal alatt, mosd ki, tanulni fog, vagy holnap, nem készül* stb.

Felteheted a kérdést: miért van szükség a mondatok szerkezetének vizsgálatára? Többek között azért, hogy megtanuljuk a helyes mondatalkotást. A mondat szerkesztési hibák miatt előfordulhat, hogy beszédpartnered másképp értelmezi a mondanivalódat, mint amit ki akartál fejezni. A mondat szerkezetének ismerete lehetővé teszi számodra, hogy ne kövess el nyelvhelyességi vagy helyesírási hibát.

A szorosabban összetartozó mondatrészek szószerkezetet, szintagmát alkotnak. A szószerkezet legalább két tartalmaz szónak nyelvtanilag megformált és bizonyos logikai viszonyt kifejező, alkalmi egysége.

A szószerkezet alkalmi kapcsolat. Azonban vannak olyan szószerkezetek, amelyek tagjai állandó nyelvi egységek, tagolatlan jelentést hordoznak, mint a szó. Ezek az **állandó szókapcsolatok** (frazeológiai egységek): *lóvá tesz, burokban született, kutya baja, bakot lő, dugába dől* stb.

99. Gárdonyi Géza Titkos naplójából valók a következő rokon értelmű szavak. Alkoss velük minél többféle szószerkezetet! Állapítsd meg a fajtájukat!

Eszik: falatoz, eddegél, mártogat, nyel, kanalaz, villáz, meglakik, töltözik, töltözködik, lakmároz, bepofáz, bevermel, behabzsol, bekaffant, csámcsog, csemcseg, megropogtat, rágicsál, gyürkéz, faldos, faldokol, töm, zabál.

Iszik: szürcsöl, szöröcsöl, hörpöl, hörpint, hippent, kortyint, iddogál, kortyol, kortyolgat, szörpöl, szörpent, ürít, poharaz, ivogat, pityizál, meghúz. Állat: lafatyol, lacsol.

Élénk: fürge, gyors, szapora, víg, virgonc, serény, izgékony, eleven, lelkes, lelkesült, repeső, repdeső.

100. Írd ki az alábbi mondatokból a szószerkezeteket!

1. A gazdák barázdákkal eresztették a folyóba az esővizet. (*Mikszáth Kálmán*) **2.** A zöldkalapos ember az ágyon feküdt, és a zöld kalap a fején volt. (*Krúdy Gyula*) **3.** Robogva jár, kel, fut az Élet. (*Ady Endre*) **4.** Zöld erdőben sétálgat egy páva. (*Népdal*) **5.** Hamar munka ritkán jó. (*Közmondás*) **6.** Jó az anyafarkas szörnyű ordítással. (*Arany János*)

101. Mit jelentenek az állandó szókapcsolatok? Magyarázd meg a jelentésüket! Milyen alkalmakkal használjuk? Alkoss 5 mondatot az alábbi szókapcsolatok valamelyikével!

szívébe zár, haragra lobban, mindent összehord, farkasszemet néz, úszik a boldogságban, szavába vág, töri a fejét, kenyeret keres, számolja a napokat, megfordul a fejében

102. Olvasd el a részleteket *Vári Fábán László* verseiből! Mondatonként bontsd szószerkezetekre! Állapítsd meg a szerkezetek tagjainak szófaját! A szószerkezeteket írd be a füzetbe!

Én érzékelem, senki más,
hogy az idő merre tart éppen,
és aki sorsát rábízza, annak
mit tartogat a bal fülében.

*

Oly bizonytalanul jár a hold.
Meg-megdöccen a dombokon,
méláz egy sort, kerülgeti
az elbitangolt felhősordát,
s a hátára kívánt tergenyében
az ébredező friss égtájra
régvolt szerelmeket hord át.

Vári Fábán László Ítélet után c.
versének felolvasása közben

A SZÓSZERKEZETEK A MONDATBAN

Az egyszerű mondat elemzésének megvan a maga szabályos menete. Mondatelemzéskor először mindig az egyes mondatrészekre kérdezzük rá, majd megnevezzük őket. A mondatrészeket különféle aláhúzásokkal jelöljük. Az aláhúzások azonban nem mutatják meg a mondatrészek összefüggését. Ezért készítjük el a mondat **szerkezeti rajzát**.

A zúzmarás reggelek kellemetlen hideget zúdítanak a sziető emberekre.

Először mindig az állítmányra kérdezzük rá:

mit állítunk? zúdítanak (állítmány).

Ezután a kérdés mindig tartalmazza azt a mondatrészt, amivel a keresett mondatrész szószerkezetet, azaz szintagmát alkot:

mik zúdítanak? reggelek (alany)

milyen reggelek? zúzmarás (jelző)

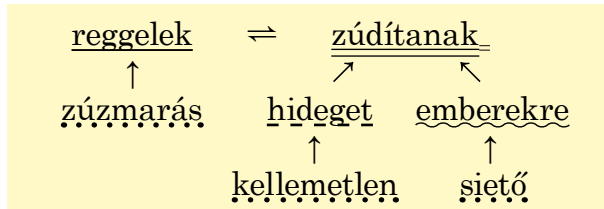
mit zúdítanak? hideget (tárgy)

milyen hideget? kellemetlen (jelző)

kire zúdítanak? emberekre (határozó)

milyen emberekre? sziető (jelző)

A mondatrészek közötti összefüggéseket a következő módon ábrázoljuk:

A mondat szerkezetének legfelső szintjén az alany és az állítmány kapcsolódik egymáshoz. Ezek egyenlő rangú mondatrészek. A második szinten található a tárgy, a határozó és a jelző, valamint a harmadik szinten a jelző.

A fenti mondat szintjein az alábbi szerkezetek találhatóak:

1. szint: <u>reggelek</u> <u>zúdítanak</u>	A	⇒	Á
	↑		↗ ↘
2. szint: <u>zúzmarás</u> <u>hideget</u> , <u>emberekre</u>	J		T H
			↑ ↑
3. szint: <u>kellemetlen</u> , <u>siető</u>			J J

103. Vizsgáld meg a következő egyszerű mondat szerkezetét!

Irodalomórán sok érdekes dolgot tanulnak a hetedikes diákok a költészetről.

- Írd ki a mondatokat alkotó szószerkezeteket!
- Melyek azok a szavak, amelyek nem töltenek be önállóan mondatrész-szerepet?

104. Olvasd el a következő szöveget, majd másold le azokat a szintagmákat, amelyek a mondatok elemi részét alkotják! Milyen szófajú szavak alkotják ezeket a szószerkezeteket?

– Az írás mágia. Mi a mágia...? Hát igézet, varázslat. Keverék szóból, álomból, jelképből, érzésből, keverék, bűvös jegyek egyvelege, melynek visszaható ereje van az életre, éppen úgy, ahogyan az életnek szóalkotó, jelkép-elevenítő ereje is van.

Az élet nemcsak anyagot és energiát termel szüntelenül, hanem álmot és jelzőt is, továbbá szent számokat, melyeknek önmagukban van csak értelmük, szavakat, melyek értéktelenek egy gyárban vagy egy irodában, de sorsdöntően alakítanak egy életet, egy jellemet...

Az írás varázslat, ha nem tudnád.

Ezenfelül természetesen más is. Mesterséges is, gyakorlat, nevelés, önkívület, derű, szórakozás, készség a nagyságra, a dagályra, az élet kóros önkívületének kifejezése, valami kongó és hörgő s ugyanakkor valami egészen szűkszavú, csendes és végzetes, mint mikor valaki a vérpadon azt mondja: „Igen” vagy: „Tessék”. Ez mind az írás, együttesen.

Semmit sem tudnak az emberek az írásról. Vesznek egy könyvet néhány hatosért, elolvassák és megállapítják, hogy „tetszik” vagy „nem tetszik”, elmondják, hogy érdekes volt az új könyv vagy megható vagy – egyszerű, de igaz szóval – szép...

Nem tudják, nem is tudhatják, mi van mögötte, miféle anyagból készült, s mifajta varázslat az, mely írot és írást egybefűz az élettel, a kifejezés millió esélyét hozzáigazítja az élet millió esélyéhez, nem tudják, milyen sorsszerű író és könyv számára mindaz, ami a téma körül van, lappang, ólálkodik, s néha előtör és megelevenedik. Én sem tudtam, sokáig. Most már gyanítok valamit. ...

(Részlet Márai Sándor Mágia c. művéből)

• Gyűjts szinonimákat a *mágia* szóra a szövegből, majd bővítsd a sort saját szinonimákkal!

105. Alkoss a képről mondatokat, bontsd szó szerkezetekre!

Testnevelésórán

A SZÓSZERKEZET FAJTÁI

A szószerkezetek tagjai között mindig valamilyen nyelvtani kapcsolat van. Attól függően, hogy milyen ez a kapcsolat, a szószerkezet lehet:

1. hozzárendelő (alanyi-állítmányi);
2. alárendelő;
3. mellérendelő.

A HOZZÁRENDELŐ SZÓSZERKEZET

A mondat két fő része az **alany** és az **állítmány**. Ez a két mondatrész egymással egyenrangú, hozzárendelő szószerkezetet (idegen szóval **predikatív szószerkezet**) hoz létre. Ez adja a mondat magvát. Mindkét tagján keresztül bővíthető. Így jelöljük hozzárendelő viszonyukat:

$$A \Rightarrow \hat{A} \quad \text{vagy} \quad \hat{A} \Rightarrow A$$

A mondatalkotás szempontjából mindkét fő mondatrész egyformán fontos fogalmat nevez meg, s rajtuk keresztül bővíthető a mondat.

A mondatba beépülő alanyi-állítmányi szószerkezet gyakran hiányos. Hiányozhat belőle:

- a) az alany, ha azt a beszédelőzmény, a beszédhelyzet vagy az állítmány személyragja egyértelművé teszi,

pl.: *Megtanultam a verset, de elfelejtettem.*
(*Én megtanultam, a verset de elfelejtettem.*)

$$\text{Ábrázolása: } (\hat{e}n) \Rightarrow \text{megtanultam} \quad (A) \Rightarrow \hat{A}$$

b) elmaradhat az állítmányi rész is, pl.: *Itt a lehetőség, élj vele!* (van)

$$\text{Ábrázolása: } \text{lehetőség} \Rightarrow (\text{van}) \quad A \Rightarrow (\hat{A})$$

Jó, ha tudod!

Az alanyt és az állítmányt számban és személyben egyeztetjük.

Az alanyi-állítmányi szószerkezet önmagában még nem mondat.

Az alanyi-állítmányi szószerkezet kétsarkú, azaz a többi mondatrész rajtuk keresztül bővíti a mondatot.

A két fő mondatrész kapcsolatát alanyi-állítmányi szó szerkezetnek, szintagmának nevezzük.

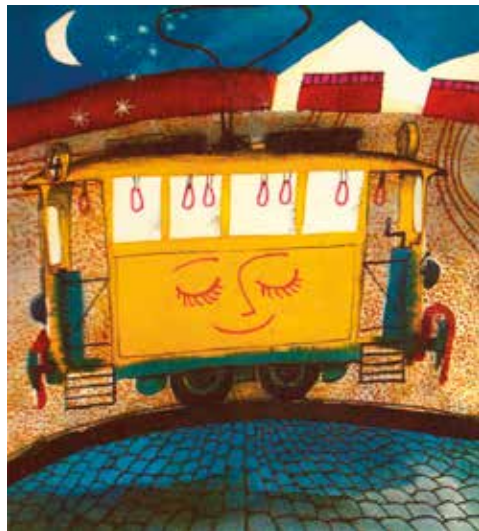
106. Írd ki *József Attila* *Altató* című verséből az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket!

Lehúnyja kék szemét az ég,
lehúnyja sok szemét a ház,
dunna alatt alszik a rét –
aludj el szépen, kis Balázs.

Lábára lehajtja fejét,
alszik a bogár, a darázs,
vele alszik a zümmögés –
aludj el szépen, kis Balázs.

A villamos is aluszik,
s míg szendereg a robogás,
álmában csönget egy picit –
aludj el szépen, kis Balázs.

Alszik a széken a kabát,
szunnyadozik a szakadás,
máma már nem hasad tovább –
aludj el szépen, kis Balázs. (...)

107. Pótold az alábbi mondatokban az alanyi-állítmányi szó szerkezetek hiányzó tagját!

1. Földön hó, felhő az égen – Hát hiszen csak hadd legyen! (*Petőfi Sándor*) **2.** Miért nem találkoztunk a mámor, a vágyak, az ifjú álmok idején? (*Kiss József*) **3.** Fejünk fölött felhőtlen, tiszta kékség. (*Weöres Sándor*) **4.** Várj új lovagot, újabb ezer évet. (*Ady Endre*) **5.** Nyirkos cementfalak között képzelhetsz egy kis szabadságot. (*József Attila*) **6.** Süvegemen nemzetiszín rózsá, ajakomon édes babám csókja... (*Arany János*)

108. Alkoss mondatokat a megadott alanyi-állítmányi szó szerkezetekkel!

a fiúk kosaraznak, a közönség tombol, a csapat győztes lett, fúj a szél, fellegek gyülekeznek

109. Melyik a kakukktojás? Válaszd ki, melyik mondathoz melyik ábra tartozik! A fennmaradt ábrához alkoss mondatot!

- a) Hívős szél támad a hegyek felől.
- b) Csokis tortát sütöttem a családnak.
- c) Sötét az utca.

1. A ⇒ Á

2. A ⇒ Á
 ↑   ↑
 J   H

3. A ⇒ Á
 ↑   ↗   ↖
 J   T   H

4. (A) ⇒ Á
 ↗   ↖
 T   H
 ↑
 J

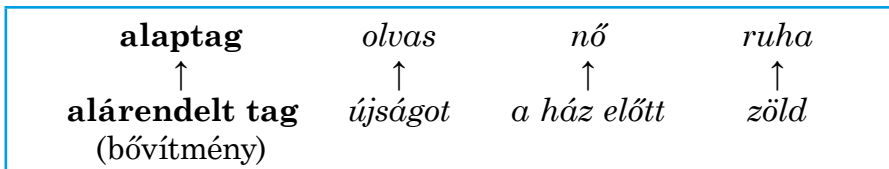
AZ ALÁRENDELŐ SZÓSZERKEZET

Az alárendelő szó szerkezet is két tagból áll: egy független alaptagból és a neki alárendelt, tőle függő meghatározó tagból (bővítményből). Ez a bővítmény leszűkíti, pontosabbá teszi az alaptag jelentését, s valamely viszonyrag vagy névutó segítségével kapcsolódik az alaptaghoz. Ezért nevezzük **kapcsolt tag**-nak vagy **alárendelt tag**-nak.

Pl.: *újságot olvas* – mit **olvas**?
a ház előtt nő – hol **nő**?
zöld ruha – milyen **ruha**?

Az alárendelő szó szerkezet ábrázolásában a meghatározó tagot egy függőleges nyíllal kapcsoljuk az alaptaghoz.

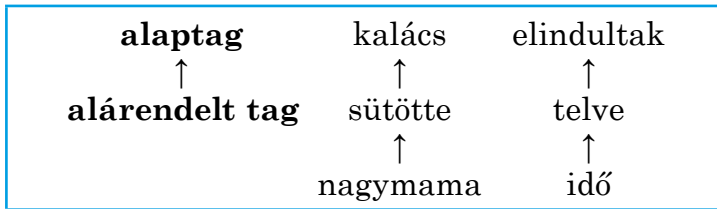

A tagjai közötti viszony alapján az alárendelő szó szerkezet lehet:

1. Alanyos szó szerkezet – az alárendelt tag meghatározza az alaptagban kifejezett cselekvés végrehajtóját. Ezek igen ritkák.

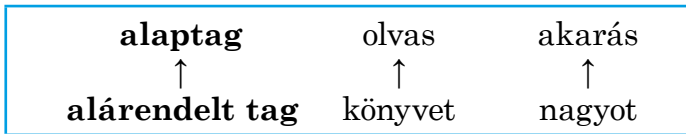
Pl.: *nagymama sütötte (kalács); idő telve (elindultak); árvíz okozta (kár)* stb.

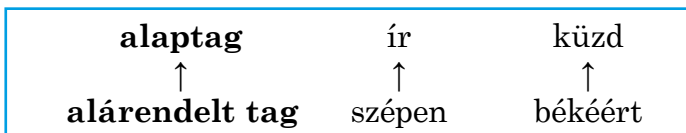
2. Tárgyas szószerkezet – az alárendelt tag meghatározza, hogy az alaptagban kifejezett cselekvés mire irányul közvetlenül, illetve mit hoz létre.

Pl.: *könyvet olvas; nagyot akarás; házat építeni* stb.

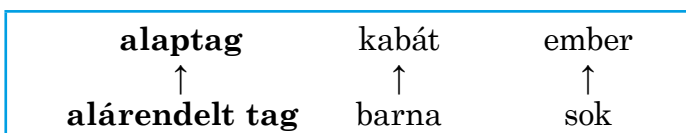
3. Határozós szószerkezet – az alárendelt tag meghatározhatja az alaptagban kifejezett cselekvés, létezés, történés helyét, idejét, mód- vagy állapotféle körülményeit; ezenkívül az alárendelt tag az alaptagban kifejezett minőségnek, mennyiségnek, határozói körülménynek fokát, mértékét vagy más körülményét nevezi meg.

Pl.: *szépen ír; békéért küzd; most érkező; Munkácson él; sietve jönni; méznél édesebb; egészen egyedül* stb.

4. Jelzős szószerkezet – az alárendelt tag megjelöli az alaptagban kifejezett dolognak minőségét, mennyiségét, birtokosát, illetve utólag értelmezi az alaptagban kifejezett minőségi vagy mennyiségi jegyének, birtokosának vagy a vele azonosított dolognak megnevezésével.

Pl.: *barna kabát; sok ember; szüleim háza; Pista, a barátom* stb.

Jó, ha tudod!

Az alárendelt alany soha nem lehet a mondat alanya, mivel nem alanyi-állítmányi szószerkezet tagja.

110. Írd ki Füzesi Magda verséből a tárgyas, határozós és jelzős szószereketeket!

A KIS SIKÁTOR BALLADÁJA

fekszik a katona Bahmut városában
 Bahmut városának kis sikátorában
 fekszik a katona talpig vörös vérben
 még a nap is megáll a ragyogó égen
 anyját szólomatja anyja hangját hallja
 a fekete föld is rázkódik alatta
 anyám édesanyám mért szültél meg engem
 hogy katona legyenek embereket öljenek
 anyám édesanyám vigyél engem haza
 temessetek engem a hazai földbe
 édes fiam János hogy vinnélek haza
 messze az a város nem találom oda
 édesanyám hogyha itt lesz nyugvóhelyem
 az ég madarai siratnak el engem
 betakarnak engem az Isten könnyei
 eltemetnek engem egy lövészárkba
 édes fiam János elemészt a bánat
 magam halálával bár megválthatnám
 bárcsak én feküdnék tölgyfa koporsóba
 templomunk harangja bárcsak értem szólna
 feküdt a katona Bahmut városában
 Bahmut városának kis sikátorában
 feküdt a katona talpig vörös vérben
 még a nap is megállt a ragyogó égen
 az égi madarak mégis elsiratták
 az Isten könnyei mégis betakarták

111. Legkedvesebb négy tantárgyadból gyűjts ki öt-öt olyan szakszót, amelyet szerinted a köznyelvben nem használnak, és két-két olyat is, amelyeknek jelentése a köznyelvitől részben vagy egészben eltér!

Tantárgyak	Szakszó, amely a köznyelvből hiányzik	Szakszó a köznyelvitől eltérő jelentésben él
1.		
2.		

• Alkoss a szavakkal tárgyias szó szerkezetet úgy, hogy a felsorolt szavak legyenek a tárgyak! A szerkezeteket foglald mondatba!

112. Írj 6 olyan közmondást, amely jelzős szó szerkezetet tartalmaz! Magyarázd meg a jelentésüket!

113. Olvasd el az alábbi szöveget! Milyen hatást kelt a színek leírása? Mi teszi a szöveget varázslatossá?

ŐSZI FECSKEHAD

Búcsúznak már, gyűlnek a fecskék, csöpp ficserészők. Ülnek nagy csapatokban a villanydróton, hogy tovasszálljanak északi tájról déli vidékre a tengeren át, hol a kék habokon bucskázik a delfin s nem látszik csak a zajló hullám, messze a part

még. Messze a pálmás Afrika még, hol a dzsungel mélyén szökken a párduc, fönn a falomb közt kandi majom bújik, s a szavannán lép a zsiráf, a torony-nyakú, bög az oroslán és legelésznek a holdsarló-agyarú elefántok. Ott ficseregnek a fecskék majd, ott bukfenceznek a nap sugarában, a kék levegőben. Most itt gyűlnek a villanydróton, a lomb-veres őszi ligetben, a völgyeken át kanyarogva futó kikerics lila szélben, a búzamező aranyában, amelyre a tél fenyegetve teríti le majd suhogó takaróját.

(Szepesi Attila)

• Írd ki a mondatokból a jelzős szó szerkezeteket! Állapítsd meg a szó szerkezet alaptagjának szófaját!

114. Írd ki a versrészletből a határozós szó szerkezeteket!

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet isten küldte
Vezérül, a lángoszlopot.
Ujabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

(Részlet *Petőfi Sándor* A XIX. század költői c. verséből)

A MELLÉRENDELŐ SZÓSZERKEZET

A mondat azonos szintjén elhelyezkedő azonos (halmozott) mondatrészek mellérendelő viszonyban vannak egymással (pl. az állítmánynak több tárgya vagy határozója van). A szó szerkezet tagjai egyenrangúak, tartalmilag szorosan összetartoznak, s általában egyforma toldalékot kapcsolnak magukhoz. A tagok közötti viszonyt rendszerint kötőszó jelöli, de lehet a viszony jelöletlen is.

Pl.: *ételt és italt; ételt is, italt is; ételt, italt* stb.

Vizsgáljuk meg az alábbi mondatot!

A dudva, a muhar, a gaz alatt, leház, befed. (Ady Endre)

A fenti mondatban három alany (*dudva, muhar, gaz*) és három állítmány (*alatt, leház, befed*) fejezi ki a költő gondolatát, azaz azonos mondatrészi szerepük van. Ezeket **halmozott mondatrészeknek** nevezzük. Minden mondatrész lehet halmozott, vagyis beszélhetünk halmozott alanyról, állítmányról, tárgyról, határozóról, jelzőről.

A halmozott mondatrészek mellérendelő szó szerkezeteket alkotnak.

A mellérendelő szó szerkezet tagjai között valamilyen logikai viszony van: *kapcsolatos, ellentétes, választó, magyarázó* vagy *következtető*.

A mellérendelő szó szerkezet fajtái a következők lehetnek:

1. Kapcsolatos szó szerkezet – ezekben a szó szerkezetekben a tagok viszonya kölcsönös egyszerű összetartozást fejez ki.

Pl.: *tegnap és ma; kint, bent, lent, fent; délelőtt meg délután; se vége, se hossza; szép, sőt okos is* stb.

Tegnap és ma esett az eső.

Jelölése: *tegnap – ma*

2. Ellentétes szó szerkezet – ezekben a tagok között ellentétes viszony van: értelmük vagy egyszerűen szemben áll egymással, vagy pedig az egyiké kizárja a másiknak az érvét. Ez az altípus csak kéttagú lehet.

Pl.: *szép, de hangos; ma kevés, holnap sok; nem én, hanem ő* stb.
Szép, de hangos zene.

Jelölése: *szép ↔ hangos*

3. Választó szószerkezet – ezekben a tagok által megnevezett lehetőségek közül valamelyik választható.

Pl: *könyvet vagy füzetet; vagy most, vagy soha; akár élve, akár halva stb.*
Könyvet vagy füzetet vigyek magammal?

Jelölése: *könyvet ~ füzetet*

4. Magyarázó szószerkezet – ezekben a szószerkezetekben az utótag magyarázza az előtag értelmét, vagy okszerűen, vagy pontosabb megnevezéssel.

Pl.: *eredményes, ugyanis szorgalmas; csúnya, mert foltos; dolgozni, azaz tanulni; tegnap, vagyis elsején stb.*
Eredményes, ugyanis szorgalmas ez a tanuló.

Jelölése: *eredményes ← szorgalmas*

5. Következtető szószerkezet – bennük az utótag értelme okozatszerűen következik az előtagéból.

Pl.: *szorgalmas, ezért eredményes; foltos, tehát csúnya; kedves, tehát szeretetre méltó stb.*
Szorgalmas, ezért eredményes ez a diák.

Jelölése: *szorgalmas → eredményes*

Jó, ha tudod!

Egyazon mondatban több mondatrész is lehet halmozott.

A mellérendelő szószerkezet tagjai azonos szinten vannak a mondat szerkezetében.

115. Írd ki a mondatokból a mellérendelő szószerkezetet, határozd meg a fajtát, mondatrészi szerepét és tagjainak szófaját!

1. Fekete és ezüstös albumokban ma gyermekségem napjait lapoztam... (*Juhász Gyula*) **2.** Átok reá, ki gyávaságból vagy lomhaságból elmarad... (*Petőfi Sándor*) **3.** Vagy nem tudjátok, milyen szörnyű a nép, ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad? (*Petőfi Sándor*) **4.** Nem a sors, nem a sors, de saját fiaid akarhatja, mi újra lealacsonyít. (*Petőfi Sándor*) **5.** A vár piacára ezüstöt, aranyat, sok nagybecsü marhát máglyába kihordat. (*Arany János*) **6.** S a rege szólt: Volt egyszer egy lány, ábrándos, szőke, kékruhás. (*Reviczky Gyula*) **7.** Én nem bűvésznek, de mindennek jöttem. (*Ady Endre*)

- Foglald mondatba a kapott szó szerkezeteket!

116. A következő szólásokban páros kötőszók találhatóak a mellérendelő szintagmákban. Figyeld meg az írásjelek használatát! Másold le a füzetbe a szólásokat, s írd melléjük a jelentésüket!

Se pénz, se posztó. – .....
 Se híre, se hamva. – .....
 Sem teste, sem lelke nem kívánja. – .....
 Le is út, fel is út. – .....
 Vagy megszokik, vagy megszökik. – .....

117. Írd ki József Attila Tiszta szívvel c. verséből a mellérendelő szó szerkezeteket! Állapítsd meg, mely mondatrészek halmozottak bennük! Határozd meg a szerkezetek tagjai között levő viszonyt!

Harmadnapja nem eszek,
 se sokat, se keveset.
 Hús esztendőm hatalom,
 hús esztendőm eladom.
 Hogyha nem kell senkinek,
 hát az ördög veszi meg.
 Tiszta szívvel betörök,
 ha kell, embert is ölök.

Nincsen apám, se anyám,
 se istenem, se hazám,
 se bölcsőm, se szemfedőm,
 se csókom, se szeretőm.

Elfognak és felkötnek,
 áldott földdel elfödnek
 s halált hozó fű terem
 gyönyörű szép szívemen.

118. Írd ki az alábbi szövegből a mellérendelő szó szerkezeteket! Állapítsd meg, mely mondatrészek halmozottak bennük! Határozd meg a szerkezetek tagjai között levő viszonyt!

Vett is amit kívánt: paizst, szépet, nagyot;
 Dolmányán a szabó parasztot nem hagyott,
 Mindenütt belepte az aranypaszománt;
 Vett sisakot, páncélt, hét tollú buzogányt,

Kopját is, gerelyt is, mindenféle fegyvert,
 Melyeket Budán a legjobb kovács vert;
 Ezüstös, aranyos, sallangos szerszámot;
 Egy szó annyira mint száz: mindent megvásárlott.

(Arany János: Toldi)

119. Szerkessz olyan mondatot, amelyben halmozott:

- a) az alany, a határozó és az állítmány;
- b) az alany, az állítmány és a tárgy;
- c) a jelző és a határozó;
- d) a tárgy és a jelző!

120. *Bél Mátyás* a XVIII. században a következőket írta a csehekről!

A magyar ruhát válogatás nélkül mindenki szereti, de a parasztoké bővebb, mint ami a mi népünknel szokásos. Akik a Kárpátok lábához közelebb laknak, jobban öltözködnek, mint akik ezen túl élnek. Mindkettő a sötétkék anyagot kedveli, amiből az alsóruha készül. Erre vetnek mentét vagy szőrös gubát. Vállasak ugyanis, erős nyakúak, majd-hogynem sasszeműek, széles mellűek, tagbaszakadtak. Mivel ilyen a természetük, a munkát, különösen a mezőgazdaságit, nagyon jól bírják; ez főként szőlő- és földművelésből áll. Mindkét foglalkozást nagy szorgalommal úzik, ha a föld megengedi. Bár nagyon dolgozó nép, jókedvű, különösen ünnepnapokon, és amikor munkaszünet van. Mindjárt megszólal az utcán a bőrduda, gyorsan összesereglenek, és még józanon táncra kelnek.

• Írd ki a szövegből a mellérendelő szószerkezeteket! Határozd meg a fajtájukat!

121. Alkoss mellérendelő szószerkezetet a megadott szavak segítségével!

illatos, de ... ; nemcsak virágot, hanem ... is; akár gyümölcsöt, akár ... ; nem beteg, tehát ... ; egészséges, ugyanis ...

A SZÓSZERKEZETCSOPORTOK

A szószerkezetek egymáshoz kapcsolódva nagyobb egységeket, szószerkezetcsoportokat alkothatnak. Ezeknek a legfontosabb típusai: a *szószerkezetsor*, a *szószerkezetbokor* és a *szószerkezetlánc*.

1. A *szószerkezetsor* olyan mellérendelő szószerkezetcsoport, amelyben különemű mellérendelő szószerkezetek kapcsolódnak össze.

Pl.: *szép is, okos is, de lusta* – a két első tag egymással kapcsolatos, a harmadik viszont ellentétes viszonyban áll;

nem tanulni, hanem akár pihenni, akár sétálni – az első taggal ellentétes viszonyban áll a második és a harmadik;
sovány és magas, de lassú, tehát nyugodt stb.

Ábrázolva:

[sovány – magas] ↔ [lassú → nyugodt]

2. A szószerkezetbokor alárendelő szószerkezetcsoport, ahol egy közös alaptaghoz két vagy több különmemű, egymástól független alárendelt tag kapcsolódik.

Pl.: *barátnőmmel kíváncsian álltunk a kirakat előtt* – a közös *álltunk* alaptaghoz három különmemű határozó kapcsolódik;

délután a barátommal filmet nézünk a moziban – a közös *nézünk* alaptaghoz kapcsolódik a *délután*, *barátommal* és a *moziban* különmemű határozó, valamint a *filmet* tárgy.

Ábrázolva:

nézünk

↗ ↖

délután   filmet   moziban   barátommal

3. A szószerkezetlánc lépcsőzetes, láncolatos szószerkezet, ahol az alaptag alárendelt tagja egyben alaptagja egy újabb alárendelt tagnak.

Pl.: *nehéz táskát cipelő gyerek* – a *gyerek* alaptag elsőrendű bővítőménye a *cipelő* jelző, ez egyben alaptagja a másodrendű bővítőménynek, a *táskát* tárgynak, amely alaptagja a harmadrendű bővítőménynek, a *nehéz* jelzőnek; *gyorsan beszélő ember*; *érdekes filmet néző ember* stb.

Ábrázolva:

ember
↑
néző
↑
filmet
↑
érdekes

122. Keresd ki az alábbi mondatok szó szerkezetcsopotjait! Írd ki, és határozd meg fajtájukat!

1. Két dalnoka is volt, két árva fiú; öltözteti cifrán bársonyba puhába... (*Arany János*) 2. S leszünk hatalmas hullámok árja. (*Vörösmarty Mihály*) 3. János az erdőben mindig beljebb haladt. (*Petőfi Sándor*) 4. Egy toronyszerű épület tetejéről nagyobbára lekopott a zsindegy. (*Jókai Mór*) 5. Itt küzdenek honért a hős Árpádnak hadai. (*Vörösmarty Mihály*) 6. Most itt ülök roppant hegyek közt, betegen a többi beteg közt. (*Tóth Árpád*) 7. Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálíg, vagy ez a mi hitünk valóságra válik. (*Ady Endre*)

123. Olvasd el a következő szemelvényt! Írd ki a mondatokból a szó szerkezetcsoportokat, majd határozd meg a típusukat!

Szótárt lapozgatok. Van-e a szótárnál gazdagabb, élőbb, lelkesebb valami? Benne van nyelvünk összes szava. Benne van a virágok, ásványok, rovarok, háziállatok, fenevadak, a szerszámok, a közlekedési eszközök és fölszerelések, a fegyverek és hangszerek, a mesterségek, a testrészek és nyavalyák neve. Benne van a gyöngédség és a durvaság minden árnyalata, az udvariasság és a gorombaság, a szemérem és trágárság, a szépség és a rútság, az illat és a bűz, a tisztaság és a szutyok, a boldogság és a boldogtalanság, az önfeláldozás és a gyilkosság. Benne van a múltam, a jelenem és a jövőm. Benne van az életem. Benne van a halálom is. Benne van a sorsom.

(Részlet *Kosztolányi Dezső Szótárt lapozgatok* c. írásából)

124. Bővítsd szó szerkezetcsoporttá az alábbi szó szerkezeteket!

repülő méhek; vagy mi, vagy ti; szeret aludni; hangosan nevet; nem ma, hanem holnap; táncolni a táncot; tegnap utazott; érkező vendégek

TÉMAZÁRÓ

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Határozd meg a szószerkezet fogalmát!
2. Milyen szófajú szavak alkothatnak szószerkezetet? Melyek nem?
3. Mi az állandó szókapcsolat?
4. Nevezd meg a szószerkezet fajtáit!
5. Mi jellemzi az alanyi-állítmányi szószerkezetet?
6. Határozd meg az odaértett alany fogalmát!
7. Nevezd meg az alárendelő szószerkezet fajtáit!
8. Milyen az alanyos szószerkezet?
9. Mit tudsz a mellérendelő szószerkezetről?
10. Sorold fel a mellérendelő szószerkezetek fajtáit!
11. Miben tér el az alárendelő és mellérendelő szószerkezetek ábrázolása?
12. Mi a szószerkezetcsoport?
13. Nevezd meg a szószerkezetcsoport fajtáit!

2. Milyen szószerkezetek alkotják *Wass Albert* versét? Határozd meg, és írd ki csoportosítva a tanult szószerkezeteket!

FEBRUÁR

Köd imbolyog az ólmos, szürke égen,
A völgy kietlen, a mező halott.
Nem csillan fény a dombok tó-szemében,
Borzongnak a tölgyek sötét alakot.
Olvad a hó a hegyormokon,
S a néma fenyves lágy szellőt szítál,
Itt-ott fehérülő tiszta foltokon
A zúzmarás tél búcsú-képe áll.
A szirteken nem harsog a patak,
A fű nem zöldül, s nem zeng a madár,
Nyomasztó, szürke ködfátyol alatt
A nagy természet új életre vár.

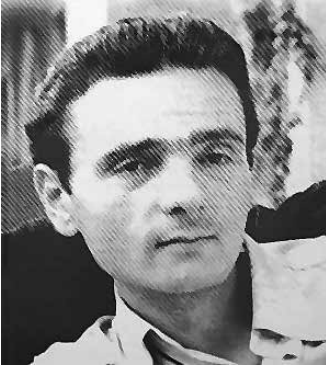
3. Pótold az alábbi mondatok alanyi-állítmányi szerkezetének hiányzó tagját!

1. Balra át! 2. Honnan ez a jó hangulat? 3. Kinek a pap, kinek a papné. (*Közmondás*) 4. Vizet prédikál, és bort iszik. (*Közmondás*)

5. Házunk előtt bólingató akácfa. 6. Orvost ide gyorsan! 7. Jó reggelt!
8. Letésem a lantot. Nyugodjék. (*Arany János*) 9. Ellopták a szívemet,
úgy érzem. (*Népdal*) 10. Ne félj, babám, nem megyek világra:
nemzetemnek vagyok katonája. (*Arany János*)

4. Írd ki *Kovács Vilmos* verséből az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket! Határozd meg, milyen szófajjal vannak kifejezve!

VERECKE

Ez hát a hon... Ez irdatlan
hegyek közé szorult katlan.
S az út... Kígyó vedlett bőre.
Hány népet vitt temetőre.
S hozott engem, ezer éve,
Árpád török szava, vére
bélyegével homlokomon...
Szerzett ellen, vesztett rokon
átka hull rám, mint a rontás.
Perli-e még ezt a hont más?

Fenyő sussan, lombja lebben:
besenyő-nyíl a mellemben,
szakadékok; szakadt sebek,
útpor-felleg: megy a sereg,
elmegy, s engem hagynak sírnak...
Ágyékomból most fák nyílnak,
fényes szemem kivirágzik,
szájam havas vihart habzik,

málló szirtbe temesetek,
fejem alatt korhadt nyereg,
két lábamnál lócsont sárgul –
ősi jognak bizonyságul,
mert ez az út, kígyó bőre,
s kit nem vitt már temetőre,
s ki tudja még, kit hoz erre,
menni vele öltre, perre.

5. Az alábbi igék, igenevek melyikével alkotható tárgyias szó szerkezet, és melyikével nem! Magyarázd meg, miért! A tárgyias szó szerkezeteket írd be a füzetbe!

kapál, áll, mászni, ehető, ül, rakni, olvas, alvó, ölelve, utazik, mos, végzi

6. Ismételd meg *Arany János* Toldi c. elbeszélő költeményének az *Előhangját!* Írd ki a tárgyas szó szerkezeteket!

Mint ha pásztortűz ég őszi éjszakákon,
Messziről lobogva tenger pusztaságon:
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem
Majd kilenc-tíz ember-öltő régiségben.

Rémlik, mintha látnám természetes növéset,
Pusztító csatában szálfá-öklelését,
Hallanám dübörgő hangjait szavának,
Kit ma képzelnétek Isten haragjának.

Ez volt ám az ember, ha kellett, a gáton,
Nem terem ma párja hetedhét országon;
Ha most feltámadna s eljőne közétek,
Minden dolgát szemfényvesztésnek hinnétek.

Hárman sem birnátok súlyos buzogányát,
Parittyaköveit, öklelő kopjáját;
Elhülnétek, látva rettenetes pajzsát,
És, kit csizmáján viselt, sarkantyúját.

7. Olvasd el, és mondd meg, mit jelentenek, milyen esetekben mondhatjuk a következő közmondásokat, szólásokat! Írd ki a jelzős szó szerkezeteket!

*Vak tyúk is talál szemet.
Öntsünk tiszta vizet a pohárba.
Járt utat a járatlanért el ne hagyj!
A hazug embert hamarabb utoléri, mint a sánta kutyát.
A könyvek néma mesterek.
Szegény embert még az ág is húzza.*

• Milyen mondatrészt bővítenek ezek a tárgyas szó szerkezetek?

8. Keresd ki a következő *Toldi*-idézet határozós szó szerkezeit, majd állapítsd meg a tagok szófaját! Található-e mellérendelő szó szerkezet az idézetben?

Miklós messze tette magát azon az éjjel,
Szembeszállt esővel, villámmal és széllel,
És midőn a hajnal a homályt elverte,
Magát egy sivatag pusztaságban lelte.

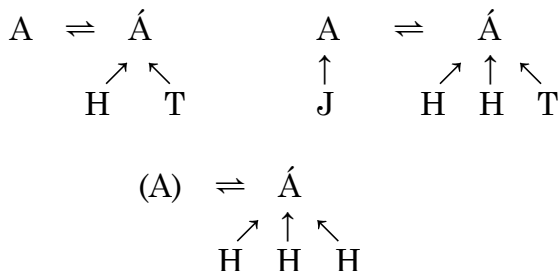
Ki volt útitársa a kietlen pusztán?
 A nap ment utána a kék égen úszván:
 Elérte, elhagyta; otthagya magában,
 A barátságtalan nedves éjszakában.

9. Olvasd el *Lőrincze Lajos* gondolatait! Írd ki a mellérendelő szó szerkezeteket! Határozd meg a fajtájukat!

Igen fontos, hogy írásod, beszéded ne csak az észnek szóljon. Legyen világos, értelmes, logikus, célratoró, de emellett hasson az érzelemre, a szépérzékre is. Legyen ízléses, formás. A nyelv nemcsak gondolat-közvetítő, hanem egyúttal igen nagy hatású művészi eszköz is. Olyan, mint egy hatalmas orgona vagy még inkább, mint egy gazdag, teljes zenekar. Csak érteni kell a megszólaltatáshoz, ismerni kell a titkait! A jó írók, a nyelv művészei példát mutatnak rá, hogyan is kell egy írásművet úgy felépíteni, hogy az egyes részek összhangban legyenek egymással, hogy a stílus, a nyelvi forma a tartalomhoz igazodjék.

(*Lőrincze Lajos: Édes anyanyelvünk*)

10. Alkoss mondatokat az ábrák felhasználásával!

11. Határozd meg, milyen szó szerkezetek találhatók az alábbi mondatokban!

1. Piros, sárga és kék virágokat szedtünk. **2.** Szeretünk pozitív jövőképet elképzelni. **3.** Estére valamennyi lovas zsákmánnyal gazdagon megrakodva tért vissza. **4.** Valamennyi lovas visszatért az egri várba. **5.** A testvérek az apjuk építette házában laktak.

12. Határozd meg, milyen tartalmi kapcsolatot jelölnek a kötőszók a szó szerkezetekben!

Hírt és dicsőséget vadászni hiúság. (*Kölcsey Ferenc*)
 Kívül, belül maradjon / Békében az ország ... (*Arany János*)
 A magyar nyelv: létem, jövőm és reményem. (*Juhász Ferenc*)

AZ EGYSZERŰ MONDAT BELSŐ SZERKEZETE

tőmondat, bővített mondat, alanyi rész, állítmányi rész, az állítmány bővítményei, hiányos mondat, tagolatlan mondat

Már az előző részben beszéltünk róla, hogy az állítmány és az alany a mondat két fő része, melyek egyenrangúak. A két fő mondatrész alanyi-állítmányi, illetve állítmányi-alanyi szó szerkezetet alkot.

EGYSZERŰ MONDAT	
Tagolt	Tagolatlan
<ul style="list-style-type: none"> • a mondatnak van állítmány (cselekménye). <p>Pl.: <u>Nagyapa pihen.</u></p>	<ul style="list-style-type: none"> • nincs állítmánya a mondatnak. <p>Pl.: <i>szia, köszönöm, viszlát, jajj, dehogy, segítség!, bejárat, zárva, nyitva</i></p>

Az alany és az állítmány önmagukban is alkothatnak teljes szerkezetű mondatot. Ezek a mondatok a *tőmondatok*.

Pl.: A kislány énekel.

A tőmondatban csak alany és állítmány van, de mindkét tag lehet halmozott (mellérendelő szó szerkezet) is.

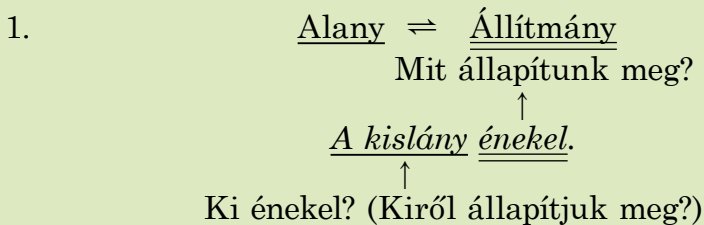
Pl.: A kislányok is, a fiúk is énekelnek és táncolnak.

A mondatok többségében azonban az alany és az állítmány mellett más mondatrész, bővítmény is áll. Ezek a **bővített mondatok**. A bővítmények az alanyon és az állítmányon keresztül kapcsolódnak a mondatba. Mindkét fő mondatrész lehet alárendelő szó szerkezet (szó szerkezetcsoporthoz) alaptagja is, amelyet az alárendelt tag bővít (tagok bővítenek). Az alanyt és bővítményeit a mondat **alanyi részének**, az állítmányt és bővítményeit **állítmányi résznek** nevezzük.

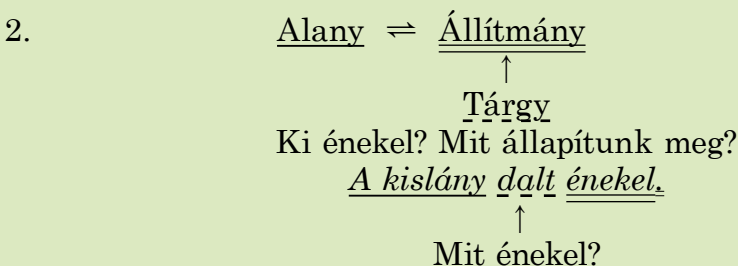

Az állítmány bővítményei a tárgy és a határozók, az alany bővítményei pedig többnyire a jelzők.

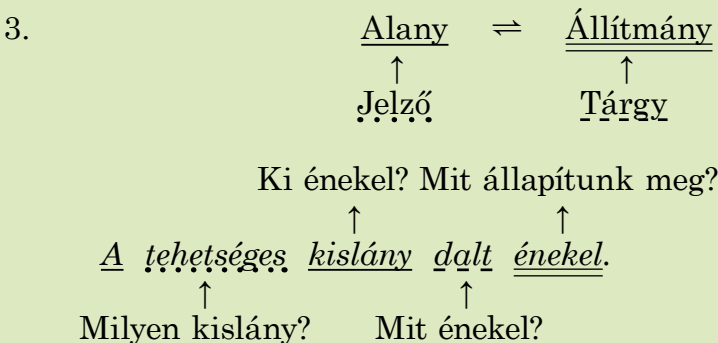
Vizsgáljuk meg az alábbi mondat leírását és ábrázolását lépésről lépésre!

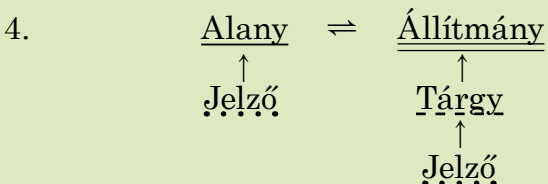
Ebben a példában a legegyszerűbb mondat szerkezetét figyelhetjük meg: valakiről megállapítunk valamit. A megállapítást kifejező ige a mondat állítmánya, a főnév pedig, amely azt nevezi meg, akiről megállapítunk valamit: a mondat alanya. Ez a tőmondat.

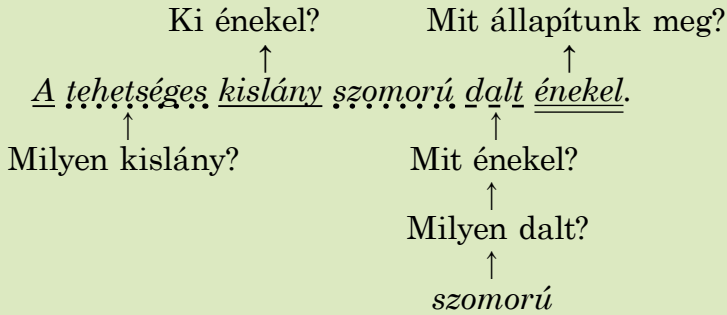

Ez a mondat már bővített mondat, tárggyal bővítettük a mondat állítmányát.

Ebben a mondatban a mondat alanyát bővítettük jelzővel.

A 4. mondatban a tárgyat pontosítottuk, amikor egy jelzőt kapcsolunk hozzá.

Ahogy haladunk lépésről lépésre, s a mondatot mindig bővítjük egy-egy mondatrészsel, ezzel pontosabbá tesszük a jelentését. Így egy mondatpiramist kapunk. A mondatpiramis csúcsán egy tőmondat áll. A többi mondat az alanyhoz és az állítmányhoz (vagy mind a kettőhöz) olyan mondatrészt kapcsol, amelyek bővítik a mondatot.

A tanuló ír.

A tanuló dolgozatot ír.

A tanuló az osztályban dolgozatot ír.

A tanuló a hűvös osztályban dolgozatot ír.

A kitűnő tanuló a hűvös osztályban dolgozatot ír.

A kitűnő tanuló délután a hűvös osztályban dolgozatot ír.

A kitűnő tanuló délután a hűvös osztályban témazáró dolgozatot ír.

Korábban már beszéltünk arról, hogy vannak olyan mondataink, amelyekből hiányzik az alany, vagy az állítmány, vagy mindkét fő mondatrész. Ezek a **hiányos mondatok**.

Pl.: *Tegnap megszületett.*

Azt a mondatot pedig, amely nem tagolható alanyi és állítmányi részre, azaz nem ismerhető fel benne az alany és állítmány, **tagolatlan mondatnak** nevezzük.

Pl.: *Hurrá!*

125. Bővítsd az alábbi tőmondatokat minél több mondatrészsel! A mondatokat írd be a füzetbe!

A tudós kutat. A mérnök rajzol. Szól a rádió. Hull a hó. Kirándul az osztály.

126. Szűkítsd a mondatokat tőmondatokká! Mi a véleményed ezekről a mondatokról?

*A tudós a természetben figyeli meg a jelenségeket.
A cipész jó minőségű bőrből készíti el az elegáns cipőket.
Sárga falevelek hullanak az őszi fákról.*

Nagy tömeg várt az iskola bejáratánál.

A híres hegymászók élménybeszámolót tartottak az iskolásoknak.

127. Olvasd el a regényrészletet! A leírásban felismerheted Gullivert, aki orvosként egy hajóra szegődött és hajótörést szenvedett. Vajon kinek az országába került a főszereplő?

Az elhagyott templom hideg kőpadlóján nem valami kényelmes alvás esett. Fel is ébredt Gulliver korán, még napkelte előtt. Kimászott a lakásából, s mikor a nap felbukkant a láthatár szélén, felállt, hogy szétnézzen egy kicsit a környéken. No hiszen volt mit néznie! Gyönyörűséges kerthez hasonlított a vidék. A szántóföldek mintha virágágyak lettek volna csinos kerítésekkel a zöld erdők között. A fák nem emelkedtek magasabbra fél méternél, az erdők területe pedig alig volt több négy-öt négyzetméternél. Túl az erdőkön, túl a virágzó szántóföldeken a büszke főváros emelkedett. Palotái aligha értek volna Gulliver térdéig. A város szélesen elterpeszkedett, és olyan volt, mint valami festett kép.

(Részlet *Jonathan Swift* Gulliver utazásai c. regényéből)

• Írd ki a mondatokból az alanyi-állítmányi szószerkezeteket!

128. Írd le a közmondásokat, és ábrázold azok szószerkezeteit!

A munka dicséri mesterét.

A jó szakember aranyat ér.

Hamar munka ritkán jó.

A rest kétszer fárad.

A vízbe fuló a szalmaszálba is kapaszkodik.

A hitet és szeretetet senkire sem lehet rákényszeríteni.

AZ ÁLLÍTMÁNY

igei, névszói, névszói-igei állítmány

Az állítmány a mondat egyik fő része, amellyel az alanyról állítunk, megállapítunk valamit.

Kérdése: *mit állítunk?*

Jelölése: _____

Rövidítése: Á

A kép alapján mondatokat alkottunk. Milyen kérdésre felelnek, és milyen szófajok a kiemelt szavak?

Hideg van. Hűvös szél támad a hegyek felől. Sűrű, sötét fellegek gyülekeznek az égen. Kihalt az utca. Már esik is az eső. A gyerekek nem mennek le a játszótérre. A lányok édesanyjuknak segítenek a konyhában. Az öccsüknek az édesapjuk mesél a szobában. Hideg maradhat az idő még napokig.

Megfigyelhettük, hogy a kiemelt szavak jellegzetes szófaja az ige, de lehet más szófaj is. Nézzük meg, milyen szófaj lehet állítmány:

- **ige:** *Repül a nehéz kő: ki tudja, hol áll meg?* (Arany János)
- **főnév:** *Nekem már a tavasz is ellenség.* (Babits Mihály)
- **főnévi igenév:** *Megismerni a kanászt cifra járásáról.* (Népdal)
- **melléknév:** *Sötét a bánya, de égnek benne a mécsesek.* (Petőfi Sándor)
- **melléknévi igenév:** *A második feladat lemásolandó, a harmadik megtanulandó.*
- **számnév:** *Ez már nekem is sok.*
- **névmás:** *Enyém a mosás, tied a takarítás.*

Az állítmányt aszerint osztályozzuk, hogy milyen szófajjal van kifejezve. Lehet:

- a) **igei állítmány;**
- b) **névszói állítmány;**
- c) **névszói-igei állítmány.**

Jó, ha tudod!

Az állítmány egyetlen olyan mondatrész, mely önállóan, más mondatrészek részvétele nélkül képes teljes (nem hiányos) szerkezetű mondatot alkotni.

Pl.: *Jössz? Siessünk! Hajnalodik. Álmos vagyok.*

Az állítmány szervezi meg a tagolt mondat minimális szerkezetét. Gazdag nyelvtani jelentéstartalma és alakváltoztató képessége foly-

tán az állítmány a mondat legdinamikusabb része. Fogalmi jelentés-tartalma mellett az állítmány kifejezi a mód, az idő, a szám és a személy nyelvtani jelentését is. Ezt **modalitásnak** nevezzük.

129. Keresd meg a versben az alanyt és az állítmányt! Határozd meg az állítmány módját, idejét, személyét és számát!

Gyöngy az idő, vándoroljunk,
Nincs szekerünk, bandukoljunk,
Lassu folyó ága mellett
Járjuk a halk fűzfa-berket.

Este a láb gyöngye, fáradt,
Lombok alatt nézünk ágyat.
Szöcske-bokán jó az álom,
Száll a világ lepke-szárnyon.

(Weöres Sándor: Barangolók)

130. Olvasd el figyelmesen Örkény István egyperces novelláját! Kiről vagy miről szól a szöveg? Mi utal rá a szövegben? Hogyan befolyásolja a szöveg értelmét, hogy konkrét megnevezésformák helyett csak nyelvtani utalóelemek vonatkoznak rá a szövegben?

HALHATATLANSÁG

Már nem volt fiatal, de még elég jól bírta magát; ismerték és félték a nádas lakói, de még azon túl is, közelben-távolban, minden négy lábú lény. Látása nem romlott, s ha ezerméteres magasságból kiszemelte zsákmányát, úgy csapott le rá, mint egy kalapács, mely egyetlen ütéssel veri be a szöveget.

És így, viruló korában, ereje teljében, két lassú szárnycsapás között egyszer csak megállt a szíve. De nem mertek előbújni sem a nyulak, sem az ürgék, sem a környező falvak baromfiai, mert ő ott lebegett ezer méter magasban, kiterjesztett szárnyával, fenyegető mozdulatlanságban túlélve a halált még két vagy három perccel, míg el nem állt a szél.

• Keresd meg a szövegben a predikatív szószerkezeteket! Állapítsd meg az állítmány szófaját!

131. Írd le az alábbi igék megadott alakját! A kapott alakot foglald mondatba!

- lát – felszólító mód, T/1., tárgyas ragozás;
- vár – felszólító mód, T/2., alanyi ragozás;
- bont – kijelentő mód, jelen idő, T/2., tárgyas ragozás;
- hív – felszólító mód, E/2., alanyi ragozás;
- tesz – felszólító mód, E/2., tárgyas ragozás;
- dagaszt – kijelentő mód, jelen idő, T/2., tárgyas ragozás.

132. Olvasd el kifejezően *Szabó Lőrinc* versét! Írd ki a mondatokból az állítmányt, határozd meg a jelentését! Melyek azok a szavak, amelyek hozzátartoznak az állítmányhoz?

TENGEREN

Visz a hajó, ringat a tenger,
elnyúlok a fedélzeten.
Ez a kékség, amiben úszunk,
tán a mennyország ideleenn,

ez a kékség, amiben úszunk,
 eget és földet összefog
és lent a hullámzó magasság,
fent a szárnyrakelt víz suhog.

S ebben a tükrös ragyogásban,
csobogó ég és víz között,
elszáll az emberi sötétség,
amely idáig üldözött:

könnyű vagyok s a könnyű lélek
könnyűnek érzi a jövőt,
minden gyötrelmét elfelejti
a megváltó szépség előtt.

Visz a hajó, ringat a hullám
a gép morajlik csendesen,
ez a kékség, amiben úszunk,
tán a mennyország ideleenn.

Lent az ég ragyog, fent a tenger, –
ez a nagy fény meggyógyított;
most megint örülök, hogy élek,
hogyan élek és ember vagyok.

AZ IGEI ÁLLÍTMÁNY

Az igei állítmány cselekvést, történést és az alany létezését fejezi ki. Az igealak megjelöli a cselekvés, történést idejét, módját, a cselekvő személyét, számát, utal a tárgy meglétére, határozottságára is. Az állítmány jellegzetes szófaja az ige.

- Az alany cselekszik:

*Felszántom a császár udvarát,
Belévetem hazám búbját.* (Népdal)

- Az alannal történik valami:

*Tüzesen süt le a nyári nap sugára
Az ég tetejéről a juhászbojtárra.* (Petőfi Sándor)

• **Az alany van, létezik (vagy nincs, nem létezik):**

*Kezed ott **van** a karodon, a markolaton...*

*Ki **fog élni**, ha nem te, dicsőn, szabadon?* (Petőfi Sándor)

Azonban az igét más szófaj (főnév, melléknév) szerepében is használhatjuk. Akkor más mondatrész is lehet, nemcsak igei állítmány.

Pl.: *Mindenkinek már **mehetnékje van**.* (Mije van? – alany)

*Ennek **nebántsd** a neve!* (Mi a neve? – névszói állítmány)

*A diákok alig tudták visszatartani a **nevethetnékjüket**.*

(Mit? – tárgy)

*Elment **maradra**.* (Hová? – helyhatározó)

*A **teddide-teddoda** viselkedésed sehova nem vezet.*

(Milyen? – jelző)

Figyelembe kell vennünk, hogy némelyik állítmányt összetett igealakokkal tudjuk csak kifejezni.

A jövő idejű (győzni fog) és a feltételes módú, múlt idejű (győzött volna) igealakok két szóból állnak; ezek az összetett igealakok együtt alkotják az igei állítmányt.

Pl.: *Holnap **győzni fogunk**. A csapat **győzött volna**, de kiállítottak egy játékost.*

Jó, ha tudod!

A hangsúlytalan **van** állítmány gyakran elmarad a mondatból.

Pl.: *Itt az idő. Hol a gyerek? Rajtunk a sor.*

A személyes névmás hiánya nem számít szerkezeti hiánynak, mert a magyar nyelvben hangsúlytalan helyzetben nem tesszük ki a személyes névmást. A megszólítás nem része a mondatnak, tehát nem alany.

Pl.: *Kati, (te) olvas hangosabban!*

A módosítószó (nem, sem) az állítmány része. Ugyancsak az állítmány része a fordított szórendű elváló igekötő is.

Pl.: *Péter nem ment el a kirándulásra.*

Ha a mondat alanyáról azt állapítjuk meg, hogy *mit csinál* vagy *mi történik vele*, akkor a mondatnak igei állítmánya van. Az ige a mondatban mindig állítmány, de az állítmány nem mindig ige.

133. Másold le a mondatokat! Keresd meg a mondatokban az alanyt és az állítmányt! Határozd meg az állítmány jelentését!

1. Minden, minden a régi, de én hol élek, járok? (*Ady Endre*)
2. Nincs talán még elfeledve a dal, melyre egykor tanítottalak?! (*Tompai Mihály*)
3. Felhőbe hanyatlik a drégeli rom, rá visszasüt a nap, ádáz tusa napja... (*Arany János*)
4. Mindent megtettünk, amit kívánt a becsület. (*Petőfi Sándor*)
5. Csicsijgat, csittit, csókol, altat s szent, békés, falusi hatalmak ülnek majd a szivemre. (*Ady Endre*)
6. Áll-e még az ősz Peterdi háza? Él-e még a régi harc fia? (*Vörösmarty Mihály*)
7. Ragyoghat a nap az égen; te sötétben, feketében látsz mindent, ha bánatod van. (*Reviczky Gyula*)

134. Elemezd szerkezetileg a kiemelt szavakat, határozd meg a szófaji értéküket!

1. Jönnek majd a **nemszeretem** napok.
2. Lesz itt még **haddel-hadd!**
3. Jujuj, lesz itt **nemulass!**
4. Felajánlottak amolyan **küldd-kihívdb**e munkát.
5. Mától kezdve **hallgass** a neved!
6. **Beszélhetnékje** miatt az egész osztály büntetésben van.
7. Este amolyan **eszemiszom** lesz a klubban.
8. Nem sok **mersze** lesz majd ezután.

135. Írd le a következő igék felszólító módú, tárgyas ragozású, E/2. személyű hosszabb és rövidebb alakját! (Például: *néz – nézzed – nézd.*)

olvas, hisz, edz, vet, szakít, tapaszt, hagy, mos

• Elemezd az igék alakját! Milyen mássalhangzótörvényt ismertél fel az esetekben? Magyarázd meg a helyesírásukat!

136. Karinthy Frigyes neve és humoros beszélései mindenki számára ismertek. Olvasd el a következő szöveget, s mondd meg, mi adja annak poénját!

KARINTHY EGY SZÓJÁTÉKA

Egy Andrásy úti kávéházba betért egy fiatal költőóriás.

Barátai már várták. A ruhatáros nyomban odarohan az újonnan érkezethez, és le akarta segíteni a kabátját.

– Mit akar? – kérdezte mogorván a költő.

– A ruhatárba vinni a kabátot.

– Azt nem! – felelte mogorván az ifjú. – Azt nem! Nem bízom magukra a kabátot. Nézze meg, tele van a zsebe értékes kézirattal. Csak hagyja itt. Majd egy székre teszem magam mellé.

A ruhatáros megnyugodva visszatért helyére. A költő levetette a kabátját és egy székre helyezte, majd ő maga leült és fontoskodva magyarázni kezdett a fiúknak, hogy egész kötetre való vers van a zsebeiben. És most érzi igazán, mekkora tehetség birtokában van.

Alig múlt negyedóra, egy szakavatott kabáttolvaj ellopta a verssel bélelt kabátot. Amikor a költő észrevette a szörnyű veszteségét, a tolvaj már túl volt árkon, bokron, zálogházon.

Az ifjú költő magából kikelve vont a felelősségre a kávést. Az viszont hidegvérrel hivatkozott a ruhatárra és sajnálattal utasította vissza a felelősséget. De bánta ő is az esetet, azért megkérdezte:

– De hát hogyan lehetséges, hogy az urak nem vették észre a tolvajt?

Az asztalnál néma csendben figyelve ott ült Karinthy Frigyes is.

Közbeszólt:

– Nem is volt itt tolvaj. Az a kabát magától ment el...

– Hogyan? – meredt rá mindenki az asztal körül.

– Vitték a verslábak – felelte Karinthy kissé kaján mosollyal.

(Bisztray Gyula)

• Írd ki a szövegből az igei állítmányokat, és elemezd őket!

137. Javítsd ki a mondatban előforduló nyelvhelyességi hibákat! A mondatokat írd be a füzetbe, és húzd alá az állítmányokat!

Nem bocsátanak meg annak, aki cserben hagyta engemet.

Sohasem hazudnák neked.

Én is szívesen felhúznák egy kényelmes cipőt.

Mondanak neked egy történetet, de megharagszol érte.

Én is tudnák segíteni a kert munkájában, de sok a házi feladatom.

Kiválasztanak egy jó könyvet a polcra.

138. Olvasd el *Zelk Zoltán* versrészletét némán, majd hangosan! A versszakok mondataiban ritkán találunk állítmányt. Hogyan befolyásolja ez a szöveg hatását?

KI VÁR AZ ÁLLOMÁSON?

Batyuk. Bogos zsinnyel átkötött kosarak.

Szikkad darázsfelhője a fölvert ég alatt.

Egy rétisas az ágon. A fűben egy csikó.

És perzselt, tikkadt tájak. És sistereg a hó.

Volt esztendőők sínpárján, tél s nyár váltóin át
dülöngélő lámpafényben egy tenyérnyi világ.
Nem Párizs és nem Róma és nem az Alpeselek –
tátott szájú kis falvak, bámészkodó hegyek.

139. Sokan használják rosszul a szólásokat, közmondásokat. Javítsd ki a nem megfelelő állítmányokat, majd így írd be azokat a füzetbe!

1. Nem vásik hozzá a foga. **2.** Lángol a keze alatt a munka. **3.** Rossz fát rakott a tűzre. **4.** Nem nehéz Katát táncba vinni. **5.** A Duna vize se veszi le az emberről a gyalázatot. **6.** Nem pottyán messze az alma a fájától. **7.** Rámeagy a rúd. **8.** Két malomban darálnak.

A NÉVSZÓI ÁLLÍTMÁNY

A mondat állítmánya lehet névszó is.

A névszói állítmány azt fejezi ki, hogy az alany *ki* vagy *mi*, *milyen* vagy *mennyi*.

Az édesanyám *tanárnő*. (főnév)

Az osztály *világos*. (melléknév)

Sok *a hibád*. (számnév)

Mennyi az értéke? (névmás)

A névszói állítmány mindig ragtalan névszó.

Felvehet azonban jeleket:

1. -k többesjelet: *Szépek az elkészült felvételek.*

2. birtokos személyjelet: *Az iskola a második **otthonunk**.*

3. -é birtokjelet: *Ártatlanság képe a **bánaté**.* (Vörösmarty Mihály)

4. fokjelet: ***Szebb** a páva, mint a pulyka.* (Mondóka)

Mindazok a mondatok, amelyekben az állítmány névszó, kijelentő módot és jelen időt fejeznek ki; a mondat alanya pedig egyes vagy többes számú 3. személy.

Amikor főnév áll állítmányként a mondatban, felismerése némi gondot okozhat, ha az alany is főnév. A következőképpen ismerhetjük fel:

- ha csak az egyik főnév előtt áll névelő, úgy a névelős főnév az alany, függetlenül a szórendtől. Az alany a szűkebb körű fogalmat jelzi.

Pl.: *A nővérem óvónő.*

- ha mindkét főnév előtt található névelő (vagy egyik előtt sem), akkor azonosítás van a mondatban (az alany és az állítmány fogalomköre azonos). Ilyen esetben az alany áll az első helyen.

Pl.: *Kislányom óvodás. A nővérem a példaképem.*

Jó, ha tudod!

A tulajdonnév csak akkor lehet állítmány, ha személyes névmás áll mellette.

Pl.: *Ő Szabó Viktor.*

140. Állapítsd meg, milyen szófaj fejezi ki a mondatok névszói állítmányát!

1. Bogáncs Fekete István kutyáról szóló regényének állatszereplője.
2. Miénk a világ.
3. Közös lónak túros a háta.
4. Kié a kabát?
5. Jobb adni, mint kapni.
6. Egy a lényeg.
7. Széchenyi István a legnagyobb magyar.

141. A régi fényképeknek és képeslapoknak hangulatuk van. Többet fogsz tudni erről a szöveg elolvasása után.

KÁRPÁTALJA ANNO

Utolérhetetlen bája van annak, mikor ódon képeslapokat nézegetünk. Észak-Máramarostól a népmesei ungon-berken át a régi Magyarország északkeleti csücskében barangolunk, s ezen utunkhoz nem kell kocsi, túracipő, se konflis. Ungváron betérhetünk egy kávéra és krémes süteményre a Korona Szálló kávéházába, és elábrándozhatunk, vajon miről pletykáltak az előkelő asztaltársaságban. Bizonytalán ők- vagy szépanyáink, -apáink közül is lehettek néhányan a közeli Széchenyi-téren, ott, ahol a kendős kofákkal, parasztasszonyokkal, kalapos urakkal és napernyős hölgyekkel teli kép készült.

Mindannyian találhatunk itt valamit, ami személyes, családi. Olykor a közreadó meg is fordítja a lapokat, hogy gyöngy- és zsinórírást tanult kezek s postai pecsétek nyomán megpillanthassuk a változó időt. Meglep majd tán, hány palota és porta élte túl a viharokat, még ha a történelmi arculcsapásoktól gyakran megcsúfítva vagy átalakítva is. Ám torzókként is emlékei annak, amit és ahogy eleink láttak, anno, Kárpátalján.

(Pomozi Péter)

- Milyen állítmányokat tartalmaz a szöveg?
- Írd ki az alanyi-állítmányi szószerkezeteket! Határozd meg az állítmány fajtát és azt, milyen szófajjal van kifejezve!

- 142.** Tudományos és közéleti stílusú szövegekben gyakran találkozunk a névszói állítmány túlzott használatával. Alakítsd át a mondatok névszói állítmányát igei állítmánnyá!

Az országgyűlés egyik napirendi pontja a határon túl élő magyarok érdekeinek hatékonyabb képviselésének megoldása.

Megengedhetetlen az egyéni érdekek közösség kárára történő érvényesítése.

Tűrhetetlen a fiatalkori bűnözés megelőzésének nem megfelelő kezelése.

- 143.** A huszti várrom meglátogatása nagyon sok ember számára felejthetetlen élményt nyújt. A történelem szele csap meg mindenkit, aki felgyalogol a várromhoz vezető kanyargós ösvényen, bejárja az egykori várudvart.

A huszti vár a középkori Magyarország egyik legerősebb és legjelentősebb vára volt. A várrom a mai Ukrajna területén található.

A XII. századtól fontos stratégiai szereppel bírt, ellenőrzése alatt tartotta az aknaszlatinai sóbányákhoz vezető utat és több koronaváros védelmét is ellátta. A jól védhető várat a tatár, török, Habsburg-csapatok többször ostromolták. 1541 után fokozatosan az Erdélyi Fejedelemség kulcsfontosságú erődítményévé vált, urai mind előkelő erdélyi fejedelmek voltak. A Rákóczi-szabadságharc egyik központja, csak a szabadságharc bukása után jutott az osztrákok kezére. A császár utasítást adott a lerombolására, de ekkor még elkerülte sorsát. Végül 1766-ban a sok ostrom és hadi esemény viszonylatában jóval egyszerűbb ok végzett a várral. Villám sújtott a tornyába, mely után tűzvész keletkezett, a tűz elérte a lóporraktárt, ami felrobbanva maradandó sérüléseket okozott az épületben. A várat soha nem építették újjá.

(Folyóiratból)

- Határozd meg a szöveg fajtáját!
- Írd ki az állítmányokat, határozd meg a kifejezőeszközöket!

144. Írd ki az alábbi szövegből az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket, az odaértett alanyúakat is! Határozd meg a szó szerkezettagok szófaját!

Jellemünk által győzünk meg, ha a beszédet úgy mondjuk el, hogy az hitelt érdemlőnek tűntessen fel bennünket, mert a becsületes embernek általában minden téren jobban és könnyebben hisznek, különösen pedig olyan területen, ahol nincs bizonyosság, hanem megoszlanak a vélemények. Ezt a hatást azonban a beszéddel kell elérni, nem pedig a szónok jellemének előzetes hírével. Nem igaz ugyanis az, amit néhány rétorikaszerző állít munkájában, hogy a szónok megbízhatóságának nincs szerepe a meggyőzésben; sőt azt is mondhatnám, hogy a legfőbb bizonyíték a jellem.

(Részlet *Arisztotelész Rétorika* c. művéből)

A NÉVSZÓI-IGEI ÁLLÍTMÁNY

Azt már tudjuk, hogy a névszói állítmány kijelentő módot, jelen időt és 3. személyt fejez ki.

A névszói állítmánnyal azonban nem tudjuk kifejezni a többi módot, időt és személyt. Ezért van szükség mellette egy igére (legtöbbször létigére).

Figyeljük meg a névszói és a névszói-igei állítmány összefüggését az alábbi táblázat segítségével:

Mód	Idő	Személy	Névszói állítmány	Névszói-igei állítmány
Kijelentő	Jelen	1.	-----	Én boldog vagyok.
		2.		Te boldog vagy.
		3.	A diák boldog.	-----
	Múlt		-----	A diák boldog volt.
	Jövő		-----	A diák boldog lesz.
Feltételes	Jelen		-----	A diák boldog lenne.
	Múlt		-----	A diák boldog (lett) volna.
Felszólító	Jelen		-----	A diák boldog legyen!

A táblázatból láthatjuk, hogy a névszói állítmányhoz a létige valamelyik alakja kapcsolódik. Az így kapott mondatokban a létige nem önálló állítmány, hanem a névszói állítmányt a feltételes vagy felszólító mód, múlt vagy jövő idő, 1. vagy 2. személy jelentésével kiegészítő segédige. Az így kapott névszó + létige kapcsolata a **névszói-igei állítmány**.

A létige nemcsak a névszói-igei állítmány segédigéje lehet, hanem önálló igei állítmányként is előfordulhat, ezt látjuk a következő párbeszéd mondataiban:

- *Van kedved eljönni velünk egy társas körbe?*
- *Kedvem **volna**, de időm **nincsen**.*
- *Mikor **lesz** több szabadidőd?*
- *Holnaptól kezdve egy hónapig tanfolyamon **vagyok**. Ha onnan hazajöttem, és **lesz** valamilyen közös program, biztosan elmegyek én is. Tudjátok, hogy milyen szívesen **lennék** én is veletek.*

A **létige** – mint **önálló igei állítmány** – általában kétféle jelentésben fordul elő:

- a) **létezést jelent** (valaki vagy valami – valahol, valamikor – van);
- b) **birtoklást fejez ki** (valakinek van valamije).

Jó, ha tudod!

Ha a létige más alakban (*volt, volna, lett, lett volna, legyen, lesz, lenne* stb., illetve ezek ragozott formáiban) fordul elő, alakítsuk át a mondatot kijelentő mód, jelen idő, egyes szám 3. személyűvé!

Pl.: *A nagyanyám szép asszony volt.* Átalakítva: *Nagyanyám szép asszony.*

Ha átalakítás után nincs szükség a létigére, az a névszói-igei állítmány része volt.

Pl.: *Esős időnk lesz.* Átalakítva: *Esős időnk van.*

Mivel a létige az átalakítás után is része a mondatnak, ezért a mondatban igei állítmány.

A névszói-igei állítmányban a *marad* és a *múlik* is szerepelhet segédigeként.

Pl.: *A szurkolótábor lelkes maradt. A nővérem húszéves múltt.*

Ha a mondat alanyáról azt állapítjuk meg, hogy *ki* vagy *mi*, *milyen* vagy *mennyi*, akkor a mondatnak névszói állítmánya vagy névszói-igei állítmánya van.

A névszói-igei állítmányban a létige valamelyik alakja kapcsolódik hozzá a névszóhoz. A névszói állítmányhoz kapcsolódó létige olyan segédige, amellyel kifejezhetjük az állítmány 1. vagy 2. személyét, múlt vagy jövő idejét, feltételes vagy felszólító módját.

A létige önálló igei állítmány is lehet.

145. Keresd meg a mondatokban az alanyt és az állítmányt! Mondd meg, hogy a létige önálló állítmány vagy segédige a névszói-igei állítmányban!

1. A magyarok istenére esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk! 2. Édesapám én voltam tenéked ekkorig a te büszkeséged. 3. Fa leszek, ha fának vagy virága, ha harmat vagy, én virág leszek. 4. Szeretném, ha vadfa lennék erdőben, még inkább: ha tűzvész lenne belőlem... 5. Vannak hamis próféták, akik azt hirdetik nagy gonoszán, hogy már megállhatunk, mert itten az ígéretnek földje van. (*Petőfi Sándor* verseiből)

146. Alakítsd át a következő névszói állítmányokat a magadott tulajdonságú névszói-igei állítmányokká!

- a) *A gyerek fáradt.* – Kijelentő mód, jövő idő, E/3.
- b) *Zsuzsanna ügyes.* – Felszólító mód, jelen idő, E/2.
- c) *A diákok sikeresek.* – Felszólító mód, jelen idő, T/2.
- d) *A fiú vidám.* – Feltételes mód, múlt idő, E/3.

147. Olvasd el figyelmesen *Márai Sándor* írását! Mi jellemzi az író stílusát? Mondd el a tartalmát!

AZ UDVARIASSÁGRÓL

Az emberek általában megsértődnek, ha túlságosan udvariasak vagyunk velük szemben. Az európai és amerikai emberekről beszélek. Csak a kínaiak tudják elviselni a föltétlen, a maradéktalan, a végzetes udvariasságot, mely már átította testük és lelkük egész szövetét, egy az étellel, a bélmosók és a hercegek számára is. Ez az udvariasság, mely egyértelmű a nép életformájával, az emberi együttélés legfelsőbb megnyilatkozási formája. De a mi udvariasságunk teljesen felületes. A franciának csak az irodalma és a hadüzenete udvarias: az ebédlője, az üzlete és a szalonja már nem az. Nem elég azt mondani: „pardon”,

ha lábára lépünk valakinek. Így is kell érezni: „Pardon” – s ez már sokkal nehezebb. Korunk az emberiség egyik legudvariatlanabb kora. A középkor hóhéra még letérdelt az áldozat elé és bocsánatot kért, mert kénytelen levágni a nyakát: s Marie Antoinett még azt mondta Sansonnak a vérpadon: „Pardon”. De most már sem a hóhér, sem az áldozat nem kérnek többé egymástól bocsánatot. Ez felette szomorú. S ha valaki tökéletesen udvarias napjainkban, a kortársak ezt a magatartást hideg, szentelen közönynek érzik. Ma mindenki „színvallást” követel, s az udvariasságot kibúvónak és árulásnak érzik. Holott nem az: egyszerűen csak tapasztalás. Nincs más megoldás. Mikor mindenki a másik zsigereiben vájkál, szenvedélyes szeretettel vagy eszelős gyűlölettel: te maradj udvarias.

(Részlet *Márai Sándor* Füves könyv c. írásából)

148. Döntsd el, hogy a mondatokban névszói-igei állítmány vagy igei állítmány található! Írd le a mondatokat és zárójelben jelöld a fajtákat!

- a) A játszótér üres maradt. – Az osztály a helyén maradt.
- b) A találkozó a mozi előtt legyen! – Mindenki pontos legyen!
- c) Péter ötéves múlt. – Az idő lassan múlt.
- d) De jó lenne egy kis szabadság. – A nyaralás a Kárpátokban lenne.

• Írd ki a szövegből az állítmányokat, határozd meg a fajtájukat! Elemezd szófajuk és alakjuk szerint!

149. Írj fogalmazást a kép alapján *Tavaszi varázs a Kárpátokban* címmel a megadott szavak segítségével! A szavak a mondat állítmányai legyenek! Mondataidban húzd alá az alanyt és az állítmányt!

hosszabbak, melegebbek, havasok, krókuszok, érezni

150. Keresd ki Ady Endre versrészletéből az állítmányokat, határozd meg a fajtájukat!

KARÁCSONY – HARANG CSENDÜL...

(részlet)

I.

Harang csendül,
Ének zendül,
Messze zsong a hálaének,
Az én kedves kis falumban
Karácsonykor
Magába száll minden lélek.

Minden ember
Szeretettel
Borul földre imádkozni,
Az én kedves kis falumban
A Messiás
Boldogságot szokott hozni.

A templomba
Hosszú sorba'
Indulnak el ifjak, vének,
Az én kedves kis falumban
Hálát adnak
A magasság Istenének.

Mintha itt lenn
A nagy Isten
Szent kegyelme sűgna, szállna,
Az én kedves kis falumban
Minden szívben
Csak szeretet lakik máma.

II.

Bántja lelkem a nagy város
Durva zaja,
De jó volna ünnepelni
Odahaza.
De jó volna tiszta szívből
– Úgy, mint régen –
Fohászkodni,
De jó volna megnyugodni...

TÉMAZÁRÓ

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Mi az állítmány? Határozd meg az állítmány fogalmát!
2. Nevezd meg az állítmány fajait!
3. Mit fejez ki az igei állítmány?
4. Melyek azok az igei toldalékok, amelyek meghatározzák az alany személyét?
5. Melyek a két szóból álló igealakok?
6. Mit fejez ki a névszói állítmány?
7. Milyen szófaj lehet névszói állítmány?
8. Milyen toldalékot kapcsolhatunk a névszói állítmányhoz?
9. Mi a különbség a névszói és a névszói-igei állítmány között?
10. Mikor hiányozhat az állítmány a mondatból?

2. Keresd meg a szemelvény mondataiban az alanyt és az állítmányt! Határozd meg az állítmány fajtáit!

Megrendítő a szó, ha ünnepélyes esküre emelkedik; magasztos, ha az ártatlant védi, a szenvedőt vigasztalja; rettenetes, ha vádol és büntet. Sebez és gyógyít, öl és elevenít, lángba borítja s megsápasztja az arcot, a szemben könnyeket fakaszt; meggyorsítja, elállítja a szív dobogását. Ragad, mint a rohanó ár, tündöklik, mint a szivárvány, vakít, mint a villám. Az okos valóságnak drága kincse, méltósága és dicsősége!
(*Tompa Mihály* nyomán)

3. Másold át a mondatokat! Húzd alá a mondat alanyát és állítmányát! Határozd meg az állítmány szófaját!

1. A magyar név megint szép lesz, méltó régi nagy híréhez. (*Petőfi Sándor*) 2. Sok az eszkimó, kevés a fóka. (*Madách Imre*) 3. Én lennék a legboldogabb ezen a világon! (*Népdal*) 4. Anyám szájából édes volt az étel, apám szájából szép volt az igaz. (*József Attila*) 5. Bátraké a szerencse. (*Szólás*) 6. Szégyen a futás, de hasznos. (*Közmondás*)

4. Olvasd el az alábbi közmondásokat, szólásokat; magyarázd meg jelentésüket! Keresd meg a mondatok állítmányát! Mit tudsz róluk mondani?

*Három napig dínomdánom, holtig való szánom-bánom.
Az arany sárban is arany.*

*Ahány ház, annyi szokás.
Eső után köpönyeg.
Ma nekem, holnap neked.
Rossz a rosszal, de rosszabb a rossz nélkül.*

5. Alkoss névszói állítmányú mondatokat a következő szavak felhasználásával!

kerek, hegy, sárga, tökéletes, sok, olyan, keserű, miénk

6. Határozd meg a mondatok állítmányát, nevezd meg pontosan a szófajukat!

1. Ebben a házban sok a gyerek. **2.** A ló nagyon okos és szép állat. **3.** Ez már mégis több a soknál. **4.** Szánkózás, síelés közben a forró tea nagyon kelendő. **5.** Valaki másé ez a füzet, nem az övéké. **6.** A száz-tizenöt sokkal kevesebb, mint a háromszáz. **7.** A hegedű húros hangszer. **8.** Ennek az egyenletnek tizenhárom a megoldása.

7. Milyen szerepet tölt be a létige a következő mondatokban? Csoportosítsd a létigés állítmányokat, és írd melléjük, milyen módot, időt, személyt és számot fejeznek ki!

1. Anyunak elmúlt a fogfájása. **2.** Nemrég múltál el tízéves. **3.** Nincs ott egy teremtett lélek sem. **4.** Az elmúlt évben szerencsésebbek lehettünk volna! **5.** Ha egész nap jobban fűtenek, estére melegebb lesz a lakásunk. **6.** Én még iskolás vagyok. **7.** Hamarosan elmúlnak a téli hideg napok. **8.** Este a boltban már nem volt tej. **9.** Jobb lett volna az étvágyatok, ha nem esztek annyi édességet. **10.** Olyanok lehetnétek, mint Kinizsi Pál volt egykor. **11.** Mikor lesz a kirándulás? **12.** Még néhány nap, és piros lesz a cseresznye. **13.** Ne hamarkodjátok el a választ, legyetek megfontoltabbak! **14.** Egy óra múlt tíz perccel. **15.** Simább is lehetne ez a drága parketta!

8. Az alábbi szöveg nem mindegyik mondatának igei állítmánya illeszkedik a szöveggörnyezethez. Olvasd el a szöveget, és húzd alá ezeket az állítmányokat!

Éva vidáman vánszorgott haza az edzésről. Útközben összerohant a barátnőjével. Magasztalta az új frizuráját. Megkérdezte tőle, hogy hol csináltatta. Lili szívesen elárulta neki. Évi meghálálta az információt. Utána gyorsan elhúzta a csíkot.

• Helyettesítsd az aláhúzott állítmányokat a szöveggörnyezethez illő szinonimákkal, majd így írd le a szöveget! Húzd alá a mondatok állítmányát!

AZ ALANY

az alany, kettős, odaértett, határozott, határozatlan alany

Az alany a mondat másik fő része, amelyről az állítmánnal megállapítunk valamit.

Kérdései: *ki?*, *mi?*, *kik?*, *mik?*, *kije?*, *mije?* + az állítmány.

Jelölése: _____

Rövidítése: A

151. Olvasd el az alábbi versrészletet! Keresd meg benne az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket! Az állítmány segítségével kérdezz rá az alanyra!

Gyülemlik a holló, varjú kavarogva.

A cinege fázik a túskebokorba.

A kerti haraszton zokogja a szél:

Elhervad a rózsza, lehull a levél.

(Vajda János)

Az alanyi-állítmányi szó szerkezet állítmányi részéről már tanultunk. Most bővebben megismerkedünk az alannal is.

A vers kiemelt alanyi-állítmányi szó szerkezeteiben az alany azt nevezi meg, akiről vagy amiről az állítmány valamit megállapít, a megnevező szó pedig a *főnév*.

A mondat alanya az a **főnév**, **főnévi igenév** vagy más névszó, amelyről az állítmánnal megállapítunk valamit.

Az alany kifejezőmódja: szófaja	
Főnév	<i>Egy gondolat bánt engemet.</i> (Petőfi Sándor)
Melléknév	<i>Bolond ütközik kétszer egy kőbe.</i> (Közmondás)

Az alany kifejezőmódja: szófaja	
Számnév	<i>A jóból is megárt a sok.</i> (Közmondás)
Főnévi igenév	<i>Kirándulni jó.</i>
Melléknévi igenév	<i>Az alvó felriadt a csengőszóra.</i>
Névmás:	
• személyes	<i>Én végeztem el a feladatot.</i>
• mutató	<i>Ez nem felel meg.</i>
• kérdő	<i>Ki éhes?</i>
• határozatlan	<i>Valaki elkészült már?</i>
• általános	<i>Mindenki jöhet a kirándulásra.</i>
Indulatszó (ritkán)	<i>Hirtelen kétségbeesett jaj törte meg a csendet.</i>

Alakját tekintve az alany mindig ragtalan, de a következő toldalékok járulhatnak hozzá:

➤ -k többesjel	<i>Sárgulnak a falevelek.</i>
➤ -é birtokjel	<i>A Virágé ez a füzet.</i>
➤ birtokos személyjel	<i>Titok illata fénylett hajadban s béke égi csendje...</i> (Tóth Árpád)
➤ birtoktöbbsesítő jel	<i>Kertem virágai illatosak.</i>
➤ főnévi igenévi személyrag	<i>Vissza kell adnom a kölcsönt.</i>

152. Olvasd el a verset! Húzd alá megfelelő jelöléssel a verssorok alanyi-állítmányi szó szerkezetét!

DIÓVERÉS

Elsuhogott az a füttyös
sárgarígó délre.
Sárgul az árva diófa
zöld terebélye.

Levelek lengnek, akár a
színarany rigó-szárnyak,
elszállnak ők is a szélben
puszta határnak.

Áll a diófa, és érett
kincsei válnak tőle:
szellő ha bántja az ágat,
buknak a földre.

Szaporább kopogás, csörgés
támad, ha jön az ember,
s bottal az ágak bogára
boldogan ráver.

Földre, fejekre, kosárba
kopog a dió-zápor,
burkos dióra a gyermek
kővel kopácsol.

Már, mintha álmodnék, hallom
zaját a jó örömnék,
darálók forognak, diós
mozsarak döngnek.

Fagyban és nagy havazásban
meg kell maradnunk jónak
s tisztának is, hogy örüljünk
csörgő diónak.

Majd csorgó hó levén ring a
picike dió-csónak,
s lomb zöldül újra a füttyös
sárgarigónak.

(Nagy László)

153. Keresd meg a mondatokban az alanyt és az állítmányt, határozd meg a szófajukat!

1. Valaki jár az udvaron, kopog az ajtón. (*Népdal*)
2. Holnap már minden a mienk lesz, hogyha akarunk, ha merünk. (*Ady Endre*)
3. Ropog a tűz, messze süt a vidékre, pirosan száll füstje fel a nagy égre. (*Arany János*)
4. ... S még havi kétszáz sose telt. (*József Attila*)
5. A nyár megállt, és felemelte halkán a fejét. (*Wass Albert*)
6. Te vagy a legény, Tyukodi pajtás. (*Kuruc nóta*)
7. Elfakult a napsugár, hűtlen lett a pillangó, kiapadt a harmat: alusznak rá egyet... (*Móra Ferenc*)
8. Akkor legrosszabb a rossz, amikor magát jónak tettet. (*Szólás*)

154. Másold le *Petőfi Sándor* *A Tisza* című versének részletét! Húzd alá a mondatok alanyát, határozd meg a szófaját és todalékát!

Többek között szoltam én hozzájuk:
„Szegény Tisza, miért is bántjátok?
Annyi rosszat kiabáltok róla,
S ő a föld legjámborabb folyója.”

Pár nap mulva fél szenderegésemből
Félrevert harang zugása vert föl.
Jön az árviz! jön az árviz! hangzék,
S tengert láttam, ahogy kitekinték.

155. Emeld ki a mondatokból az alanyt, állapítsd meg a szófaját! Tüntesd fel az alany kérdését!

1. Tegnap valakit beszállítottak a mentők. **2.** Ez nagyon szép eredmény! **3.** Karácsonykor fő étel a pulyka és a bejgli. **4.** Mi mozgott abban a bokorban? **5.** A sűrű ködben semmi sem látszik. **6.** Bárki megmutatja nektek, hol található a könyvtár. **7.** Meg szabad kérdezni, hova lett innen az a gyönyörű festmény?

A KITETT ÉS AZ ODAÉRTETT ALANY

156. Vizsgáljuk meg *József Attila* *Kertész leszek* című versét! Keressük meg a mondatok alanyát!

Kertész leszek, fát nevelek,
kelő nappal én is kelek,
nem törődök semmi mással,
csak a beojtott virággal.

Tejet iszok és pipázok,
jóhíremre jól vigyázok,
nem ér engem veszedelem,
magamat is elültetem.

Minden beojtott virágom
kedvesem lesz virágáron,
ha csalán lesz, azt se bánom,
igaz lesz majd a virágom.

Kell ez nagyon, igen nagyon,
napkeleten, napnyugaton –
ha már elpusztul a világ,
legyen a sírjára virág.

A fenti vers első versszakában megtalálhattad az alanyt. Ezt **kitett alany**nak nevezzük.

A második versszakban viszont elmaradt az alany, mivel fölösleges megnevezni, a beszédhelyzet, a beszédelőzmény vagy az állítmány igei személyragja világossá teszi, ki, mi az, akiről, amiről állítunk valamit. Ilyenkor **odaértett alany**ról van szó.

Az is előfordulhat, hogy a mondatban nincs kitett alany, nem is tehető ki, de nincs is rá szükség, mert az állítmányhoz általános érvennyel hozzátapad valamilyen homályos alanyképzet. Az ilyen alanyt **lappangó** vagy **tapadós alany**nak nevezzük. Ezt illusztrálja a 3. versidézetünk.

Vannak olyan mondatok is, amelyeknek igei állítmánya az alany képzetét is magába foglalja. A két jelentés annyira összefonódik, hogy az alanyt már nem tudjuk kitenni. Ilyen típusú mondatok többnyire természeti tüneteményekre, időjárási jelenségekre vonatkoznak. Ezek az **alanytalan mondatok**.

Pl.: *Havazik. Napok óta esik. Alkonyodik. Lassan kitavasodik. Dörög és villámlik.*

A lappangó alanyú és alanytalan mondatokat **nem tekintjük hiányos szerkezetű mondatnak**.

157. Olvasd el *Petőfi Sándor* Arany Jánoshoz c. versének részletét! Keresd ki a mondatok alanyát, határozd meg, melyik alany kapott jelet!

TOLDI írójához elküldöm lelkemet
Meleg kézfogásra, forró ölelésre!...
Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,
S nagy az én szívemnek ő gyönyörúsége.

Ha hozzád ér lelkem, s meg talál égetni:
Nem tehetek róla... te gyujtottad ugy fel!
Hol is tehattél szert ennyi jóra, ennyi
Szépre, mely könyvedben csillog pazar fényvel?

158. Írd ki a mondatokból a predikatív szószerkezeteket! Állapítsd meg a szószerkezet tagjainak szófaját és fajtáját!

Fiam még első elemibe járt, mikor egyszer hazajövet azt kérdezte tőlem, miért nem szerették Petőfit a portások? Elámultam, gondolkodni kezdtem. Tudtommal e jeles költőnk ellen – legalább testületi-

leg – sohase foglaltak még állást a portások. Később rájöttem, hogy tanítónője nem a portásokról beszélt, hanem a kortársakról. A hatéves kisfiú nem értette a szót, s olyannal helyettesítette, melyet ösmert, aztán képzeletével legendát szőtt köréje. Így tanuljuk meg tulajdon nyelvünket is, bűvös félreértések által. Mennyi ilyen rejtélyes szóra emlékszem magam is gyermekkoromból...

(Részlet *Kosztolányi Dezső Szók* c. írásából)

159. Állapítsd meg, milyen mondatrész hiányzik az alábbi idézetek mondataiból! Írd le az idézeteket, húzd alá az alanyt és az állítmányt! Határozd meg kifejezőmódját!

Szellő sincsen, de zúg,
Felhő sincsen, de bűg
S villámlik messziről.

(*Arany János: V. László*)

A rónára halvány ködök települnek,
S csak félig mutatják
A betyár alakját,
Kit éji szállásra prüszögve visz a ló...
Háta mögött farkas, feje fölött holló.

(*Petőfi Sándor: A pusztán télen*)

Olyan sokáig
bámultam az égbolt gazdag csodáit,
hogy már pirkadt is keleten, s a szélben.

(*Kosztolányi Dezső: Hajnali részegség*)

Túl a réten néma méltóságban
Magas erdő: benne már homály van...

(*Petőfi Sándor: A Tisza*)

AZ ALANY FAJAI

Jelentése szerint az alany lehet: *határozott, határozatlan és általános.*

1. Határozott az alany, ha pontosan megnevezi, kiről, miről állítunk valamit.

Pl.: *Boglyák hűvösében tíz-tizenkét **szolga**
Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga.*

(*Arany János*)

A határozott alany lehet **kitett** és **odaértett** is.

Kifejezhetjük főnévvel és főnévi értelemben használt más szófajjal.

Határozott az alany azokban az esetekben, amikor:

- **az alany előtt határozott névelő áll.**

Pl.: *A tanító magyaráz. Elhervadtak a virágok.*

- **az alany tulajdonnév.**

Pl.: *Péter sportol. Beregszász megyei jogú város.*

- **az 1. és 2. személyű személyrag esetében az alany személye olyan egyértelmű, hogy csak akkor tesszük ki a mondatban, ha külön értelmi hangsúlyt kap.**

Pl.: *Te ezt komolyan gondoltad?*

2. Határozatlan az alany, ha nem tudjuk vagy nem akarjuk pontosan megnevezni azt a személyt vagy dolgot, akiről vagy amiről állítunk valamit.

Pl.: *Egy zokszót sem ejt ki Toldi György szája:*

*Lelke gyűlölségén erőt vesz **valami**,*

Valami – nem tudom én azt kimondani.

(Arany János)

A határozatlan alany is lehet **kitett** és **odaértett**.

A határozatlan alanyt kifejezhetjük:

- **határozatlan névmással.**

Pl.: *Valami mocorog a szobában. Valaki elhagyta a táskáját.*

- **határozatlan számnévvel.**

Pl.: *Sokan úgy gondolják.*

- **határozatlan az alany, ha előtte határozatlan névelő áll.**

Pl.: *Egy gyerek elesett a pályán.*

- **az alany határozatlanságát T/3. személyű igei állítmánnyal is kifejezhetjük.**

Pl.: *A radványi sötét erdőben halva találták Bárczi Benőt.*

(Arany János: Tetemre hívás)

3. Általános alany akkor van a mondatban, ha az állítmány mindenkire vagy egy csoport valamennyi tagjára vonatkozik.

Pl.: *Toldiról beszélnek az egész táborban;*

***Mindenik** mond néki nyájast vagy szépet,*

***Mindenik** derít rá egy mosolygó képet...*

(Arany János)

Az általános alany is lehet **kitett** és **odaértett**.

Az általános alanyt kifejezhetjük:

- **általános névmással.**

Pl.: *Bárki megnézheti a filmet.*

- **általános jelentésben használt ember, világ, nép, város stb. főnevekkel.**

Pl.: *Az ember is tévedhet. Azt beszéli az egész város.*

Odaérthető az általános alany:

- **a főnévi igenév állítmányához.**

Pl.: *Szeretni a becsületességéért.*

- **az állítmány ragozása is utalhat az alany általános voltára.**

Pl.: *Kelemen Klárának hívnak.*

- **általánosítást egyes szám 2. személyű állítmánnyal is kifejezhetünk.**

Pl.: *Előbb gondolkodj, aztán beszélj!*

Jó, ha tudod!

A közmondások jellegzetesen olyan mondatok, amelyek mindenkire szólnak. A közmondásban rendszerint 2. személyű igealak fejezi ki az általános alanyt. Pl.: *Lassan járj, tovább érsz!*

160. Másold le a mondatokat! Húzd alá a szokásos jellel a mondatok alanyát, zárójelben tüntesd fel a fajtáját!

Ámbár a csillagok se villogtak úgy, mint máskor. Valami száraz köd borult az égre, mintha a föld aszályos lehelete, égető pora dermedt volna meg odafent a hideg magasságban. A rétet repedések pókhálózták be; csak szöcskék ugráltak vidáman a petrencék körül, mert össze volt már gyűjtve a széna, hogy bevándoroljon a pajtákba, és a nyár ízét, illatát, melegét tartogassa magában, ha a hideg hómezőkön önmagát hajszolja a szél.

(Fekete István: Kele)

161. Írd le a barátságról szóló közmondásokat, keresd meg bennük az alanyt, határozd meg a fajtájukat! Magyarázd meg a jelentésüket!

1. *Mondd meg ki a barátod, megmondom ki vagy.*
2. *Nem mind barát, aki rád mosolyog.*

3. *Nem igaz barátság az, ami könnyen elmúlik.*
4. *Új barátért ne hagyd el a régit.*
5. *Madarat tolláról, embert barátjáról.*

• Fogalmazd meg saját gondolataidat a barátságról! Milyen tapasztalataid vannak ezen a téren?

162. Alkoss általános alanyú mondatokat a következő szavakkal: *senki sem, bárki, világ, ki-ki, minden, ember, mindenki!*

163. Bővítsd ismereteidet! Keresd meg a mondatok, tagmondatok alanyát, határozd meg fajtájukat, kifejezőmódjukat!

A házi galamb valószínűleg az egyik legelterjedtebb házasított madár a világon, és számtalan embernek örömet és társaságot szolgáltat hosszú éveken át.

A házi galambok sokféle színvariációban megtalálhatók, és az évek során – tenyésztésük során – számos különböző színű és mintázatú fajta alakult ki. A leggyakoribb színek közé tartozik a fehér, a szürke, a barna, a fekete és az ezekből származó különféle árnyalatok. Néhány fajta hosszú tollazatú, míg mások rövidebb tollpihékkel (szőrzzettel) rendelkeznek, de mindannyian rendkívül szépek és dekoratívak.

A házi galambok viszonylag hosszú élettartamúak lehetnek, ha megfelelő gondozásban részesülnek. Általában 10-15 évig élnek, de egyes példányok akár 20 évig is élhetnek. Az élettartam hosszát befolyásolhatja az étrend, az életkörülmények, és az egészségügyi gondozás minősége is. Ha megfelelően törődsz egy házi galambbal, hosszú éveken át élvezheted a társaságát.

164. A versrészletek mondataiból írd ki az alanyi-állítmányi szószerkezeteket! Határozd meg az alany fajtáját!

Egy cseléd vizet tesz félakós bögrében,
Mely ha forr a tűzön s nem fér a bőrében,
Akkor a baromfit gyorsan belemártja,
Tollait letörli, bocskorát lerántja.

***

Azt hinné az ember: a padláson laknak,
Azért csinálták azt sokkal magasabbnak;
Most a házfalakat rakják emeletre,
Akkor a tető volt kétszer újra kezdve.

(Arany János: Toldi)

Hogy majdnem valaki lettem,
kő, durva kő,
hegylejtőn jég-erezetten
hömpölygetett nagy erő.

(Weöres Sándor: Ének a határtalanról)

Érik a szőlő,
hajlik a vessző,
bodor a levele.
Két szegény legény
szántani menne,
de nincsen kenyere.

(Népdal)

A FŐNÉVI IGENÉV MINT ALANY

Az előzőkben már megállapítottuk, hogy az alany szerepét betöltheti a rag nélküli főnév, főnévi névmás vagy főnévi értelemben bármely szófaj. De azt is tudnotok kell, hogy az alany olykor főnévi igenév is lehet.

- Főnévi igenév az alany a **jó, rossz, hasznos, fölösleges, tilos, szabad, hiábavaló** stb. névszói állítmány mellett.

Pl.: *Az erdőben dohányozni tilos! Fölösleges még egyszer elmondani.*

- A személytelenül használt **kell, lehet, illik, tetszik, sikerül, van, nincs igei állítmány** mellett is a főnévi igenév (a főnévi igenevet ragozni kell, különben általános jelentésű) az alany.

Pl.: *Nem kell mindent elhinned neki. Nem lehet dolgozni ilyen zúgásban.*

- Főnévi igenév az alany a **tág jelentésű hiba, vétek, bűn, gyönyörűség, kár** stb. **elvont főnevek** mellett is.

Pl.: *Kár bosszankodni. Hiba volt idejönni.*

A főnévi igenevet személyragozzuk, vagy **-nak, -nek** ragos bővítémmel nevezük meg a cselekvés végzőjét, ha a főnévi igenév személytelen cselekvését valamely nyelvtani személyre akarjuk vonatkoztatni.

Pl.: *Még dolgoznom kell. – Nekem még dolgozni kell.*

Van olyan mondattípus, amelyben a **tetszik, látszik, hallatszik** állítmányok mellett egy főnév és egy főnévi igenév együttese fejezi ki az alanyt. Ezt **kettős alany**nak nevezük.

Pl.: *Míg állni látszék az idő.* (Petőfi Sándor)

Összetett alanyt alkot a főnévvel a *lenni* főnévi igenév.

Pl.: *Be jó volna kitűnő lenni!*

165. A következő verssorokban milyen alakban fordul elő a főnévi igenév? Kíról beszél, kikhez szól a költő az idézett sorokban?

Ha a világ támad is meg,
Győznünk kell a csatákban...

(*Petőfi Sándor*)

Szabad-e Dévénynél betörnöm
Új időknek új dalaival.

(*Ady Endre*)

És máskülönben hogy van dolgotok?
Tudom, sokat kell fáradoznotok.

(*Petőfi Sándor*)

Itt élned, hallnod kell!

(*Vörösmarty Mihály*)

166. Utalj a főnévi igenév személyragjával az alany számára és személyére! A kapott mondatokat írd be a füzetbe!

Sikerült megoldani a feladatot. (E/3.)

Szabad részt venni a kiránduláson. (T/3.)

Illik mindenkinek köszönni. (T/2.)

Nem lehet ellentmondani neki. (T/1.)

Nem kell mindent mellre szívní. (E/2.)

Nincs mit mondani. (E/1.)

Hasznos takarékoskodni. (T/1.)

Fölösleges kiabálni. (T/2.)

167. Határozd meg a mondatok alanyát!

1. Illik becsületes lenni. **2.** Nehéz igaz maradni. **3.** A telihold fehér fényében lebegni látszottak a kert rácsépítményei. (*Csengey Dénes*)
4. Aludni látszék a gyermek.

168. Olvasd el *Váci Mihály* versét! Keresd ki a verssorok alanyát és állítmányát! Határozd meg kifejezőmódjukat!

MÉG NEM ELÉG!

Nem elég megborzongni,
de lelkesedni kell!
Nem elég fellobogni,
de mindig égni kell!
És nem elég csak égni:
fagyot is bírjon el,
ki acél akar lenni,
suhogni élivel.

Nem elég álmodozni.
Egy nagy-nagy álom kell!
Nem elég megérezni,
de felismerni kell!
Nem elég sejteni,
hogymilyenkor jön el;
jövönket – tudni kell!

Nem elég a célt látni;
járható útja kell!
Nem elég útra lelni,
az úton menni kell!
Egyedül is! Elsőnek,
elől indulni el!
Nem elég elindulni,
de mást is hívni kell!
S csak az hívjon magával,
aki vezetni mer!

Nem elég jóra vágyni:
a jót akarni kell!

És nem elég akarni:
de tenni, tenni kell!
A jószándék kevés!
Több kell: – az értelem!
Mit ér a hűvös ész?!
Több kell: – az érzelem!
Ám nemcsak holmi érzés,
de seb és szenvedély,
keresni, hogy miért élj,
szeress, szenvedj, remélj!

Nem elég – a Világért!
Több kell: – a nemzetért!
Nem elég – a Hazáért!
Több kell most: – népedért!
Nem elég – Igazságért!
– Küzdj azok igazáért,
kiké a szabadság rég,
csak nem látják még,
hogymég nem elég!
Még nem elég!

169. Elemezd az alábbi mondatokat! Húzd alá a mondatrészeket a megfelelő jelöléssel!

1. Őszi éjben, őszi délben óh, be könnyű sírva, sírva leborulni. (*Ady Endre*) **2.** Idegen földön halni nem öröm. (*Juhász Gyula*) **3.** Meg kell a

palánkot döngetni körül! (Arany János) 4. Aludni kell. Aludni meleg áldás. (Somlyó Zoltán) 5. Csókolni szomjas tűzzel már nem szabad és nem lehet. (Ady Endre) 6. Milyen jó volna itt gyerekek lenni! (Móricz Zsigmond)

AZ ALANY ÉS ÁLLÍTMÁNY EGYEZTETÉSE

A mondat fő részeinek szoros összetartozását azzal fejezzük ki, hogy az állítmány személyét és számát az alany személyéhez és számához igazítjuk, vagyis az állítmányt egyeztetjük az alannal.

Ez az alanyi-állítmányi szószerkezet nyelvtani megformáltságának eszköze.

- A névszói, illetve az állítmány névszói részét csak számban tudjuk egyeztetni az alannal.

Pl.: Illatos a virág. Illatosak a virágok.

- Ha a mondatban több egyes számú alany is van, akkor az állítmányt egyes számban használjuk.

Pl.: A tulipán és a lilium hagymás növény.

- Ha azonban az alanyok személyeket neveznek meg, az állítmány többes számban állhat.

Pl.: Péter és Panni a könyvtárban olvas.
Péter és Panni a könyvtárban olvasnak.

- Ha az alanyok mind többes számúak, akkor az állítmány is többes számú.

Pl.: A lányok és a fiúk szünetben labdáztak.

- Ha az alanyok között egyes és többes számú is van, akkor az állítmány olyan számú, amilyen a hozzá közelebb álló alany.

Pl.: A tanár és a diákok előadást hallgattak a konferencián.
Füzetek és könyv van az asztalon.

- Ha az alany alakja ugyan többes számú, de egységes fogalmat fejez ki, az állítmány egyes számba kerülhet. Ez az úgynevezett értelmi egyeztetés.

Pl.: Az Amerikai Egyesült Államok független szövetségi köztársaság.
A kőszívű ember fiai kötelező olvasmány.

Jó, ha tudod!

Az igényes köznyelvben nem használunk a többes számú alany mellett egyes számú melléknévi állítmányt. Pl.: *Kénytelenek leszünk megnézni.* (Helytelen: *Kénytelen leszünk megnézni.*)

170. Olvasd el kifejezően a népdal szövegét! Vizsgáld meg az alany és az állítmány egyeztetését a szövegben! Másold le és húzd alá az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket!

Tavaszi szél vizet áraszt, virágom, virágom,
Minden madár társat választ, virágom, virágom.

Hát én immár kit válasszak, virágom, virágom,
Te engemet, én tégedet, virágom, virágom.

Zöld pántlika könnyű gúnya, virágom, virágom,
Mert azt a szél könnyen fújja, virágom, virágom.

De a fátyol nehéz gúnya, virágom, virágom,
Mert azt a bú földig húzza, virágom, virágom.

171. Keresd meg, és javítsd ki a mondatokban az alany és az állítmány egyeztetéséből adódó hibákat! A helyes mondatokat írd be a füzetbe!

1. István és barátai merre haladt? **2.** Az *Üvöltő szelek* érdekes regények. **3.** Te és Gábor fogja elkészíteni a felolvasást a következő órára. **4.** Legyenek szíves helyet foglalni! **5.** Virágok és bokor vannak a kertemben.

172. Olvasd el figyelmesen az állatokról szóló tanítómesét! Keresd ki a szöveg alanyát és állítmányát! Határozd meg fajait, kifejezőeszközeit, indokold meg az egyeztetés eseteit!

A HANGYA ÉS A TÜCSÜK

Hideg tél volt, és vihar zúdult le az Olümposzról. De a hangya sok gabonát hordott össze még aratás idején, és elraktározta a házában. A tücsök meg egy lyukba bújt, s majd meghalt az éhségtől és a nagy hidegtől sanyargatva. A hangyához könyörgött hát: adjon neki az élelemből, hadd egyen egy kis búzát, s ő is életben maradna. A hangya viszont így szólt hozzá:

– Hát hol voltál a nyáron? Miért nem gyűjtöttél élelmet az aratás-kor?

- Énekeltem és gyönyörködtettem a vándorokat – felelte a tücsök.
A hangya nagy nevetéssel felelte erre:
– Hát akkor télen meg táncolj.

A mese arra tanít bennünket, hogy mi sem való előbbre, mint gondoskodni a betevő falatról, és nem henyélni.

(Aiszóposz)

TÉMAZÁRÓ

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Mi az alany?
2. Milyen szófajok fejezhetik ki az alanyt?
3. Nevezd meg az alany fajait!
4. Mi a határozott alany?
5. Mi a határozatlan alany? Hogyan ismerhetjük fel?
6. Mi az általános alany? Mivel fejezhetjük ki?
7. Milyen toldalékot kaphat az alany?
8. Mi a kitett és az odaértett alany?
9. Milyen toldalékai lehetnek a főnévi igenévvel kifejezett alany-
nak?
10. Mi az alanytalan mondat?
11. Sorold fel az alany és az állítmány egyeztetésének főbb eseteit!

2. Olvasd el az alábbi szöveget! Figyeld meg, mit látott, merre járt utazásai alkal- mával a költő, Petőfi Sándor!

... Badalóval csaknem szemközt fekszik innen a Tiszán (tulajdon-
képpen túl a Tiszán) Cseke, és a csekei temetőben Kölcsey Ferenc.
Tavaly ősszel egy pár hétig laktam itt s meg-meglátogattam a szent
sírt, melyben a legnemesebb szívek egyike hamvad. Halmánál nincs
kőszobor, még csak fejfa sincs, melyre neve volna fölírva; de nincs is rá
szükség, mert az oda lépő vándornak szívdobogása megmondja, ki van
ott eltemetve. Csendes e táj; a városok, a nagy világ zaja nem hangzik
idáig. A nagy férfi sírja körül csak a szellő rezgeti a tövisbokrokat, a
tövisbokrok virágain vadméhek dongnak s távol az andalgó Tisza hal-
kan mormogja dalát, hogy a koporsónak álmát meg ne zavarja.

(Részlet *Petőfi Sándor* Úti levelek Kerényi Frigyeshez c. írásából)

- Írd ki a szövegrészletből az alanyi-állítmányi szó szerkezeteket! Határozd meg a fajukat!

Kölcsey Ferenc sírja Szatmárcsekén napjainkban

3. Keresd ki a közmondások, szólások alanyát, határozd meg a fajtáját és kifejező-eszközét! Mikor használjuk az alábbi közmondásokat?

*A kutya ugat, a karaván halad.
Kutyából nem lesz szalonna.
Nincs otthon a macska, cincognak az egerek.
Kecskére bízta a káposztát.
Ajándék lónak ne nézd a fogát.
Egy rókáról nem lehet két bőrt lehúzni.
Könnyű belerúgni a döglött oroszlánba.*

4. Olvasd el az alábbi szöveget! Írd ki a szövegből az alanyt és az állítmányt! Nevezd meg a fajtájukat, határozd meg kifejezőmódjukat!

A fecskefarkú pillangó világszinten egy igen széles körben elterjedt faj; majdnem az egész északi féltekét benépesíti. Megtalálható Észak-Amerikában, Európában, Ázsiában, valamint Észak-Afrika egy kis részén. Három nemzedéke áprilistól – melegebb években már márciustól – repül egészen szeptemberig.

Alapszíne általában halványsárga, de lehet fehéres is, valamint a tavaszi nemzedéknek lehet egészen kénsárga is. Fekete mintázata jellegzetes, a hátulso szárnyakon pedig kék pikkelyekből álló sávok láthatók. Ezeken a szárnyakon továbbá láthatunk egy-egy pirosas-narancsos szemre emlékeztető foltot, továbbá egy-egy faroknyúlványt is, amelyek a nevét is ihlették.

A MONDAT BŐVÍTŐ RÉSZEI

tárgy, határozó, jelző

A tómondatok csupán alanyból és állítmányból állnak. A bővített mondatokban mindkét mondatrészhez kapcsolódhatnak olyan mondatrészek, amelyek megszorítják, szűkítik, pontosabbá teszik jelentésüket. Ezeket **bővítményeknek** nevezzük. Bővítmény alaptag nélkül nem állhat, mivel alaptagján keresztül szerkesztődik a mondatba. Bővítmény lehet a *tárgy*, a *határozó* és a *jelző*.

A TÁRGY FOGALMA

irány-, eredmény-, határozói értékű tárgy, határozott és határozatlan tárgy, alárendelt, kettős és összetett tárgy

Adjon Isten minden **jót**
Ez új esztendőben:
Zsíros **esőt**, kövér **hót**,
Ez új esztendőben;
Bő **aratást**, **szüretet**,
Egészséget, jó **kedvet**
Ez új esztendőben!

(Népdal)

A kiemelt szavakra minden esetben a *Mit + alaptag?* kérdéssel kérdezünk rá.

A tárgy azt a fogalmat nevezi meg, amelyre a cselekvés irányul, vagy ami a cselekvés eredményeként létrejön.

Kérdései: *kit?*, *mit?*, *kiket?*, *miket?*, *milyent?*, *melyiket?*, *mekkorát?*, *hányat?* stb.

Jelölése: _ _ _ _ _

Rövidítése: T

A tárgy mindig igéhez vagy igenévhez kapcsolódik, azzal alkot **tárgyas szerkezetet**.

Pl.: *Megkötöm lovamat szomorú fűzfához,*

Megkötöm szívemet, gyöngye violámhoz. (Népdal)

Elemzéskor először megállapítjuk a mondat predikatív szó szerkezetét.

Mit állítunk? megkötöm Ez a mondat **állítmánya**.
 Ki köti meg? (én) Ez a mondat **alánya**.
(én) $\Rightarrow$ megkötöm (A) $\Rightarrow$ Á

Ezután megkeressük az állítmány bővítményeit.

Mit kötök meg? lovamat Ez a mondat **tárgya**.

<u>alaptag</u>	<u>megkötöm</u>	<u>megkötöm</u>	<u>Á</u>
↑	↑	↑	↑
<u>tárgy</u>	<u>lovamat</u>	<u>szívemet</u>	<u>T</u>

A példamondat szerkezeti ábrája és ágrajza a következő:

1. szint – predikatív szó szerkezet: (én) $\Rightarrow$ megkötöm (A) $\Rightarrow$ Á
 2. szint – alárendelő szó szerkezet: lovamat szomorú fűzfához T

Jó, ha tudod!

1. A tárgy nemcsak az állítmány bővítménye lehet, hanem az alanyhoz egy másik mondatrészen keresztül is kapcsolódhat.

Pl.: Megállt a kerékpárt toló gyerek.

<u>gyerek</u>	$\Rightarrow$	<u>megállt</u>	<u>A</u>	$\Rightarrow$	<u>Á</u>
↑			↑		
<u>toló</u>			<u>J</u>		
↑			↑		
<u>kerékpárt</u>			<u>T</u>		

2. Ha az alany főnévi igenév, a tárgy közvetlenül is kapcsolódhat hozzá.

Pl.: Tilos kinyitni az ablakot.

173. Keresd meg a mondatok tárgyát, állapítsd meg azok szófaját! Zárójelben tüntesd fel a tárgy kérdését!

1. A történelmi emlékek vonzzák ide a turistákat.
2. Mit kérdezhetnék még tőletek?
3. A szülők már valami rosszat sejtettek.
4. Olyat akarok én is venni, mint amelyet te kaptál.
5. Kenyeret, tejet, sajtot és néhány kiflit hozzatok a boltból!
6. Kit keresett az osztályfőnök?
7. Ebből a friss narancsból hármat-négyet is betehetsz a kosárba.
8. A csokoládéból csak egy kicsit tört magának, a többit odaadta a gyerekeknek.
9. Nagyon nagyot ugrott a távolugró.

174. Olvasd el kifejezően *Nemes Nagy Ágnes* versét! Fogalmazd meg az üzenetét! Írd ki a mondatokból a tárgyias szószerkezeteket!

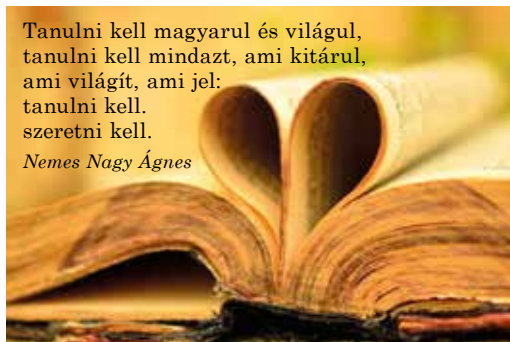
TANULNI KELL

Tanulni kell. A téli fákat.
Ahogyan talpig zúzmarásak.

Tanulni kell. A nyári felhőt.
A lobbanásnyi égi-erdőt.

Tanulni kell a mézet, diót,
jegenyefát és úrhajót,

a hétfőt, keddet, pénteket,
a szavakat, mert édesek,

tanulni kell magyarul és világul,
tanulni kell mindazt, ami kitárul,

ami világít, ami jel:
tanulni kell, szeretni kell.

175. Szerkessz tárgyias szószerkezetet az alábbi igékkel és igenevekkel, majd foglald mondatba azokat!

olvasni, írni, nézze, daloló, képzelő, festett

A TÁRGY FAJAI

Jelentése szerint a tárgy lehet iránytárgy, eredménytárgy és határozói értékű tárgy.

Hasonlítsuk össze az alábbi példákat!

<i>Verset tanul.</i>	<i>Verset ír.</i>
<i>Ruhát vasal.</i>	<i>Ruhát varr.</i>
<i>Almát szed.</i>	<i>Almát eszik.</i>

A cselekvés csak arra irányulhat, ami a cselekvéstől függetlenül is létezik, azaz megvolt a cselekvés kezdete előtt is. Ezeket a példákat láthatjuk a bal oldali oszlopban. Az ilyenfajta tárgyakat **iránytárgy**-nak nevezzük.

A jobb oldali oszlop példái azt mutatják, hogy a tárgy azt is megnevezheti, ami a cselekvés eredményeként jön létre, vagyis korábban nem létezett. Ezt nevezzük **eredménytárgynak**.

A **határozói** értékű **tárgy** csak formális tárgy – értelme szerint valamely határozói viszony kifejezője.

Pl.: *Nem találja a helyét. Járja a várost.*

176. Csoportosítsd a tárgyas szó szerkezeteket aszerint, hogy iránytárgy vagy eredménytárgy található benne!

kabátot varr, palántát locsol, rádiót hallgat, dolgozatot ír, könyvet lapoz, rejtvényt fejt, terítőt horgol, ruhát fehérít, asztalt terít, széket készít, vacsorát főz, gombát szed, szőlőt présel, tehenet fej, kendőt vasal, regényt ír, gyereket nevel, házat örököl, kiflit süt

177. Javítsd ki az alábbi mondatok közül azokat, amelyekben nyelvhelyességi hibát találsz! Válaszodat indokold meg! A mondatokat írd be a füzetbe!

Nem szeressük a pontatlan fogalmazást.
Örülne a barátom, ha írnák neki egy levelet.
Jobb lenne, ha nem várnák annyira az óra végét.
A gyerekek leckéjét még le kell ellenőriznie a mamának.
Végre sikerült az ügyeimet ma lebonyolítanom.
Megvettem a könyveket, és rögtön elolvastam őket.
Megkaptam a levelet, amit olyan nagyon vártam.

• Húzd alá a mondatok alanyát, állítmányát, tárgyát! Határozd meg a tárgy faját jelentése szerint!

178. Keresd ki az alábbi szövegben a tárgyas szó szerkezeteket! Állapítsd meg a tárgy szófaját, majd határozd meg faját jelentése szerint!

Nincs jobb élet a juhásznál,
Nincs szebb élet a juhásznál:
Kihajtja a nyáját,
Fújja furulyáját;
Bú nélkül éli világát.
Ha megunja furulyáját,
Előveszi bőrdudáját:
Belefújja búját
A birka bőribe,
Szélnek ereszti belőle.

(Népdal)

A TÁRGY SZÓFAJA ÉS ALAKJA

A tárgyat rendszerint főnév vagy főnévként használt más névszó fejezi ki.

- **Főnév:** *Tanulj dalt a zengő zivatartól, mint nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl...* (Vörösmarty Mihály) – mit?
- **Melléknév:** *A piros szín mellett szeretem a sárgát is.* – melyet?
- **Számnév:** *Sokat táboroztam, meg is nyűttem, látszik.* (Arany János) – mennyit?
- **Névmás:** *Nyugatról várt sokáig valakit.* (Ady Endre) – kit?
- **Főnévi igenév:** *Szeretek vonattal utazni.* – mit szeretek?

A tárgy *formailag* kétféle lehet: ragos és ragtalan, vagyis **jelölt** vagy **jelöletlen**.

A mondat tárgyát a **-t** tárgyrag jelöli.

Pl.: *Ki mint veti **ágyát**, úgy alussza **álmát**.*

A tárgy azonban ragtalan is lehet. Elmaradhat a **-t** rag a következő esetekben, ha a tárgy:

- személyes névmás:** ***Engem** (vagy engemet) nem kell félteni.*
- visszaható névmás:** *Ne kéresd **magad** (vagy magadat).*
- a mind általános névmás:** ***Mind** (vagy mindet) kiszámoltam.*
- egyes szám 1. vagy 2. személyű birtokos személyjeles szó.**

Pl.: *Megmostam a **kezem** (vagy kezemet).*

*Leírtad a **leckéd** (vagy leckédet).*

e) főnévi igenév: *Utálok **hazudni**.*

Jó, ha tudod!

A tárgy ragját mindig egy **-t**-vel írjuk.

A tárgy ragját csak egyszer tesszük ki. (**Ezt**, de nem eztet; **őt**, de nem őtet.)

179. Írd ki a mondatokból a tárgyas szerkezeteket, határozd meg mindkét tag szófaját!

1. Én nem nevezhetem tengernek éltemet, hisz az csak egy csendes, boldog tavacska volt. (*Tompa Mihály*) **2.** Visszaadok én mindent, ha visszaadni lehet, de nem adom vissza a szemed. (*Ady Endre*) **3.** Tégedet harc mezején vezetend majd ritka szerencse, engemet a bal sors kínos öblébe temet. (*Vörösmarty Mihály*) **4.** Idézz fel nékem ezer égi

képet és földi képet, trilliót ha van, sok földet, vizet, új és régi népet, idézz fel, szóval, teljes enmagam. (*Babits Mihály*) 5. Azt gondolom, maholnap meghalok, s azt is gondolom, nem kár, ha meghalok. (*Tóth Árpád*)

180. Másold le a verset! Keresd ki a mondatok alanyát, állítmányát, tárgyat! Húzd alá a mondatrészeket, határozd meg formailag alakjukat!

TÍZ LÉPCSŐ

Szórd szét kincseid – a gazdagság legyél te magad.
Nyúdd szét díszeid – a szépség legyél te magad.
Feledd el multságaid – a vígság legyél te magad.
Égesd el könyveid – a bölcsesség legyél te magad.
Pazarold el izmaid – az erő legyél te magad.
Oltsd ki lángjaid – a szerelem legyél te magad.
Úzd el szánalmaid – a jóság legyél te magad.
Dúld fel hiedelmeid – a hit legyél te magad.
Törd át gátjaid – a világ legyél te magad.
Vedd egybe életed-halálad – a teljesség legyél te magad.

(*Weöres Sándor*)

181. Olvasd el az alábbi szemelvényt! Mi a véleményed, miért nem tartozik a tornaóra Horváth Katinak, a regény szereplőjének a kedvencei közé?

TORNAÓRA UTÁN MINDIG ROSSZKEDVEM VAN ...

Fehér Klára

Szeretek tornázni, futkosni, ugrálni, szeretek úszni, pingpongozni, sétálni, de ezt a majomparádét nem szeretem. Anni nénit, a tornatanárnőnket különösen nem szeretem, mert igazságtalan és kivételez. Csak a hosszú lábú lányokat szereti, akik úgy lépnek át az ugrómércén, mint én a küszöbön.

És a kosárlabdánál úgy dobják a labdát a hálóba, hogy föl se kell nézniük. A többiekkel nem törődik, mi nem számítunk, nem is élünk, nem is létezőnk, oda se néz, hogyan csináljuk a gyakorlatot, csak csattogtat, „egyet-kettőt”, és közben a versenyzőket, a Borostyán Gizit meg a Szőlőly Esztit figyeli.

És mindig díszfelvonulásra készülünk meg tornaünnepélyre meg versenyre. A torna – állítólag – azért van, hogy egészségesek és frissek legyünk, és rugalmasak és jókedvűek. De itt úgy kell masírozunk, mint a katonáknak. A katonásdit különben is utálok, a háborút is utálok, és különösen a klottnadrágomat utálok, ami úgy lóg rajtam, és a lányok röhögnek.

(Részlet *Fehér Klára* Bezzeg az én időmben c. regényéből)

- Írd ki a szemelvényből a tárgyas szó szerkezeteket!
- Határozd meg mindkét tag szófaját!

182. Minden ember életében előfordul olyan pillanat, amikor szeretne valamit, s reménykedik valamilyen csodában, jó tündérben, aki majd teljesíti óhaját. Írj egy történetet, melynek címe *A három kívánság!* Fogalmazásod tartalmazzon tárgyas szerkezeteket!

A HATÁROZOTT ÉS A HATÁROZATLAN TÁRGY

Az előző években már tanultál arról, hogy az igéket kétféleképpen is ragozhatjuk. A 6. osztályban megismerkedtél az igék alanyi és tárgyas ragozásával. A két ragozás közötti különbséget azonban most értheted meg igazán. Ehhez meg kell ismerned a határozott és a határozatlan tárgy fogalmát. Hasonlítsd össze az alábbi tárgyas szó szerkezeteket!

képeket néz

zajt hall

olvas egy tájékoztatót

jelentést várok

láttunk idegeneket

nézi a képet

a csengőt hallja

olvassa a tájékoztatót

a jelentést várom

láttuk az idegeneket

Láthatod, hogy a bal oldali oszlopban a tárgy határozatlan, az igék alanyi ragozásúak; a jobb oldalon pedig határozott a tárgy, s ezért tárgyas ragozásúak.

Minősége szerint a tárgy lehet határozott és határozatlan.

Ha a mondatban a tárgy határozott, az ige tárgyas (határozott) ragozású.

Határozatlan tárgy esetében az ige alanyi (általános) ragozású. Vannak olyan igék, amelyekhez nem kapcsolható tárgy. Ezek az igék is alanyi ragozásúak.

Határozott a tárgy a következő esetekben:

- **ha tulajdonnév:** *Pétert meghallgatásra hívják.*
- **ha határozott névelője van:** *Édesanyám a barátnőjét várja.*
- **ha birtokos személyjeles szó:** *Megiszom a teámat.*
- **ha 3. személyű személyes névmás:** *Őt viszem magammal.*
- **ha visszaható névmás:** *Kifárasztod magad.*
- **ha birtokos névmás:** *Elveszem az enyémet.*
- **ha kölcsönös névmás:** *Szeressétek egymást!*
- **ha főnévi mutató névmás:** *Ezt kérem legközelebb.*
- **-ik végű névmás:** *Valamelyiket elhozod?*
- **ha a mind, valamennyi általános névmás:** *Nagyon ízlik, mindet megkóstoltam.*

Jó, ha tudod!

A határozott tárgy mindig 3. személyű.

Ha az alany E/1. személyű, akkor a 2. személyű tárgyra az ige a *-lak, -lek* személyraggal utal.

Pl.: *Téged ismerlek.*

183. Mi a különbség a mondatpárok értelme között? Figyeld meg, milyen ragozásúak az igék! Határozd meg a tárgyak minőségét!

Megvette az újságot.

Vett újságot.

Újságot vett.

Építik az utat.

Építenek utat.

Utat építenek.

184. Olvasd el *Wass Albert* írását! Másold le a mondatokat, húzd alá a tanult mondatrészeket! Határozd meg a tárgy fajtát minősége szerint! Gondolkozz el az író tanácsán! Hogyan értelmezed a mondatait?

Ne üss sebet embertársaid lelkén! Ha a Tiedet gondtalanul megkarcolja valaki, ne csinálj belőle nagy ügyet. Az agyontapogatott sebek mérgesednek el leghamarabb. Ha pedig a seb körül éreznéd már a töprengések gyötrő szaggatásait: vedd elő az akarat kését, izzítsd föl a szellem tüzeiben és vágd ki vele lelkedből a megtámadott részt. Mosd ki a sebet tiszta önbírálattal, bármennyire is csíp és éget. Tégy rá feledés-tapaszt és úgy járj vele az emberek között, mint akivel semmi sem történt.

185. Írd ki a versből a tárgyas szerkezeteket! Hány tárgy bővíti az alap-
tagját?

KÉPEKBEN ÉS MINTÁKBAN

Ha nem volt valamim, csináltam én, labdát,
szekeret. Papírból edény, kistányér, korsó,
lábás, fazekak: kinyírtam, összeraktam, kanalat
tettem beléjük, ragasztott fület
az oldalukra; szánkót, tűzhelyet,
mindent gyártottam. S ami még hiány,
gyorsan lekapta a krétám, ceruzám:
mert festettem is, s kissé valahogy úgy
éreztem, amit lerajzoló,
az már az enyém, részben legalább.
Képekben és mintákban a világ
így gyűlt körém... Volt saját vasutam,
fából, tömítő gyűrűkből magam
építettem... És roppant élvezet
volt bámulni az árjegyzékeket,
például „Mauthner csodái” között
a dísz-ugorkát s óriás-tököt.

(Részlet *Szabó Lőrinc* Tücsökgene c. művéből)

186. Ábrázold az alábbi szólások, közmondások szerkezetét!

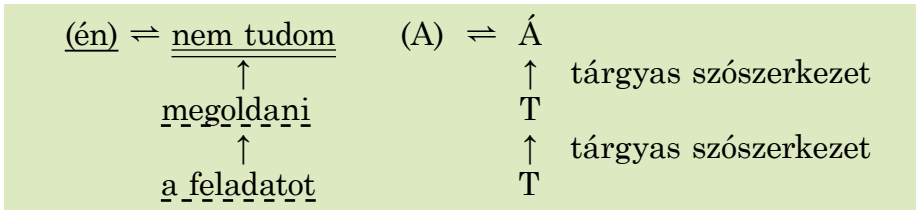
1. Bottal üthetik a nyomát.
2. Dobbal nem lehet verebet fogni.
3. Egy fecske nem csinál nyarat.
4. Könnyű Katit táncba vinni.
5. Messziről jött ember azt mond, amit akar.

AZ ALÁRENDELT TÁRGY. A KETTŐS TÁRGY. AZ ÖSSZETETT TÁRGY

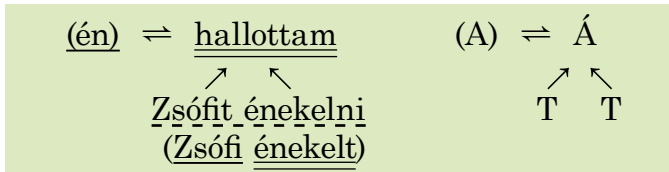
Alárendelt tárgyról beszélünk, ha a főnévi igenévi
tárgynak alárendelt tárgya van. Ebben az esetben a
főnévi igenév az állítmánnyal tárgyias szószerkezetet
alkot, melynek bővítménye újabb tárgy.

Pl.: Nem tudom megoldani a feladatot.

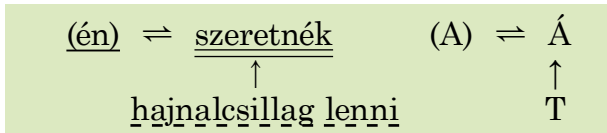
A lát, hall, érez, enged, hagy ige mellett előfordulhat **kettős tárgy**, azaz az igei állítmánynak egyszerre két tárgya van: egy névszói és egy főnévi igenév. A kettős tárgy predikatív szó szerkezetté alakítható.

Pl.: Hallottam Zsófit énekelni.

Vannak olyan mondat típusok, melyekben a tud, szeret, akar, kíván, bír, mer, szokott, kezd igei állítmányok mellett **összetett tárgy** található, azaz a névszóhoz a lenni, maradni főnévi igenév kapcsolódik. Az összetett tárgy névszói része mindig jelöletlen.

Pl.: De szeretnék hajnalcsillag lenni. (Népdal)

187. Határozd meg, melyik mondatban van kettős tárgy, alárendelt tárgy, s melyikben van összetett tárgy!

1. Látom forogni a vad örvényt. (*Vajda János*)
2. Én is szeretnék filmet csinálni!
3. De szeretnék rámás csizmát viselni! (*Népdal*)
4. Hallottam sírni a vasat, hallottam az esőt nevetni. (*József Attila*)
5. Akarsz-e segéd lenni?
6. És törékeny lombok alatt látom előrebiccenni hajad. (*József Attila*)
7. Nem merek hangos lenni.
8. Tartóztatni útját egyikük sem merte. (*Zrínyi Miklós*)
9. A labdát látja repülni a feje fölött.

188. Alkoss kettős tárgyú mondatokat az alábbi predikatív szó szerkezetek segítségével!

fúj a szél, a gyerek labdázik, a kicsi sír, a kiscicák játszanak

TÉMAZÁRÓ

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Mi a tárgy?
2. Milyen lehet a tárgy jelentése szerint?
3. Mi a különbség az eredménytárgy és az iránytárgy között?
4. Milyen szófajjal fejezhetjük ki a tárgyat?
5. Milyen lehet a tárgy formailag?
6. Mely esetekben maradhat el a tárgyrag?
7. Mi a különbség a határozott és a határozatlan tárgy között?
8. Milyen esetekben lehet határozott a tárgy?

2. Olvasd el figyelmesen *Szép Ernő* versét! Milyen hangulatot ad a versnek a sok főnévi igenév? Keresd ki a vesszorok tárgyát, majd határozd meg a fajtáját!

SZEPTEMBER 12.

Szeretem a plajbászt hegyezni
Az arcom könyvvel meglegyezni
Az órát felhúzni lustán
Cipőkenést nézni az utcán
Esőben az ablakhoz állni
Egy gyufaszállal elbabrálni
Fiókban semmiért kutatni
Ismeretlenek tüzet adni
Nyakkendőt kötni
Fésülködni
A kalapom kefélni
Élni.

3. Írd ki a mondatokból a tárgyas szerkezeteket, határozd meg mindkét tag szófaját!

1. Ti láttátok a víg gyermek játékait, a serdülő ifjú örömit, gondjait, éltem vidám reggelén. (*Berzsenyi Dániel*) 2. Ajakomon fel-felröppen a mosoly, de nevetésem ritkán hallani. (*Petőfi Sándor*) 3. Éltedet megveded, a halált nem féled... Te kellesz minékünk... kezét csapunk véled. (*Petőfi Sándor*) 4. Kérő kis fiának enged inni egyet. (*Arany János*)

4. Olvasd el hangsúlyosan *Vörösmarty Mihály* versét! Másold le a füzetbe, húzd alá a tárgyias szószerkezeteket! Elemezd a tárgyat alakja, minősége és szófaja szerint!

ÁBRÁND

Szerelmedért
Feldúlnám eszemet
És annak minden gondolatját,
S képzelmim édes tartományát;
Eltépném lelkemet
Szerelmedért.

Szerelmedért
Fa lennék bérc fején,
Felölteném zöld lombozatját,
Eltúrném villám s vész haragját,
S meghalnék minden év telén
Szerelmedért.

Szerelmedért
Lennék bérc-nyomta kő,
Ott égnék földalatti lánggal,
Kihalhatatlan fájdalommal,
És némán szenvedő,
Szerelmedért.

Szerelmedért
Eltépett lelkemet
Istentől újra visszakérném,
Dicsőbb erénnyel ékesítném
S örömmel nyújtanám neked
Szerelmedért!

5. Elemezd az alábbi mondatok tárgyias szerkezeteit!

1. Ó, Uram, nem birom rímbe kovácsolni dicsőségedet. (*József Attila*) Irigyeim, hagyjátok szeretni, hagyjátok a szememet rávetni! (*Népdal*) 3. Ragyogni láttam annyi büszke arcot. (*Komjáthy Jenő*) 4. A könyv gyűjtőket és gyűjteményeket mutat be. 5. A csimpánzok fészket szoktak készíteni a fák alacsonyabb ágain. 6. El akarta nyelni a világot. (*Petőfi Sándor*)

A HATÁROZÓ

helyhatározó, időféle, módféle, állandó és állapotféle határozók

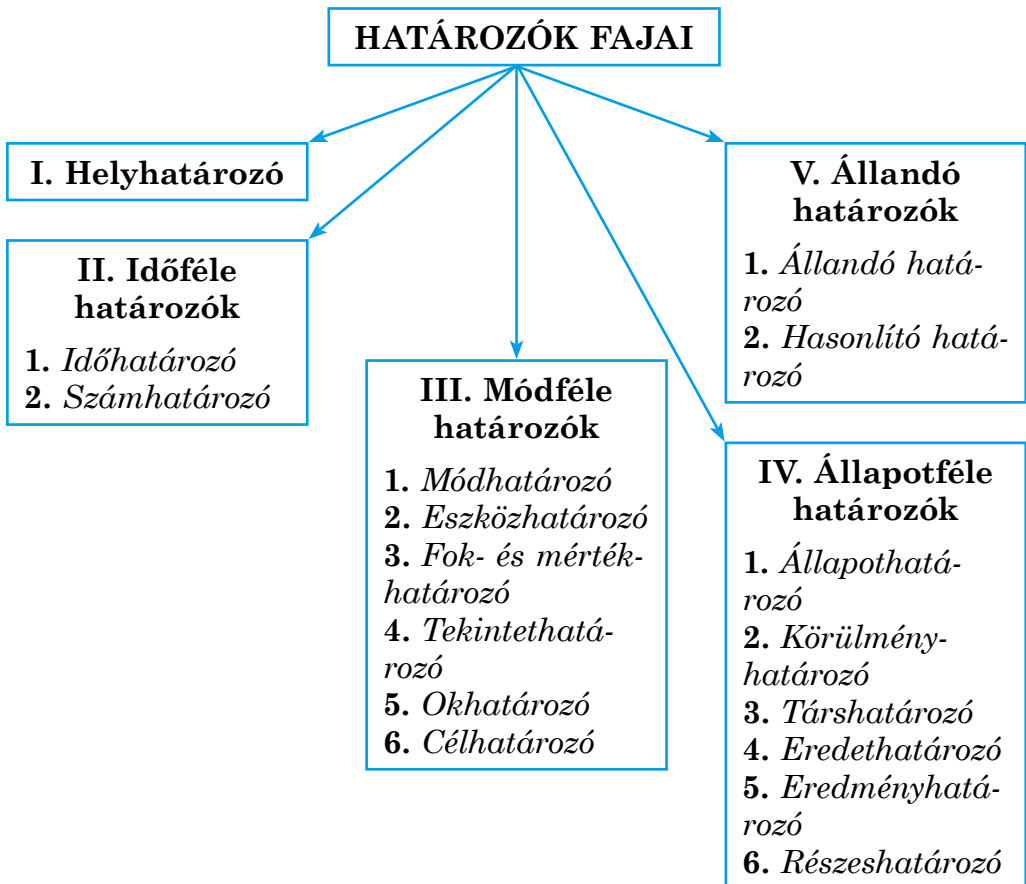
A határozó cselekvés, történés, létezés különféle körülményeit határozza meg (*helyét, okát, idejét, célját, módját, eszközét* stb.).

A határozó bővítményi funkciót betöltő mondatrész.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: H

A határozónak több faja van aszerint, hogy milyen körülményt nevez meg. Ennek megfelelően öt nagy csoportba rendeződnek a határozók fajai.

alaptag	volt	kizárva	kizárva
↑	↑	↑	↑
alárendelt tag	kizárva	akkor	mindenünnen

A határozós szerkezet alaptagjának szófaja lehet:

- főnév: **igazgató** az iskolában;
- ige: a könyvtárban **olvas**;
- névmás: **háromszor** akkora;
- melléknév: nagyon **szép**;
- számnév: **kevesebb** a felénél;
- határozószó: nagyon **közel**;
- főnévi igenév: a színpadon **szerepelni**;
- határozói igenév: a szobában **sírva**.

190. József Jolán József Attila élete című könyvében mesél a költő gyermekkorról. Olvasd el figyelmesen a részletet! Írd ki a határozós szó-szerkezeteket!

József Attila gyermekkori fotója
(1918)

A környék minden gyereke összegyűlt a ház előtt délutánonként. Attila a járda szélére ült, térdére tette a selyemhernyó-tenyészetet, és hagyta, hogy bámulják a többiek. A végén cserekereskedelem alakult ki Attila és a srácok között: megfogyatkoztak a kis hernyók, s elképesztően gyarapodtak zsebeiben a haszontalan limlomok. Patkószeg, drót, üveggolyó, ólomdarabkák, színes cserepek, kis mágnesvas, gumi, fogaskerék, rugó, számológép, spulni, sróf, matrica, virágmag, spongya, kavics, gyertyavég, spárga, és ki tudja már, mi minden került elő naponta...

spulni – tekerecs, cérnaorsó; **sróf** – csavar

- Ma mit gyűjtenek a gyerekek?
- Írd le, te mit gyűjtesz, és mit gyűjtenek a barátaid!

191. Bővítsd a szavakat a megadott kérdésekre felelő határozóval! Határozd meg, milyen körülményt fejeznek ki az egyes határozók!

hová? *utazik*

merre? *néz*

meddig? *megyünk*

mióta? *vártok*

mikor? *érkezik*

mikorra? *készítsem*

mi miatt? *késik*

mivel? *dolgozó*

miért? *jönnek?*

192. Alkoss mondatokat az alábbi határozós szószerkezetekkel! Készítsd el a mondatok szerkezeti rajzát!

most indul, felelős a barátjáért, zengve száll, miattatok nem győzött

A HATÁROZÓ KIFEJEZÉSMÓDJA

A határozók nyelvi kifejezőeszközei rendkívül változatosak.

A határozót kifejezhetjük:

- **ragtalan névszóval:** *Hétfő reggel indulok.*
- **ragos névszóval:** *Szálljatok fel a **vonatra!***
- **névutós névszóval:** *Van hely az **ablak mellett?***
- **határozószóval:** ***Most** már gyertek **közelebb!***
- **határozói igenévvvel:** *Ülve kényelmesebb utazni, mint **állva.***
- **főnévi igenévvvel:** *Nyarálni **megyünk.***

A határozót leggyakrabban ragos névszóval fejezzük ki. A határozó-
ragot tehetjük

- a névszó után (pl.: kert+**ben**, asztal+**ról** stb.);
- kapcsolhatjuk közvetlenül a szótóhoz is (pl.: asztal+**nál**, asztalos+**nál** stb.);
- kapcsolhatjuk a szónak jellel, jelekkel bővült alakjához (pl.: dolgozatok+**ban**, testvéremé+**ből**, osztály**unk+hoz**, drágá**bb+an**, legokosabb**ik+nak** stb.).

Jó, ha tudod!

A határozókat jelentésük alapján osztályozzuk, nem kifejezőeszközök alapján. A kérdőszó segít megállapítani a határozók fajtáját.

Ugyanaz a kifejezőeszköz (rag, névutó) többféle körülményre utalhat.

Helyhatározó – *A szobá**ban** takarít.*

Időhatározó – *Dél**ben** harangoznak.*

Állapothatározó – *Láz**ban** ég.*

Okhatározó – *A munká**ban** elfáradt.*

Módhatározó – *Tömött sorban haladtak.*

Társhatározó – *Barátai társaságában jelent meg.*

A határozó kifejezésére 24 ragunk van. Ezek a következők:
-*ban, -ben; -ba, -be; -ból, -ből; -n, -on, -en, -ön; -ról, -ről; -ra, -re; -nál, -nél; -tól, -től;*
-*hoz, -hez, -höz; -ig; -nak, -nek; -val, -vel; -kor; -nta, -nte; -ul, -ül; -vá, -vé; -képp(en);*
-*ként, -nként; -stul, -stül; -ért; -n, -an, -en, -on; -lag, -leg; -szor, -szer, -ször.*

Jó, ha tudod!

A határozókat **halmozhatjuk**. Pl.: *A mezőkön, a réteken nagyon sokféle gyógynövény nő.*

Az események kezdő- és végpontjára **kettős határozó** utal.

Pl.: *Napról napra melegebb az idő.*

Az összekapcsolt **határozó** két eleme csaknem egyet jelent.

Pl.: *Még egyszer szólok, nem érem el!*

193. Olvasd el kifejezően *József Attila* versét! Írd ki versszakonként a határozós szó szerkezeteket! Mondd meg, milyen mondatrészt bővít a határozó!

MAMA

Már egy hete csak a mamára
gondolok mindig, meg-megállva.
Nyikorgó kosárral ölében,
ment a padlásra, ment serényen.

Én még őszinte ember voltam,
ordítottam, toporzékoltam.
Hagyja a dagadt ruhát másra.
Engem vigyen föl a padlásra.

Csak ment és teregetett némán,
nem szidott, nem is nézett énrám
s a ruhák fényesen, suhogva,
keringtek, szálltak a magosba.

Nem nyafognék, de most már késő,
most látom, milyen óriás ő –
szürke haja lebben az égen,
kékítőt old az ég vizében.

József Áronné Attilával és
Etelkával 1919-ben

194. Milyen helyzetben mondjuk az alábbi szólásokat, közmondásokat? Írd be a mondatokat a füzetbe, húzd alá a határozókat, zárójelben tüntesd fel a kérdését!

1. Ajtóstul ront be a házba. 2. Elcsúszott a banánhéjon. 3. Borotva-élen táncol. 4. Bottal üthetik a nyomát. 5. Egyszer volt Budán kutya-vásár. 6. Mint derült égből villámcsapás. 7. Ellenségemnek se kívánom. 8. Háztűznézőbe megy.

A HATÁROZÓK IRÁNYHÁRMASSÁGA

Az irányhármasság több határozófajtánál és határozó-ragnál megfigyelhető jelenség. Azt jelenti, hogy ugyan-
abba a csoportba tartozó határozók vagy határozóra-
gok három irányt képesek kijelölni a *honnan?* – *hol?* – *hova?*;
mióta? – *mikor?* – *meddig?*; vagy *miből?* – *miben?* – *mibe?* stb.
kérdésekre válaszolva.

Pl.: *onnan* – *ott* – *oda*; *rég óta* – *most* – *mindig*;
füzetből – *füzetben* – *füzetbe*

Az irányhármasságról beszélve tehát a **kiindulópont** (*honnan?*,
mióta?), **nyugvópont** (*hol?*, *mikor?*) és a **végpont** (*hova?*, *meddig?*)
sorrendet használjuk.

195. Pótold a következő mondatok határozóinak hiányzó toldalékait! A ka-
pott mondatokat írd be a füzetbe!

Reggel... est... tanultam a leckét.
A népmesék száj... száj... terjedtek.
Az ellenőr tető... talp... végigmérte az utast.
Év... év... szebb a kertem.
Ház... ház... járva gyűjtöttük a papírhulladékot.

- Elemezd a fenti mondatokat!
- Állapítsd meg a szavak szófaját!

196. Olvasd el az alábbi szemelvényt! Írd ki a határozós szó szerkezeteket!
Elemezd a határozókat szóelemeik szerint!

Eberstein ezredes fáradtan zökkent a nyeregből a földre. Valaha kiváló lovas volt. Évekig teljesített szolgálatot Bécsben a spanyol lovasiskolában. Itt tanították elegáns mozdulatokra, kecses, táncoló járásra a császári ménes hófehér lipicai paripáit. Napi öt-hat órás

gyakorlás meg se kottyant a fiatal bárónak, különösen abban a környezetben. Hatalmas tükrök előtt gondosan ügyelt arra, hogy a lovak minden mozdulata olyan elegáns legyen, mint egy rokokó udvaronc. A tükörből fel-félpillantott a gipszstukkós karzatokra, ahol a Spanyol iskola tréningje alatt a legelőkelőbb bécsi hölgyek és urak adtak találkát egymásnak. Mi több, az apácák is elhozták a gondosan nevelt leánykákat, hogy idejében megismerjék azt a helyet, ahol találkozni nem illetlenség.

(Részlet Örsi Ferenc A Tenkes kapitánya c. regényéből)

A HELYHATÁROZÓ

A helyhatározó a cselekvés, történés, létezés helyét határozza meg.

Kérdései: *honnan?*, *hol?*, *hová?*, *merről?*, *merre?*, *meddig?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hh

Pl.: Anna a boltban vásárol.

A ⇒ Á
 ↑
 Hh

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** házból, székről, könyvön, könyvhöz stb.;
- **névutós névszó:** a fa alól, a kocsni mögöl, a ház elöl, a padok közöl, a folyón túl;
- **határozószó:** innen, onnan, valahonnan, máshonnan, akárhol, másutt, kint, kinn, bent, benn, alul, fölül;
- **személyragos határozószó:** tőle, nála, hozzá stb.

A helyhatározók helyesírásánál a *-ban*, *-ben* és *-ba*, *-be* ragokat nem cserélhetjük fel:

Hol?	Hová?
iskolá ban	iskolá ba
osztály ban	osztály ba
kert ben	kert be
üzlet ben	üzlet be

197. Olvasd el figyelmesen a szövegrészletet *Ernest Hemingway* *Az öreg halász és a tenger* című regényéből, és jelöld a helyhatározókat!

Aznap délután egy kirándulótársaság érkezett a kertvendéglőbe, s ahogy nézelődtek, nézték a tengert, az egyik nő meglátott odalent, a vízen úszó ócska söröskannák és döglött barracudák közt egy nagy, hosszú, fehér csontvázat, hatalmas farokkal a végén, amint az ár himbálgatta és emelgette, míg a keleti szél állhatatosan korbácsolta a tengert a kikötő bejáratán túl.

198. Jelöld a helyhatározókat a megfelelő módon!

A Földre a Nap hőenergiát sugároz. Az energia egy részét a Föld elnyeli, más részét újra kisugározza a világűr felé. Mindez a légkörön át történik. A Föld által elnyelt és a világűr felé kisugárzott energia évi mérlege nulla. Az üvegházhatású gázok – ezek közé tartozik a szén-dioxid is – egyfajta falat alkotnak a Föld felszíne és a világűr közt, visszaverve a világűr felé kisugárzódó energiát, ezzel melegedést okozva. Vagyis „lefelé” átengedik a napsugárzást, de nem engedik át a földfelszínről „felfelé” haladó hősugárzást.

(*Tankönyvből*)

199. Az alábbi regényrészletben keresd meg a helyhatározókat!

A hóval borított, befagyott folyón csak itt-ott akadt falvak közelében valamely kékes színű lék, amelyben kivillant a folyó acélos vize, amint fagyosan, frissen suhant tovább a jegek alá.

A néma, néptelen, mozdulatlan tájon utazó Szindbádnak mégis jólesett az a gondolat, hogy mellette, a mély partok között versenyt futnak szánjával a folyó és a hideg habok, a pisztránghalak a falvak alatt a jég alól kipillantanak a folyóba vágott lékeken, és ismerősen látják viszont fenn az országúton a háromlovas szánt, amely órákon, mérföldeken át követte a folyó futását ...

A fennsík szélén, mint valami álombeli ország falai, emelkednek szinte merőlegesen a Kárpát sötétkék és vakító fehérségű hegyei. Itt-ott a hegyhátak nyergében olyan ragyogó fehérségűnek látszik a Kárpát hava, mintha nem is hó volna az, hanem valami természeti csoda.

(Részlet *Krúdy Gyula* Szindbád utazásai c. regényéből)

IDŐFÉLE HATÁROZÓK. AZ IDŐHATÁROZÓ

Az időhatározó a cselekvés, történés, létezés idejét, időtartamát határozza meg.

Kérdései: *mikor?*, *mióta?*, *meddig?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hi

Pl.: Orsolya most olvas.

A ⇒ Á

↑

Hi

Az időhatározó hármas irányultsága:

Mióta? – **Mikor?** – **Meddig?**, **Mikorra?**

Kifejezőeszközei:

- **ragtalan névszó:** *esztendeje, perce, napja* + mennyiségjelző;
- **időhatározó-szó:** *ma, régen, soha*;
- **szókapcsolat:** *reggeltől estig, napról napra*.

200. Keresd meg az időhatározókat az alábbi szövegekben!

AZ ÉV LEGRÖVIDEBB NAPJA

December 22-én, pénteken hajnali 4 óra 27 perckor kezdődött a csillagászati tél. A Nap a Föld képzeletbeli útja során elérte a déli féltekén a Baktérítőt, hogy a következő hat hónapban visszautazzon az északi félteke Ráktérítőjére.

Ugyanakkor az északi féltekén mindenütt december 22-én van az év legrövidebb napja. Itt, nagyjából a 47. szélességi körön, a téli napforduló idején a nap körülbelül 8 órán át tartott. December 23-ától 2024. június 20-áig, a következő nyári napfordulóig a nappalok egyre hosszabbak lesznek.

* * *

Ami nálunk a téli napforduló, az a déli féltekén a nyári napforduló. December 22-én, pénteken a déli féltekén az év leghosszabb napja és egyben a csillagászati nyár kezdete is. Az északi sarkkörön állandóan éjszaka van, míg a déli sarkkörön a Nap állandóan a horizont felett van.

* * *

Háromnegyed egykor, épp abban a pillanatban, mikor a természetrajzi terem katedraasztalán hosszú és sikertelen kísérletek után végrevalahára, nagy nehezen, izgatott várakozás jutalmául a Bunsen-lámpa színtelen lángjában fellobbant egy gyönyörű, smaragdzöld csík, annak jeléül, hogy az a vegyület, melyről a tanár úr be akarta bizonyítani, hogy zöldre festi a lángot, a lángot csakugyan zöldre festette, mondom: pont háromnegyed egykor, épp abban a diadalmas minutumban megpendült a szomszéd ház udvarán egy zongora-verkli, s ezzel minden komolyságnak vége szakadt.

201. *Petőfi Sándor* Szeptember végén című versének részletében keresd meg az időhatározókat!

*Még ifju szivemben a lángsugarú nyár
S még benne virít az egész kikelet,
De íme sötét hajam őszbe vegyűl már,
A tél dere már megüté fejemet.*

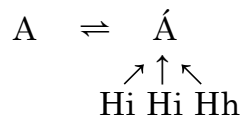
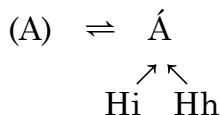
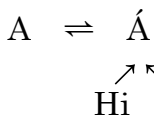

202. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. Délelőtt érkezett meg az ünnepségre. **2.** Eszter itt volt a megbeszélte időben. **3.** Most csináld meg! **4.** Este szeretnék tanulni.

203. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

204. Keresd meg az időhatározókat a mondatokban! Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

1. Induláskor gyakran sírtak a leányok. (*Petőfi Sándor*) 2. Szomorú a bujdosás / ezer esztendőn át. (*Babits Mihály*) 3. Szilveszterről maradt fagyöngy remeg. (*Radnóti Miklós*) 4. Ekkor a hold lejött a fáról. (*Babits Mihály*) 5. A bögrét két kezébe fogta, / úgy estefelé, vasárnap. (*József Attila*)

A SZÁMHA TÁROZÓ

A számhatározó a cselekvés, történes, létezés gyakoriságát, időbeli ismétlődését fejezi ki.

Kérdései: *hányszor?*, *hányadszor?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hsz

Pl.: Noémi kétszer is elmondta a verset.

A ⇒ Á
 ↗ ↖
 T Hsz

Kifejezőeszközei:

- **ragos számnév:** ötször, hatszor, ezerszer, negyedszerre sikerült, százanként köti össze;
- **névutós névszó:** másodízben, sok esetben, több alkalommal;
- **határozószó:** elvéteve, gyakran, akárhányszor, valahányszor, bármennyiszor.

205. Elemezd a mondatokat a tanult módon!

1. Az iskolába sokszor mentünk együtt. 2. Már százszor megmondtam, hogy figyelmesen közlekedj! 3. Néha gondolok rád. 4. Gyakran eszembe jutnak a nyári emlékek.

206. *Fazekas Mihály* *Lúdas Matyi* című elbeszélő költeményéből idézünk. Keresd meg a számhatározókat!

1. *Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza.* 2. *Nem felcser vagyok én, hanem Lúdas Matyi, kit kend / Megveretett, s lúdját elvette; de hasztalan a szót / Nem szaporítom; elég, hogy most másodszor adom meg.* 3. *Ha még nekem a jó Isten erőt ad, / Harmadszor sem fogok majd késni.*

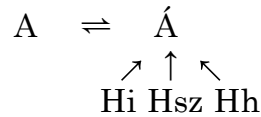
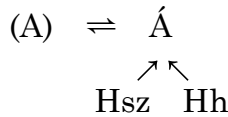
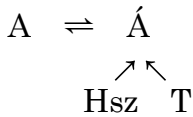

207. Jelöld a számhatározókat a mondatokban! Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

1. Háromszor hármat lüktet a dala. (*Szabó Lőrinc*) **2.** S mondta az Úr Jónásnak másodízben. (*Babits Mihály*) **3.** Hát elbocsátalak még egyszer, utólszor. (*Ady Endre*) **4.** Alkonyatok és délibábok / Megfogták százszor is a lelkét. (*Ady Endre*) **5.** Már az idén negyvenedszer / Értem meg a krumplikapálást. (*Petőfi Sándor*)

208. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

MÓDFÉLE HATÁROZÓK. A MÓDHATÁROZÓ

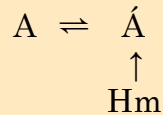
A módhatározó a cselekvés, történés, létezés módját határozza meg.

Kérdései: *hogyan?*, *mi módon?*, *miképpen?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hm

Pl.: Eszter szorgalmasan tanul.

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** *szépen* énekel, *ügyesen* dolgozik, *hanyagul* ír, *szorgalommal* dolgozik, *különbözőképpen* beszélnek, *drágán* ad, *szívből* nevet;
- **névutós névszó:** *hiba nélkül* teljesít, *szó szerint* megtanulta, *a megbeszéltek alapján* jár el;
- **határozói igenév:** *átgondolva* végezte el;
- **határozószó:** *biztosan* tartja a kezében, *fenn* hirdeti, *így* válaszol, *gyalog* közlekedik, *valahogy* megoldja.

209. Jelöld a módhatározókat a mondatokban!

Sanyi gyalog érkezett az iskolába.
 Tamás melegen üdvözölte a barátját.
 A tanuló szépen és illedelmesen beszél.
 A barátja futólag mesélte el a történetet.

210. József Attila verseiből idézünk. Elemezd az alábbi mondatokat!

A fán a levelek lassan lengenek.
 (Ősz)

Én egész népemet fogom
 nem középiskolás fokon taní-
 tani!

(Születésnapomra)

Rám tekint, pártfogón, e század:
 rám gondol, szántván, a paraszt.

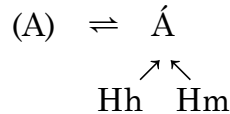
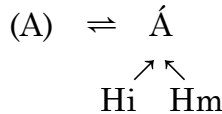
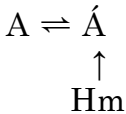
(Ars poetica)

Dolgozni csak pontosan, szépen,
 ahogy a csillag megy az égen,
 úgy érdemes.

(Ne légy szeles...)

211. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

212. Jelöld a mondatrészeket a tanult módon! Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

1. Tücsök felel rá csöndben valahol. (*Juhász Gyula*) **2.** Megáradva hull a könnye két szemének. (*Arany János*) **3.** Másképpen lesz holnap, / másképpen lesz végre. (*Ady Endre*) **4.** Az életet már megjártam, / Többnyire csak gyalog jártam. (*Arany János*)

AZ ESZKÖZHATÁROZÓ

**Az eszközhatározó a cselekvés, történés, létezés eszkö-
 zét, közbenjáróját, közreműködőjét határozza meg.**

Kérdései: *kivel?, mivel?, milyen eszközzel?, kinek a segítségével?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: He

Ha valóságos eszköz nem is, de eszközhatározó lehet ember vagy képzeletbeli lény is, amikor az ő közreműködésével jön létre valami.

Pl.: *Szakemberrel szereltettük föl a gázórát.*

Az eszközhatározó nem mindig konkrét jelentésű szó! Lehet kézzel meg nem fogható vagy átvitt jelentésű is.

Pl.: *Sej, haj, dallal, jó vigasszal / Asztaltalan szómalasztal / Keressük az igazságot.* (József Attila)

Nóra porszívóval takarít.

A ⇒ Á
↑
He

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** *tollal ír, kézzel fog, hóval ellep;*
- **névutós névszó:** *orvos által, barátom révén, levelezés útján;*
- **névutószerű ragos főnévvel** (árán, segítségével): *barátja segítségével.*

213. Olvasd el figyelmesen *Tamási Áron Ábel* a rengetegben című regényének részletét, és keresd ki az eszközhatározókat!

Kunkori bocskorával játékosan prozta a havat, miközben egy nagy bottal biztatta magát. A két kezén posztóból való satu-kesztyű volt, a fejében irdatlan nagy sapka, a bajuszán pedig s a szemöldökén téli virágok.

A mozgásáról, ahogy jött-haladott felém, úgy tetszett, mintha már ismerném valahonnét. S ebben nem is csalódtam, mert ahogy mind közelebb és közelebb evezett, annál inkább otthonosabb lett a szememben.

– Hiszen ez az édesapám! – nyíltam ki végre.

Fordultam egyet-kettőt a havon, mintha az örömet táncoltatnám. Aztán megálltam arccal feléje, s a szememet ragyogtattam neki, mint a gyémántot.

214. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. A táblára krétával rajzolta fel az ábrát. **2.** Ollóval vágta el az anyagot. **3.** Sanyi biciklivel jött a kirándulásra.

215. Olvasd el, és írd le a versrészletet! Húzd alá az eszközhatározókat a megfelelő módon!

A REMÉNYHEZ

(részlet)

Kertem nárcisokkal
Végig ültetéd;
Csörgő patakokkal
Fáim éltetéd;
Rám ezer virággal
Szórtad a tavaszt
S égi boldogsággal
Fűszerezted azt.
Gondolatim minden reggel,
Mint a fürge méh,
Repkedtek a friss meleggel
Rózsáim felé.
Egy híjját esmértem
Örömmnek még:
Lilla szívét kértem;
S megadá az ég.

(Csokonai Vitéz Mihály)

216. Foglald mondatba az alábbi szavakat és szókapcsolatokat eszközhatározókként!

olvasás útján, általad, a barátom révén, velünk, énvelem, edzés útján

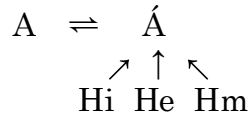
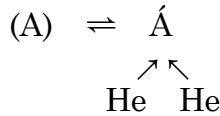
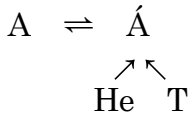

217. Jelöld a mondatrészeket a tanult módon!

1. Kicsalta a leányt édes beszédével. (Petőfi Sándor) **2.** Vert-e már téged valaki, vihar? / Ostorral kergetett-e? (József Attila) **3.** Egy követ által izent nekik hadat. (Petőfi Sándor) **4.** Puha szárnyakon száll a korom. (József Attila) **5.** Nem írom pennával, / Fekete téntával, / De szablyám élivel, / Ellenség vérivel / Az én örök híremet. (Zrínyi Miklós)

218. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

A FOK- ÉS MÉRTÉKHATÁROZÓ

A fokhatározó valamely cselekvés, történés, tulajdonság fokát, erősségét határozza meg hozzávetőlegesen, megközelítőleg (nem számszerű pontossággal).

Pl.: *nagyon boldog, jobban tudja, kevésbé értékes, rendkívül sajnálom.*

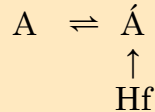
A mértékhatórozó pontosabban, számokkal, adatokkal kiegészítve határozza meg a cselekvés, tulajdonság, mennyiség mértékét.

Kérdései: *mennyire?, mennyivel?, milyen fokban?, milyen mértékben?, milyen mértékig?* + az alaptag.

Jelölése:

Rövidítése: Hf és Hmé

Pl.: A ruha egy árnyalattal világosabb.

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** *színültig* tele van, *túlságosan* szigorú, *egy árnyalattal sötétebb*, *cseppenként*, *arasznyira*; *kétszer*, *százszor*, *ezerrel*;
- **névutós névszó:** erején *felül*, képességeihez *mérten*; *százszámra*;
- **határozószó:** *alig* ismeri, *egészen új*, *kissé félénk*, *jócskán* túlnőtt.

219. Szerkessz olyan mondatokat, melyekben fokhatározók szerepelnek! Elemezd az alábbi mondatokat!

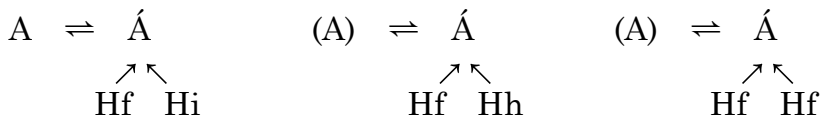
1. Az esős időben bőrig áztam. 2. A szüleim nagyon szeretnek engem. 3. Egy fillérrel sem adom olcsóbban. 4. A teát félig töltötte a csészembe. 5. Kétszer annyit vettem. 6. Az eső után százszámra nőtt a gomba. 7. Az eredményt jóval később tudta meg.

220. Alkoss öt-öt mondatot fokhatározóval és mértékhatározóval! Rajzold meg az ágrajzokat!

221. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

222. Jelöld az alábbi versrészletekben a fok- és mértékhatározókat!

1. Szokatlanul nyugalmas most a reggel. (*Szabó Lőrinc*)
2. Így állva, várva vagyok egészen magyar. (*Ady Endre*)
3. Az áldás javait bő marékkal méri. (*Csokonai Vitéz Mihály*)
4. Az árnyék már a szívedig ér. (*Szabó Lőrinc*)

A TEKINTETHATÁROZÓ

A tekintethatározó azt fejezi ki, hogy a cselekvés, törté-
nés, létezés közben fennálló helyzet milyen megszorí-
tással, milyen szempontból érvényes a beszélő szerint.

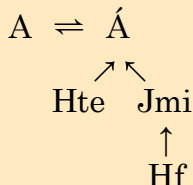
Kérdései: *mire nézve?*, *milyen tekintetben?*, *mire vonatkozó-
lag?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hte

Pl.: Amit még e szóhoz gondolt,

Toldi Györgyre szörnyű. nagy. káromkodás volt. (Arany János)

Kifejezőeszközei:

- ragos névszó (ragjai: **-ra**, **-re**; **-ban**, **-ben**; **-lag**, **-leg**; **-nak**, **-nek**): *szemre nézve*, *utólag olvasva*;
- névutós névszó névutói, illetve névutós ragos határozó: *nézve*, *tekintve*, *tekintetében*, *szempontjából*;
- **határozószó**: *általában*.

223. Keresd meg, és jelöld a mondatokban a tekintethatározót!

Gyenge vagy, öcsém, így szemre.

(Arany János)

Követek dolgában mit tudok én tenni!

(Arany János)

Általában igazad van.

224. Szerkessz olyan mondatokat, amelyekben tekintethatározók szerepelnek!

AZ OKHATÁROZÓ

Az okhatározó a cselekvés, történés, létezés okát mutatja meg.

Kérdései: *kiért?*, *miért?*, *ki miatt?*, *mi okból?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Ho

Pl.: Az üzlet betegség miatt zárva.

$$A \Rightarrow \begin{array}{c} \text{Á} \\ \uparrow \\ \text{Ho} \end{array}$$

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** az őszinteségéért becsüljük, lustaságból maradt itthon, elsápadt a haragtól, dúl-fúl mérgében;
- **névutós névszó:** betegség miatt zárva;
- **a személyes névmás határozóragos alakja:** azért mondta;
- **határozószó:** amiatt kapta a büntetést.

225. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. Az árvíz következtében sok épület megrongálódott.
2. Mindig felriadok a zajra.
3. A szeme megfájdult a képernyő vibráló fényétől.

226. Alkoss mondatokat az alábbi ágrajzok alapján!

$$A \Rightarrow \begin{array}{c} \text{Á} \\ \nearrow \nwarrow \\ \text{Ho} \quad \text{Hi} \end{array}$$

$$A \Rightarrow \begin{array}{c} \text{Á} \\ \nearrow \nwarrow \\ \text{Hh} \quad \text{Ho} \end{array}$$

$$(A) \Rightarrow \begin{array}{c} \text{Á} \\ \nearrow \nwarrow \\ \text{Ho} \quad \text{Hi} \end{array}$$

227. Fejezd be a mondatokat! Elemezd a tanult módon!

Bűnhődik a múltjáért... Anyja miatt búsul...

228. Keresd meg a mondatokban az okhatározókat!

1. Haragszom rád csalárd két szemedért. (*Vörösmarty Mihály*)
2. Nagyon elbusúla Bence a beszéden. (*Arany János*)
3. Mi ördögért vagy úgy búnak eresztve? (*Petőfi Sándor*)
4. Vaskos lábnyomától messze reng a parlag. (*Arany János*)
5. A menyecske szeme könnytől lett homályos. (*Petőfi Sándor*)

A CÉLHATÁROZÓ

A célhatározó a cselekvés, történés, létezés célját mutatja meg.

Kérdései: *kiért?*, *miért?*, *mi célból?*, *mi végett?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hc

Pl.: Dani elutazott pihenni.

A ⇒ Á
↑
Hc

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** elismerésért dolgozik, védelmére kel;
- **névutós névszó:** utazás *céljából* vásárol (jegyet), a tisztaság *érdekében* takarít;
- **a személyes névmás határozóragos alakja:** *azért* tanul, *érte* dolgozik;
- **főnévi igenév:** *kirándulni* megy;
- **határozószó:** *a semmiért* vállalta, *akármiért* tette meg, *valamiért* mindig visszajön, *evégett* tanult szorgalmasan.

229. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. Édesanyám orvosért küldött engem. 2. Itt küzdtenek honért a hős Árpádnak hadai. (*Vörösmarty Mihály*) 3. A tanuló felkészült a vizsgára. 4. Kimentem a selyem rétre kaszálni. (*Népdal*) 5. Vadászni indultak a róka után.

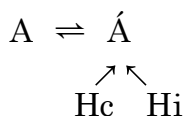
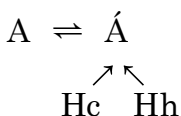
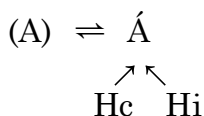
230. Az alábbi szó szerkezetet bővítsd

- eszközhatározóval,
- célhatározóval!

Rózsát küldött ...

231. Alkoss mondatokat az alábbi ágrajzok alapján!

232. Jelöld a mondatrészeket a tanult módon! Rajzold fel a mondatok ágrajzát!

1. Felmegyek Budára bajnok katonának. (*Arany János*) **2.** Sebes lépésekkel ment keresni nyáját. (*Petőfi Sándor*) **3.** Minden változásért és újért kiált itt. (*Ady Endre*) **4.** Másképpen lesz holnap, / másképpen lesz végre. (*Ady Endre*) **5.** Az életet már megjártam, / Többnyire csak gyalog jártam. (*Arany János*)

AZ ÁLLAPOTHATÁROZÓ

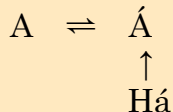
Az állapothatározó valakinek vagy valaminek a cselekvéssel összefüggő helyzetét, állapotát jelöli meg.

Kérdései: *hogyan?, milyen állapotban?, milyen helyzetben?, miként? + az alaptag.*

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Há

Pl.: Réka fáradtan érkezett meg.

Az állapothatározó kifejezi azokat a személytől vagy dologtól független külső társadalmi, időjárási viszonyokat, körülményeket, amelyek között a cselekvés, történés végbemegy.

Pl.: *Az eső ellenére elmentek kirándulni.*

Kifejezi valamilyen funkcióban való szereplést, vagy funkcióba jutást.

Pl.: *Tanárként dolgozik.*

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** *fáradtan* érkezett, *jómódban* él;
- **névutós névszó:** *kéz- és lábtörés nélkül* érkezett meg;
- **határozószó:** *egyedül* van, *hanyatt* fekszik;
- **határozói igenév:** *sírva* lépett be.

A módhatározó és az állapothatározó kérdései hasonlóak. Figyelj a különbségre!

- **Módhatározó:** *hogyan?, mi módon?, miképpen?*

Pl.: *rendesen, gondosan* dolgozik.

- **Állapothatározó:** *hogyan?, milyen állapotban?, milyen helyzetben?*

Pl.: *egyedül* dolgozik.

233. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. Tamás melegen ette a levest. **2.** Az órára futva érkezett. **3.** A fáradtságtól álmosan válaszolt a kérdésre. **4.** A hidegben hajadonfőtt szalad.

234. Az alábbi mondatok *Petőfi Sándor* naplójából vannak, melyben az 1848-as forradalmat megelőző időszakról ír. Keresd meg benne a határozókat, magyarázd meg a mód- és állapothatározók közötti különbséget!

1. Világosan láttam, hogy Európa naponként közeledik egy nagy-szerű, erőszakos megrázkódtatáshoz. **2.** Nyakra-főre siettem a fővárosba... reszketve, lélegzet nélkül értem haza...

235. Jelöld az alábbi versrészletekben az állapothatározókat!

Hej, pedig üresen vagy félig rakottan
nagy szénásszekerek álldogálnak ottan.

(*Arany János*)

Egy életem által én egyedül menjek?

(*Petőfi Sándor*)

Elnyúlok a hegyen,
hanyatt a fűbe fekve...

(*Tóth Árpád*)

236. Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

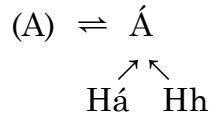
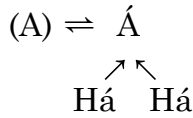
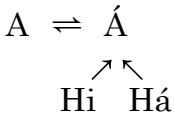
Nincs elromolva a lelkiismeretem.
(Petőfi Sándor)

Soha nem állok rabnak
őrzöngő népek középebe.
(Ady Endre)

Oly egyedül maradtam.
(József Attila)

237. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

A KÖRÜLMÉNYHATÁROZÓ

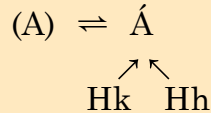
A körülményhatározó a cselekvéstől, illetve hordozójától független körülményekre utal. Külső állapothatározónak is nevezik.

Kérdései: *hogyan?*, *milyen körülmények között?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hk

Pl.: Esőben siettem az órára.

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó** (ragjai: **-ban, -ben, -n; -nál, -nél; -val, -vel**): *melegben, fagyban, bajban, veszélyben, lámpánál, irányításával, vezetésével;*
- **névutós névszó, névutói:** *közt, között, közepette, nélkül; kapcsolásán, kapcsolatban.*

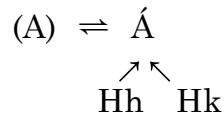
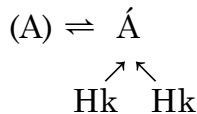
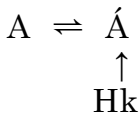

238. Keresd meg a körülményhatározókat a mondatokban, jelöld a tanult módon!

1. Az építkezés kapcsán számos probléma merült fel. 2. A taps közepette elégedettség töltött el. 3. Problémák nélkül jobban érezném magam. 4. A megoldás kapcsán még több ötletem lett.

239. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

240. Elemezd a mondatokat!

Szép öcsém, mért állsz ott a nap tüzében?

(*Arany János*)

Sorsod ellenére voltál ember és példakép.

(*Radnóti Miklós*)

Melegben levehetsz nyakkendőt, gallért.

(*József Attila*)

Sokszor is felhozta tréfa közt a király.

(*Arany János*)

241. Jelöld a mondatokban a körülményhatározókat!

Ült kicsit a félhomályban.

(*József Attila*)

Rémek között, gomolygó ködben

Elszürkül minden itt a lápon.

(*Ady Endre*)

Harangzúgás közt, hajnalfényben

Gyújtom a lángot a máglya alatt.

(*Ady Endre*)

Sok gondom közt véled vesződöm.

(*József Attila*)

A TÁRSHATÁROZÓ

A társhatározó a cselekvő társát adja meg.

Kérdései: *kivel?*, *mivel?*, *kivel együtt?*, *mivel együtt?* + az alaptag.

Nyelvtani értelemben társ nemcsak élőlény lehet, hanem egy tárgy is.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Ht

Pl.: Az édesanya a gyermekével játszik.

A ⇒ Á
↑
Ht

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó** (ragjai: *-val*, *-vel*; *-stul*, *-stül*): *barátjával*, *festővel*; *családostul*, *nyergestül*;
- **névutós névszó**: *együtt*, *társaságában*, *nélkül*: *Együtt* jöttek át a folyón.
- **személyragos határozószóval**: *velem*, *velünk*, *veletek*; *nélkülem*, *nélkülünk*, *nélkülük*; *ellenem*, *ellenünk*, *ellenük*: *Veletek* szívesen kirándulok. A versenyen *ellenünk* fogtok játszani.

Az eszközhatározó és a társhatározó kérdései hasonlóak. Figyelj a különbségre!

- **Eszközhatározó**: *kivel?*, *mivel?*, *milyen eszközzel?*, *kinek a segítségével?*
- **Társhatározó**: *kivel?*, *mivel?*, *kivel együtt?*, *mivel együtt?*

242. Keresd meg a társhatározókat a mondatokban, és jelöld a megfelelő módon!

A barátaival sétált a parkban.

Zita édesanyjával varrattam meg a ruhát. A gyerekek hagymával ették a kenyeret.

243. Olvasd el a szöveget, jelöld a tanult határozókat!

A Bibliotheca Corviniana a budai várpalota külön épületrészében, két egymásba nyíló díszes teremben volt, amelyekben a falak mellé állított széles polcokon feküdtek a könyvek, díszes függönyökkel védve

a portól. A látogatók csodálatosan faragott asztaloknál olvashattak. Itt vitatkozott bölcs uralkodónk tudós humanistáival: könyvtárosával, Marzio Galeottóval, Janus Pannoniusszal, a csillagász zseni Regiomontanusszal és külföldi vendégeivel.

244. Elemezd a mondatokat!

1. A szüleivel beszélte meg a problémát. **2.** Anna a családjával ünnepel. **3.** Dani a születésnapra rózsával érkezett. **4.** Vele együtt sokan utaztak a villamoson. **5.** Nélkülem is meg tudod csinálni. **6.** Aki mostan nincs énvelem, verje meg az én Istenem. (*Petőfi Sándor*)

245. Szerkessz mondatpárokat! Eszköz- és társhatározóként is alkoss mondatokat az alábbi szavakkal!

virággal, tiveletek, testvérével, mivelünk, énvelem, telefonnal

AZ EREDETHATÁROZÓ

Az eredethatározó azt határozza meg, hogy a cselekvés, állapot vagy dolog kitől, mitől ered, származik.

Kérdései: *honnan?*, *kitől?*, *mitől?*, *kiből?*, *miből?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Het

Pl.: A győztesek az osztályunkból kerültek ki.

A ⇒ Á
↑
Het

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** *vízből* jég lesz, *Petőfitől* származik (az idézet), egy *tőről* fakad;
- **névutós névszó:** a nagy *után* neveztek el, a lehetőségek *közül* választottam, a tanulók *részéről* számos kérés érkezett;
- **a személyes névmás határozóragos alakja:** *belőle* élt az iskola idején, *tőle* származik az ötlet;
- **határozószó:** *innen* kerültek ki a győztesek.

246. Jelöld a eredethatározókat a mondatokban!

1. A híres festő a falumból származik. 2. Egy fából faragott szobrot avattunk fel. 3. A szomszédom a házat kőből építi. 4. Lombok illatától részegül a szél. (*Weöres Sándor*) 5. Anyám szájából édes volt az étel, apám szájából szép volt az igaz. (*József Attila*)

247. Elemezd a mondatokat a tanult módon!

Dávid a könyveit a rokonaitól örökölte.
Kutyából nem lesz szalonna.
Nekem kell megoldanom a feladatot.

248. Az alábbi részletek *Petőfi Sándor* János vitéz című elbeszélő költeményéből vannak. Keresd meg az eredethatározókat!

Szóke tündérlyányok sárga hajaikat
Szálanként keresztülhúzzák a föld alatt;
E szálakból válik az aranynak érce...
A tündérgyerekek ott szivárványt fonnak
Szemsugarából a tündérleányoknak.

249. Elemezd a mondatokat, és rajzold meg az ágrajzukat!

1. Rettenetes vitéz támadott belőle. (*Arany János*) 2. Csilló véletlen szálaiból / törvényt szőtt a múlt szövőszéke. (*József Attila*) 3. Minden más táján a világnak / Szent dalnok lett volna belőle. (*Ady Endre*)

AZ EREDMÉNYHATÁROZÓ

Az eredményhatározó azt fejezi ki, hogy valaki vagy valami milyenné, mivé válik a cselekvés, történés, létezés eredményeképpen.

Kérdései: *kivé?*, *mivé?*, *mibe?*, *mire?*, *milyenné?*, *minek?* + az alaptag.

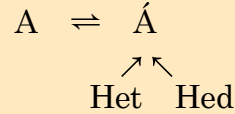
Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hed

Az eredethatározó gyakran a cselekvés, történés kezdetét jelenti, a végére pedig az eredményhatározó utal. Együtt **kettős** határozót alkotnak.

Pl.: Nyolcvan kilóról hetvenöt kilóra csökkent a testsúlya.
Nehezen jut egyről a kettőre.
Akos tanulóból tanárrá vált.

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó** (ragjai: **-vá, -vé; -nak, -nek; -ba, -be**): jéggé fagy, felelősnek választ, koszorúba köt;
- **határozószó**: kétfelé, olybá;
- **névmás**: azzá válik (amivé akarom).

250. Elemezd az alábbi mondatokat! Rajzold fel az ágrajzát!

1. A máglyarakás hamuvá égett. **2.** Igazi kincssé vált. **3.** Az almát kétfelé vágtuk. **4.** A sötét ég tisztára van seperve. (Tóth Árpád)
5. A hidegtől jéggé fagytam. **6.** Álommá zsongul a tücsökzene. (Szabó Lőrinc)

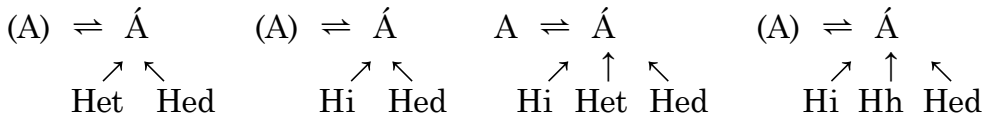
251. Petőfi Sándor János vitéz című elbeszélő költeményéből idézünk. Keresd meg az eredményhatározókat a részletekben!

*De csodák csodája! Mit látott, mit látott!
 Láta Iluskává válni a virágot.*

*Őt királynéjuknak meg is választották,
 a tündérfiak meg Jánost királyukká.*

252. Alkoss mondatokat az ágrajzok alapján!

253. Elemezd a mondatokat! Keresd meg az eredményhatározókat!

Bátorrá vakmerőből tettél.
 (József Attila)

Nem törik a szenvedő szív
 Oly könnyen darabokká.
 (Arany János)

Előttünk már hamvassá vált az út.

(Tóth Árpád)

Őszeb csavarodott a természet feje.

(Arany János)

Jó vér nem válik vízzé.

(Közmondás)

A RÉSZESHATÁROZÓ

A részeshatározó azt a személyt vagy dolgot nevezi meg, akinek a számára, részére, javára vagy kárára történik valami.

Kérdései: *kinek?*, *minek?*, *kinek a részére?* + az alaptag.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hr

Pl.: Zsófi a barátnőjének vásárol.

A ⇒ Á
↑
Hr

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó:** a testvérének adja, káros az egészségére;
- **névutós névszó:** a barátom részére (hozom el), édesanyám számára (készítem);
- **személyragos határozószó:** nekem, számomra, részemre stb.

254. Jelöld a részeshatározókat a mondatban!

1. A barátom nekem adta a megbeszélte könyvet.
2. A vendégek Katinak vittek ajándékot.
3. Flóra a távolból levelet írt a szüleinek.

255. Elemezd a mondatokat a tanult módon!

1. Az iskola részére vettünk egy labdát. 2. A nagy világon e kívül nincsen számodra hely. (Vörösmarty Mihály) 3. Segítek neked a házi feladat elkészítésében. 4. Debrecennek van egy vize, kinek Hortobágy a neve. (Népdal)

256. Az alábbi versrészletekben keresd meg a részeshatározókat!

Kívánt időszak az őszi a gyermekeknek,
mint anya jön elé,
aki fiainak számára kosarát
gyümölcssel terhelé.

(Petőfi Sándor)

Aki szegény az a legszegényebb,
Fázósságát od'adja a télnek,
Melegét meg od'adja a nyárnak,
Üres kedvét a puszta határnak.

(József Attila)

AZ ÁLLANDÓ HATÁROZÓ

Az állandó határozó bizonyos igék vagy melléknevek vonzata.

A velük nyelvtani viszonyban lévő névszók hasonló jelentés kifejezésére állandóan ugyanazt a ragot vagy névutót kapják.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hád

1. Igékhez járuló vonzatok: *gondol valakire, kételkedik valamiben, töpreng valamin; hasonlít valakire, gyönyörködik valamiben, ragaszkodik valakihez.*

2. Melléknevekhez járuló vonzatok: *hűséges az elveihez, hűséges a barátaihoz, gondoskodik a családjáról, elégedett a sorsával, bizalmatlan az idegenekkel szemben.*

- Az állandó határozóknál az alaptag és a vonzata között jelentésbeli (szemantikai) kapcsolat van, azaz **egy lexikai egységet alkotnak.**

- Az alaptag és vonzata **kötelezően meghatározott ragot vesz fel.**

Saját kérdései nincsenek.

Az állandó határozóra rákérdezni csak az alakjára mutató kérdőszóval lehet.

Pl.: *Sokszor nevetek rajta.* – Kérdőszava: Kin nevetek?

Ragjai, névutói megegyeznek más határozókéval.

Pl.: Hozzám már hűtlenek lettek a szavak. (Babits Mihály)

A ⇔ Á
↑
Hád

(állandó határozói vonzat: *hozzám hűtlenek lettek*)

257. Elemezd az alábbi mondatokat!

Tamás bízik a barátjában. Levente mindig készül a vizsgára.
A festő gyönyörködik a tájban.

258. Jelöld a határozókat a megfelelő módon!

1. Buta az, aki nem tanul a hibáiból. **2.** Az elért pontszámok alapján reménykedik a sikerben. **3.** A tanuló érdeklődik az irodalom iránt.

259. Elemezd a mondatokat, keresd meg az állandó határozókat!

Örülni kell mindennek és mindenkinek...

(Szabó Lőrinc)

Szoktatom szívemet a csendhez.

(József Attila)

Új erőt kapott az örömtől.

(Szabó Lőrinc)

De urának nem volt kedve azt ráhagyni.

(Arany János)

A HASONLÍTÓ HATÁROZÓ

A hasonlító határozó azt a személyt vagy dolgot határozza meg, amelyhez hasonlítunk valamit.

Kérdései: kinél?, minél? + középfokú melléknév vagy névmás.

Jelölése: ~~~~~

Rövidítése: Hha

Pl.: Dani magasabb a barátjánál.

A ⇒ Á
↑
Hha

Kifejezőeszközei:

- **ragos névszó: -nál, -nél:** édesebb a méznél, szomorúbb a fűznél;
- **mondatrész értékű *mint* kötőszavas szerkezet:** édesebb, *mint* a méz.

260. Alkoss hasonlító határozókat az alábbi közép fokú melléknevekből két-féle módon:

- ragos névszóval;
- *mint* kötőszavas szerkezettel!

jobb ...
ügyesebb ...
okosabb ...
kisebb ...

bátrabb ...
édesebb ...
keserűbb ...
gyorsabb ...

261. Szerkessz mondatokat az előzőekben alkotott hasonlító határozókkal!

262. Elemezd az alábbi mondatokat!

1. Tamás magasabb a testvérénél. **2.** A kis házikó a hegyeknél távolabb található. **3.** Szomorúbb vagyok a fűznél, büszkébb a fenyőnél és szókébb a vasárnapi délelőtnél. (*Radnóti Miklós*)

263. Jelöld a mondatokban a hasonlító határozókat!

Gyengébb vagyok én az almafavirágnál.

(*Szabó Lőrinc*)

Apámnál is, anyámnál is
nagyobb leszek én.

(*Szabó Lőrinc*)

Toldi György veresebb lón a főzött ráknál.

(*Arany János*)

Hisz kend se volt jobb a Deákné vásznánál.

(*Petőfi Sándor*)

A HATÁROZÓK RENDSZERE

A határozók fajtája	Kérdések	Példák
<i>Helyféle határozó</i>		
<i>helyhatározó</i>	hol?, honnan?, hová?, merre?, meddig?	Anna a boltban vásárol.
<i>Időféle határozók</i>		
<i>időhatározó</i>	mikor?, mióta?, meddig?	Orsolya most olvas.
<i>számhatározó</i>	hányszor?, hányadszor?	A verset kétszer mondta el.
<i>Módféle határozók</i>		
<i>módhatározó</i>	hogyan?, mi módon?, miképpen?	Szorgalmasan tanul
<i>eszközhatározó</i>	kivel?, mivel?, milyen eszközzel?, kinek a segítségével?	Nóra porszívóval takarít.
<i>fok- és mértékhatározó</i>	mennyire?, ennyivel?, milyen fokban?, milyen mértékben?, milyen mértékig?	A ruha egy árnyalattal világosabb.
<i>tekintethatározó</i>	mire nézve?, milyen tekintetben?, mire vonatkozólag?	Barátomra nézve jöttem el.
<i>okhatározó</i>	kiért?, miért?, ki miatt?, mi okból?	Betegség miatt nem jött el.

A határozók fajtája	Kérdések	Példák
<i>célhatározó</i>	kiért?, miért?, mi célból?, mi végett?	Az elismerésért dolgozik.
Állapotféle határozók		
<i>állapothatározó</i>	hogyan?, milyen helyzetben?, milyen állapotban?	Fáradtan érkezett meg.
<i>körülményhatározó</i>	hogyan?, milyen körülmények között?	Esőben siettem hozzád.
<i>társhatározó</i>	kivel?, mivel?, kivel együtt?, mivel együtt?	A barátjával érkezett.
<i>eredethatározó</i>	honnan?, kitől?, mitől?, kiből?, miből?	A vers Petőfitől származik.
<i>eredményhatározó</i>	kivé?, mivé?, mibe?, mire?, milyenné?, minek?	Királyukká választották.
<i>részeshatározó</i>	kinek?, minek?, kinek a részére?	A szüleinek vásárol.
Állandó határozók		
<i>állandó határozó</i> (<i>vonzathatározó</i>)	saját kérdése nincs, az alakjára mutató kérdőszó	Gondol valakire.
<i>hasonlító határozó</i>	kinél?, minél? + középfokú melléknév	Magasabb a testvérétől.

TÉMAZÁRÓ

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Válaszolj a kérdésekre!

1. Ismertesd a határozó fogalmát!
2. Hányféle határozót ismersz? Sorold fel!
3. A mondatrészek mely típusához tartoznak a határozók?
4. Mit jelent a határozók irányhármassága?
5. A helyhatározók esetében mikor használunk *-ban*, *-ben*, illetve *-ba*, *-be* ragokat?
6. Mi a különbség a fok- és mértékhatározó között?
7. Az eredet- és az eredményhatározó miben különbözik egymástól?
8. Ismertesd az ok- és célhatározó közötti különbséget!

2. Jelöld a határozók fajtáját az alábbi *Petőfi*-versrészletekben! Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

Nincs ott kinn a juhnyáj méla kolompjával.

***

Nyári napnak alkonyulatánál
Megállék a kanyargó Tiszánál.

***

Hidegtől folynak könnyei.

3. Állapítsd meg a határozók fajtáját az alábbi mondatokban!

Pénztől ne várj boldogságot!
Minden probléma lehetőség a fejlődésre.
Örülj mások sikerének!
Szeress őszintén és tiszta szívből!

4. Elemezd az *Arany János* műveiből vett mondatokat! Állapítsd meg a határozók fajtáját!

Nádorispán látja Toldit a nagy fával.

***

Hej, pedig üresen, vagy félig rakottan,
Nagy szénás szekerek álldogálnak ottan.

***

S mintha most ocsúdnék forró-hideg lázból,
Tántorogva ment ki az apai házból.

***

Mondd meg ezt, jó Bence, az édesanyámnak,
Gyászba borult mostan csillaga fiának.

***

Kár volt annak árát a csapszéken hagyni.

5. Készíts a megadott mondat segítségével mondatpiramist! Bővítsd a mondatot először helyhatározóval, majd időhatározóval, azután eszközhatározóval, s végül célhatározóval!

Elutaztam.

- Alkoss hasonló mondatpiramisokat a tanult határozókkal!

6. Olvasd el a következő, Mikszáth Kálmán gyermekkoráról szóló szöveget!

Beteges, kissé elkényeztetett gyerek volt. Gyakran álmatlanságban szenvedett. Ilyenkor az édesapja az ágya mellé kérette a falu mesélőit. Órákon át szórakoztatták a kisfiút a tündértörténetekkel és a kísértet-históriákkal. A nagymamája is sok mesét tudott. Az unokáját mindig kaláccsal és mesével várta.

(Részlet *Balázs Mihály* Forrásvidék c. könyvéből)

- Állapítsd meg a határozók fajtáját!
- Írj egy-egy példát a különböző határozós szerkezetekre!
- Állapítsd meg a határozós szerkezetek bővítményeinek kifejezőeszközzeit!

7. Írd le helyesen a hibás mondatokat!

*Nyári estefelé felhívta a barátját telefonon.
Gyertyagyulytás előtt ott voltak a vendégek.
Norbi élyfélre megírta a levelett.
Másodizben hatytál cserben.*

- Elemezd a kijavított mondatokat a tanult módon!
- Készítsd el az ágrajzokat is!

A JELZŐ

minőség-, mennyiség-, birtokos és értelmező jelző

A jelző valakinek vagy valaminek a tulajdonságát, minőségét, mennyiségét vagy birtokosát fejezik ki.

A jelző bővítmény. Főnévvel kifejezett mondatrészhez kapcsolódik, a jelzett szóval jelzős szerkezetet alkot:

jelző + jelzett szó = jelzős szerkezet

Jelölése: .....

Rövidítése: J

Pl.: Friss kenyeret vettem.

(A) ⇒ Á
↑
T
↑
J

Milyen kenyeret? – **friss** kenyeret

A jelző a névszóval kifejezett mondatrészek bővítménye. Igének és igenévnek nem lehet jelzője.

A jelzőnek négy fajtája van:

1. minőségjelző;
2. mennyiségjelző;
3. birtokos jelző;
4. értelmező jelző.

A MINŐSÉGJELZŐ

A minőségjelző a jelzett szó minőségét, tulajdonságát fejezi ki.

Kérdései: *milyen?*, *mekkora?*, *melyik?*, *hányadik?* + a jelzett szó.

Jelölése: .....

Rövidítése: J_{mi}

Pl.: Az elolvasott könyv érdekes volt.

A ⇒ Á

↑
Jmi

Milyen könyv? – az **elolvasott** könyv

Kifejezőeszközei:

- **melléknév:** *magyar nyelv, széles utca;*
- **melléknévi igenév:** *adott szó, sétáló gyerekek;*
- **sorszámnév:** *nyolcadik osztály, harmadik emelet;*
- **mutató névmás:** *ez a gyerek, olyan ember;*
- **főnév:** *tanító néni, doktor úr.*

Jó, ha tudod!

- A minőségjelző legtöbbször melléknév, megelőzi a jelzett szót, általában ragtalan: *magyar nyelv, széles utca.*
- A jelzős szó szerkezet tagjai közül a jelző hangsúlyos.

Pl.: A **zöld** búza között

Piros pipacsok és **kék** virágok nyílnak,
Imitt-amott **sötétvörös** túszerózsa,
Mint egy **vérző** csillag.

(Petőfi Sándor: Kiskunság)

264. Keresd meg a minőségjelzőket József Attila verseiben!

Langy, permeteg eső szemerkél,
új búza pelyhe ütközik.
Kéményre gólya s a levert tél
jeges csucokra költözik.

(Március)

Az éjjel hazafelé mentem,
éreztem, bársony nesz inog,
a szellőzködő, lágy melegben
tapsikolnak a jázminok ...

(Hazám)

265. Elemezd a mondatokat, rajzold meg az ágrajzukat!

S este a nyájas csillagok
rámnevettek a teli holddal.

(József Attila)

Nem mozdulnak a tiszai hajók.

(Juhász Gyula)

Elhalasztott óra üdvét

Meg nem hozza az öröklét.

(Vajda János)

... mert álmaiban megjelent

emberi formában a csend

s szívében néha elidőz

a tigris meg a szelid őz.

(József Attila)

266. Alkoss mondatokat az alábbi ágrajzok alapján!

267. Olvasd el a magyar népdal szövegét! Elemezd a mondatokat a tanult módon!

Zöld erdőben, zöld mezőben,
zöld erdőben, zöld mezőben sétál egy madár.

Kék a lába, zöld a szárnya,
kék a lába zöld a szárnya, jaj be gyöngyen jár.

Várj, madár, várj! Te csak addig várj,
míg az Isten megengedi: enyém leszel már!

A MENNYISÉGJELZŐ

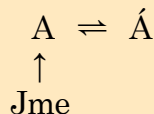
A mennyiségjelző valakinek vagy valaminek számát, mennyiségét jelzi.

Kérdései: *mennyi?*, *hány?* + a jelzett szó.

Jelölése: .....

Rövidítése: **Jme**

Pl.: **Száz** szeme van, mégsem lát.

Mennyi szeme? – **száz** szeme

Kifejezőeszközei:

- **tő- és törtszámnév:** *két* fia, *negyed* nyolckor;
- **határozatlan számnév:** *sok* katona, *kevesebb* hiba;
- **-nyi képzős melléknév:** *csipetnyi* só, *tengernyi* ember;
- **főnév:** (két) *véka* aranyért;
- **számnévi névmás:** *annyi* szeretet, *ennyi* kívánság.

Jó, ha tudod!

- A mennyiségjelző a jelzett szóval mennyiségjelzős szószerkezetet alkot
- Mindig ragtalan, és mindig a jelzett szó előtt áll.

268. Keresd meg az alábbi találós kérdésben a mennyiségjelzőket!

Egy tölgynek van tizenkét ága, minden ágán van négy fészek, minden fészekben hét tojás, minden tojásban huszonnégy fióka.

269. Alkoss mondatpiramist a megadott mondat alapján! Használj minél több mennyiségjelzőt!

Kata vásárol.

270. Keresd meg a mennyiségjelzőket, rajzold fel a mondatok ágrajzát!

Valahány csepp esik rája, Annyi áldás szálljon rája!

(Kossuth-nóta)

Sok jó ember kis helyen is elfér.

(Közmondás)

Ötven-öt jó leventét

Kiszemeltek, hogy követnék.

(Arany János)

271. Alkoss mondatokat az alábbi ágrajzok alapján!

TÖBB BIRTOKOS TÖBB BIRTOK

T/1.	mi	<i>tollaink</i>	<i>füzeteink</i>	<i>almáink</i>	<i>vonalzóink</i>
T/2.	ti	<i>tollaitok</i>	<i>füzeteitek</i>	<i>almáitok</i>	<i>vonalzóitok</i>
T/3.	ő(k)	<i>tollaik</i>	<i>füzeteik</i>	<i>almáik</i>	<i>vonalzóik</i>

Jó, ha tudod!

Többes szám 3. személyben birtokosként az *ők* helyett az *ő* személyes névmást használjuk: *Az ő házuk.*

A birtokos szerkezetben a birtokszóhoz jelek kapcsolódhatnak:

- **birtokos személyjelek:** *-m, -d, -a, -unk, -tok, -uk;*
- **birtoktöbbesítő jelek:** *-ai, -jai, -i.*

Ezek a jelek a birtokos számát, személyét és a birtok számát jelölik.

272. Elemezd a szöveget, jelöld a birtokos jelzőket!

Szépen süt le a hold Nagyfalu tornyára,
 Gyepszélien fejrlik Toldi Lőrinc háza;
 Háta megett annak nagy gyümölcskert zöldell,
 Mely fölérne holmi alföldi erdővel.
 Kertre nyílik a ház egyik ajtócskája:
 Ott van Toldinének a hálószobája;
 Rozmaring bokor van gyászos ablakában ...

(Arany János: Toldi)

273. Keresd meg a birtokos jelzőket a mondatban! Rajzold meg a mondatok ágrajzát!

Várad kövecses utcáin
 Lovuk acél körme csattog.

(Arany János)

Éhe a Szépnek hajt titeket.

(Ady Endre)

Fekszem hanyatt a föld sötétzöld szőnyegén.

(Petőfi Sándor)

Így hullanak alá a kövek
 A romladozó várak tetejéről.

(Petőfi Sándor)

274. Készíts a megadott mondat segítségével mondatpiramist!

A tanuló olvas.

275. Elemezd az alábbi mondatokat!

Mostohagyereke vagyok én anyámnak.

(*Petőfi Sándor*)

Áldott csodáknak titka a szemed.

(*Ady Endre*)

... Az örök / hegyek türelmes homlokán megint tavaszi díszt / öltött az erdő.

(*Szabó Lőrinc*)

Az ódon kastély mély magánya rejti / Világ elől méla bánatát.

(*Juhász Gyula*)

AZ ÉRTELMEZŐ JELZŐ

Az értelmező jelző a jelzett szó után állva utólag pontosítja, értelmezi annak jelentését.

Jelölése: .....

Rövidítése: **Jé**

Pl.: Vettem rózsát, pirosat.

(A) ⇒ Á
↑
T
↑
Jé

Jó, ha tudod!

- Az értelmező jelző **az értelmezett szó után áll**, ez lehet egy-egy névszó vagy pedig több szóból álló szerkezet.
- Az értelmező jelzót **vesszővel választjuk el** az értelmezett szótól.

276. Keresd meg az értelmező jelzőket *Weöres Sándor* *Vásár* című versében!

Kis trombitát vegyenek,
pirosat, fehéret,
lilát, sárgát, kéket!
Mézesbábót vegyenek,
tükrös szívet, szépet!

277. Keresd meg a jelzőket a mondatokban, jelöld a tanult módon!

Gyönyörűt láttam, édeset,
elképzeltem egy gyenge rózsát.

(József Attila)

Úr a lelkem. Az anyához,
a nagy Úrhöz szállna, fönn.

(József Attila)

Hálót fon az est, a nagy barna pók.

(Juhász Gyula)

Szívják az édes illatot,
a balzsamost, az altatót
az est óráin át.

(Kosztolányi Dezső)

278. Állapítsd meg a jelzők fajtáit az alábbi versrészletben!

Ifjúságom, e zöld vadont
szabadnak hittem és öröknek
és most könnyezve hallgatom,
a száraz ágak hogy zörögnek.

(József Attila)

279. Jelöld az értelmező jelzőket a versrészletben!

VÁSÁR

IV.

Van-e csizma eladó,
hóba-sárba mindig jó?
Van kis csizma eladó, szép

varrás a szárán,
hogya illet hordanék, bizony
sose bánám.

Van-e ködmön eladó,
szélbe-fagyba mindig jó?
Van kis ködmön eladó, szép
hímzés a vállán,
hogya illet hordanék, bizony
sose bánám.

(Weöres Sándor)

TÉMAZÁRÓ

KÉRDÉSEK ÉS FELADATOK

1. Válaszolj a kérdésekre!

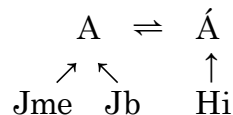
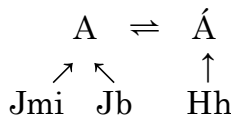
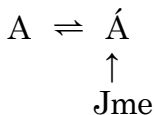
1. Ismertesd a jelző fogalmát!
2. Hányféle jelzót ismersz? Sorold fel!
3. A mondatrészek mely típusához tartoznak a jelzők?
4. Melyik jelző esetében maradhatnak el a mondatokban a *-nak*, *-nek* ragok? Hozz példát az említett esetre!
5. Milyen birtokviszonyokat ismersz? Sorold fel!
6. A birtokos szerkezetben hogyan változnak a birtokjelek az egy birtokos és több birtokos esetében?
7. Melyik az az írásjel, melynek használata nem hagyható el az értelmező jelző esetében?
8. Mit nevezünk halmozott mondatrésznek?

2. Készíts a megadott mondatok segítségével mondatpiramist! Rajzold meg az ágrajzot!

- a) Szép a táj.
- b) A tanulók kirándulnak.

3. Az előbbi feladatban szerkesztett mondatokat bővítsd ki minél több halmozott mondatrészszel! Az így szerkesztett mondatoknak rajzold meg az ágrajzát!

4. Alkoss mondatokat az alábbi ágrajzok alapján!

5. Értelmezzétek és elemezzétek a következő szövegrészben előforduló jelzőket!

Tisza. Nincs még egy folyó, mely hol méltóságteljes, lassú kanyargásával, hol zabolátlan rohanásával oly mélyen beásta volna magát a magyar ember szívébe. Azt mondják: „Ki a Tisza vizét issza, annak szíve vágyik vissza.” És igaz lehet a mondás, hiszen nagy költőink közül Petőfi Sándor, Juhász Gyula lelkét is megérintette a folyó egyedülálló hangulata, de az itt élő nép is számtalan dalban, mesében örökítette meg a szőke Tisza szépségét, ártéri erdőkkal kísért szalagját, morotvainak rejtélyes lakóit. Mondják azt is, a Tisza lágy és szeszélyes akár egy asszony, így hát nem is lehet másként bánni vele: szeretni kell, de óvni is, hogy vize az utánunk jövőket is hűsítse, halai táplálják unokáinkat és lelkük hazatalálhasson a békés tiszai tájban. (*www.terra.hu*)

A MEGSZÓLÍTÁS

megszólítás, záróformula

Mindenkit társadalmi rangjának, korának megfelelően illik megszólítani.

A megszólítás ne legyen se hízelgő, se túlzottan alázatos, de gógös vagy lekicsinylő se legyen.

Az írásbeli megszólítások esetén előfordulhat egy bizonyos mértékig halmozás, de szóban semmi esetre se használjunk több megszólítási formulát egyszerre.

A hivatalos levélnek és iratnak sokkal több formai kelléke van, mint a magánlevélnek. Az írásbeli kommunikációnak nagy súlya van a hivatali és üzleti életben.

A hivatalos levél fontos része a **megszólítás**, ez helyettesíti a szóbeli köszönést.

A levelek formai elrendezése országonként változó. Ukrajnában a levelek jobb felső sarkába írjuk a címzett nevét, hivatali beosztását. Ezt illik pontosan leírni, tudakoljuk meg, ha nem vagyunk biztosak benne.

A hivatalos levélben az **Ön** megszólítási forma megkülönböztetett tiszteletet fejez ki, ezért nagybetűvel írjuk.

A levéltitok védelme hivatali és családi környezetben is egyformán érvényesül. Nem illik felbontani a családtagok levelét és azt elolvasni.

Magánlevelekben a kiemelt megszólítások után vesszőt is lehet tenni.

Akár hivatalos, akár magánlevélről legyen szó, mindegyik végére **a nevünket saját kezűleg** írjuk oda a levél jellegének megfelelően, valamint a **keltezés helyét és idejét**.

Megszólítások:

Tisztelt Uram / Hölgységem!, Kedves Uram / Hölgységem!, Tisztelt Erzsébet Asszony!, Kedves Asszonyom!, Tisztelt Igazgató Úr!, Tisztelt Igazgatónő!, Doktor Úr!, Kedves Munkatársam!, Drága Évikém!, Nórikám!

A levélben használt Asszony megszólítás nem a családi állapotra utal, hanem a megszólított rangjához, beosztásához, életkorához illő udvariassági forma.

Záróformulák:

Tisztelettel, Megkülönböztetett tisztelettel, Maradok tisztelettel, minden jót kívánva, Teljes tisztelettel, Ószinte jókívánságaimat küldve, Kérem, fogadja tiszteletemet, Üdvözlettel stb.

A levelek megfogalmazásánál az alábbi **szempontokat** kell figyelembe venni:

- közérthetőség;
- magyaros kifejezések használata;
- nyelvtani, nyelvhelyességi tudnivalók.

A levél legyen tömör, lényegre törő, ne legyen terjengős. Ne legyen túlságosan hosszú, egy oldalnál lehetőleg ne legyen hosszabb. Ne írjunk bonyolult mondatokat: ahol lehet, bontsuk fel rövidebbekre, így érthetőbb lesz a szöveg.

A *magyar helyesírás szabályai* legújabb kiadása a következő **helyesírási tudnivalókat** fogalmazza meg:

- Az olyan önálló, mondatértékű megszólítások után, amelyek egy hosszabb szöveget vezetnek be, általában felkiáltójelet teszünk: *Igen tisztelt Főorvos Úr! Tisztelt Kovács Béla! Kedves Péter! Egyetlen Ilonám!* – Az ilyen megszólítások után vesszőt is lehet tenni.
- Hivatalos iratokban és levelekben a megszólítás első szaván és tulajdonnévi tagján kívül nagybetűvel szokás kezdeni a megszólításban szereplő közneveket is (de a mellékneveket, kötőszókat már nem): *Tisztelt Nagy Úr! Tisztelt Osztályvezető Úr! Mélyen tisztelt Asszonyom és Uram!* Egyéb esetekben a megszólítás első szaván és tulajdonnévi tagján kívül a többi szót kezdhethetjük kis-

betűvel is: *Drága Ilonka néni! Kedves barátom! Édes jó anyám és apám!*

- A mondat elején vagy végén álló megszólítást vesszővel választjuk el a mondat többi részétől: **Gyerekek**, nézzétek csak! *Nagyon vártalak már, édes fiam!*
- Ha a megszólítás beékelődik a mondatba, eléje is, mögéje is vesszőt teszünk: *Most pedig, barátaim, rátérünk a dolog lényegére. Tudod-e, Sándor, a kötelességedet?*
- Azokat a közneveket, névmásokat és névmási szerepű határozószókat, amelyek a megszólított személyére vonatkoznak, a szöveg belsejében általában kisbetűvel kezdjük: *Légy szíves, barátom, látogass meg bennünket! Arra kérem a polgármester urat, szíveskedjék ügyemet kedvezően elbírálni.* – Fokozott tisztelet kifejezésére azonban az ilyen esetekben nagy kezdőbetű is alkalmazható: *Szeretném, Apám, ha nem értene félre.* Két (vagy több) szóból álló megszólításoknak ilyenkor is csak az első szavát kezdjük nagybetűvel: *Bocsássa meg, Igazgató úr, hogy soraimmal felkeresem! Tisztelettel emlékeztetem Államtitkár asszonyt arra, hogy... stb.*

280. Ír levelet a barátnődnek vagy barátodnak, javasolj neki egy filmet, könyvet, ami felkeltette a figyelmedet!

281. Ír levelet egy napodról, figyelembe véve a címzettet: barátnőd / barátod, tanárod!

282. Fogalmazz meg hivatalos levelet az iskola igazgatójának egy iskolai esemény/ügy kapcsán!

283. Fogalmazz nyílt levelet környezetünk tisztaságának megóvása érdekében!

A KÖZBEVETÉS

megmagyaráz, kiegészít, részletez, igazol

A közbevetés az írás vagy beszéd folyamatát megszakító szó, kifejezés, mondatrészlet vagy egész mondat.

A közbevetés segítségével a beszélő vagy író közelebbről megmagyarázza, kiegészíti, részletezi vagy igazolja mondanivalóját, vagy elmondja a vele kapcsolatos elgondolásait, érzéseit.

Pl.: *A dolgozatot – természetesen – azonnal megírta.*

Történhet a közbevetés elválasztása az eredeti mondattól vesszőkkel, zárójellel és gondolatjelekkel is.

• A vesszők

A legegyszerűbb módja a közbevetésnek, ha szimplán vesszők közé tesszük a kiegészítésnek szánt mondatrészt.

Pl.: *A nyuszi, ami egyébként nagyon félős volt, egy nap találkozott az erdőben a rókával.*

A nyuszi találkozott a rókával, ami meg akarta őt enni, ezért gyorsan búvóhelyet keresett.

A nyuszi találkozott a rókával, ezért gyorsan búvóhelyet keresett, ahelyett, hogy szembe szállt volna a ravaszdival.

Mint láthatjuk, ha a mondat közepébe ékelődik be a közbevetés, akkor előtte és utána is vesszőt teszünk, ha pedig a mondat végére esik a közbevetés, akkor nyilván csak az elejét választjuk el a vesszővel, a végén nem torlódhat egymásra egy vessző és egy pont.

• A gondolatjelek

A gondolatjeles közbevetés egyik alapszabálya, ha egyszerű mondatban történik, hogy a gondolatjel elé és után is vesszőt teszünk.

Nézzük meg a korábbi példákat gondolatjelekkel!

A nyuszi – ami egyébként nagyon félős volt – egy nap találkozott az erdőben a rókával.

A nyuszi találkozott a rókával – ami meg akarta őt enni –, ezért gyorsan búvóhelyet keresett.

A nyuszi találkozott a rókával, ezért gyorsan búvóhelyet keresett – ahelyett, hogy szembe szállt volna a ravaszdival.

• A zárójelek

Vegyük az eddigi példamondatokat:

A nyuszi (ami egyébként nagyon félős volt) egy nap találkozott az erdőben a rókával.

A nyuszi találkozott a rókával (ami meg akarta őt enni), ezért gyorsan búvóhelyet keresett.

A nyuszi találkozott a rókával, ezért gyorsan búvóhelyet keresett (ahelyett, hogy szembe szállt volna a ravaszdival).

Jó, ha tudod!

A szabály a közbevetésnél az, hogy az írásjelet (vessző, kettőspont stb.) a zárójel után írjuk!

Ha a mondat végére esik a zárójel, akkor a mondatvégi írásjelet szintén a zárójel után tesszük.

A magyar helyesírás szabályai legújabb kiadása alapján:

- A **mint** kötőszó sokszor beszédszünetekkel határolt közbevetést vezet be: *Ádám barátomat, mint mérnököt, a műszakiakhoz osztották be. Ádám barátomnak – mint kiválóan képzett mérnöknek – az átlagosnál magasabb a fizetése. Ádám barátomtól (mint országszerte jól ismert mérnöktől) gyakran kérnek szakvéleményt. Péter, mint említettem, beteg lett.*
- Érzelem kifejezésére – főleg régies vagy szépirodalmi jellegű szövegekben – a mondatba felkiáltójel vagy kérdőjel is beékelődhet. Az ilyen közbevetett felkiáltójel vagy kérdőjel után a mondat természetesen kisbetűvel folytatódik: *Meghaltál-e? vagy a kezedet görcs bántja, imádott / Jankóm...? Most veszem észre, hohó! mind, amit mondtam, hazugság, / Csúnya hazugság volt* (Petőfi Sándor).
- Ha egy tagmondatba beékelődik egy másik tagmondat, ezt vesszők, gondolatjelek vagy zárójelek közé tesszük: *Éva, bár nehezére esett, elvállalta a feladatot. Holnap – ha esik, ha fúj – elmegyünk kirándulni. Ez (valljuk meg őszintén!) kissé váratlan ajánlat.*
- Ha a zárójelbe tett megjegyzés a mondat végére esik, a mondat végi írásjelet a berekesztő zárójel után tesszük ki: *Bizonyos szavak ígék is, névszók is (pl. fagy, les, nyom). Ne felejts el felébreszteni holnap reggel (6-kor)! A zárójelbe tett önálló mondat írásjele azonban a zárójelen belülre kerül: A jelenlevők mind helyeselték a javaslatot. (Az ellenvéleményen levők el se jöttek a gyűlésre.)*

284. Figyeld meg, hol helyezkedik el közbevetés a szövegben! Olvasd el az adott mondatot közbevetés nélkül is!

László Gyula rajza

A nemezkesztés elsősorban a lányok nehéz szórakozása volt, a ház körüli többi munka java része az asszonyokra hárult. A férfimesterek keze munkája – anyaguk a nehezen megdolgozható vas, fém és csont volt – megmaradt a sírokban, míg az asszonyok gyapjával, lennel, kenderrel végzett munkája elenyészett az időben, s így csak nehezen tudunk számot adni róla.

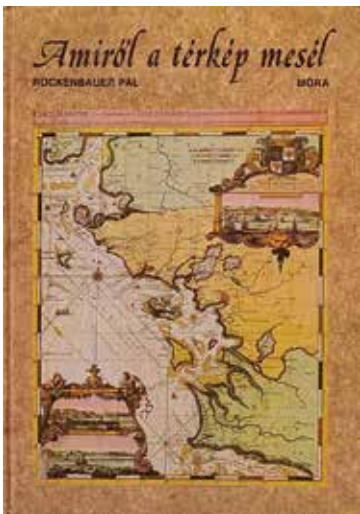
Asszonymunka volt a főzés – erről sajnos igen-igen keveset tudunk – s az őrlés is. Erről szól a Gellért-legendában a magyarok szimfóniájáról megemlékező szép részlet is.

(László Gyula: 50 rajz a honfoglalókról)

285. Keresd meg a szövegben a közbevetéseket! Figyeld meg, olvasd el a mondatokat ezeket kihagyva is! Ne feledkezz meg a mondatokban található szó szerkezetekről sem!

A térkép megszületésének pillanata az idők homályába vész. A szükség hívta életre, az embereknek az a törekvése, hogy a bebarangolt földeket, vizeket, az ott látott hegyeket, erdőket, szigeteket valahogy megjelöljék, s így a következő alkalommal már ismert, járt úton juthassanak el oda.

Az őskor emberének kezdetleges „térképeit” természetesen nem ismerjük. De – a nagy felfedezések korát követően – jó néhány olyan néppel ismerkedett meg az európai tudomány, amely akkoriban ősi, a szó szoros értelmében kőkorszaki körülmények között élt.

II. Ramszesz fáraó idejében – 33 évszázaddal ezelőtt – rajzolták azokat a papiruszokat, amelyek a núbiai aranybányákat ábrázolják.

S bár a sumer, asszír és babilóniai városok maradványai is megőriztek néhány térképet az utókor számára (a mai iraki Kirkuk közelében találták az eddig ismert legrégebbi térképet, ez a Kr. e. 3-2. évezredből való!), az ókori térképészet első virágkorát a görög műveltség idején érte el.

(Rockenbauer Pál: Amiről a térkép mesél)

286. Fogalmazz hat olyan mondatot, amelyben a közbevetés különböző formái fordulnak elő!

SZÖVEGÉRTÉS, NÉMA OLVASÁS

A HALÁLOS SZÚRÁSOK

Vajon milyen állatok mérgétől hal meg a legtöbb ember Európában és az Egyesült Államokban? Nehezen hihető, de a mérgeskígyók, skorpiók és pókok okozta halálesetek száma messze elmarad a méhek és darazsak – tehát a fullánkös hártványsszárnyúak – végzetes szúrásainak számától. Ennek több oka is van.

A közismert társas redősszárnyú darazsak – amelyek gyakori vendégei a gyümölcsökkel megrakott asztaloknak is – és a méhek nagy kolóniákban élnek. A dolgozók vakmerően óvják a kolóniát és benne a királynőt. A többi mérges állattól eltérően tehát ezek nem várják meg, hogy az ember megfogja őket vagy rájuk lépjen, hanem támadással védekeznek.

Egy-két szúrást az emberek többsége könnyen kihever, a népesség kis hányada azonban allergiás a hártványsszárnyúak mérgeire, elsősorban a méhekben található melittinre. Nálunk már egyetlen szúrás hatására túlzott hisztaminfelszabadulás következik be, ennek következtében folyadék lép ki a vérből a test szöveteibe. A vérnyomás vészesen zuhan, folyadék halmozódik fel a tüdőben, és ha a páciens nem kap hamar – nagyon hamar! – orvosi segítséget, beáll a halál.

A tömeges szúrás azonban minden emberre végzetes lehet. Az egészséges felnőttél több mint ezer szúrás kockáztatja csak az életet; a legtöbb haláleset viszont idős embereknél következik be, akiknek keringési és légzőrendszerük rossz állapotban van. Tömeges szúrásokra Európában elég ritkán kerül sor, Amerikában azonban sokkal gyakrabban. Ott ugyanis egyre inkább elszaporodnak a Brazíliából származó, de végső soron afrikai eredetű gyilkos méhek. Ezeket mikroszkóp nélkül nem lehet megkülönböztetni a szokásos háziméhektől, életmódjuk és méreganyagaik is azonosak. A természetük azonban egészen más. Sokkal kiszámíthatatlanabbak a közönséges háziméheknél, nagyobb területet védenek a kolóniájuk körül, gyorsabban és nagyobb számban támadnak, és messzebbre követik áldozatukat. Dühödt reakciójukat már egy erősebb testápolószer, feltűnő színű ruha vagy rezgést keltő munkagép is kiválthatja.

A helyet változtató gyilkos méhrajok előszeretettel költöznek be nyitott autókba, lakásokba, padok alá és más olyan helyekre, ahol a tömeges szúrások kockázata különösen nagy. Egy amerikai hasonlat szerint a gyilkos méheket megközelíteni éppoly veszélyes, mint bemenni egy égő házba. A gyilkos méhek terjedése Amerikában egyelőre megállíthatatlannak látszik.

(Vadon, 2001/4)

Válaszolj a kérdésekre!

1. Írd le, miért figyelemfelkeltő a cím!
2. Mi lehet a célja a cikk szerzőjének írásával?
3. Írj rövid vázlatot a cikk alapján!
4. Tapasztaltad-e már a méhcsípés kellemetlen érzését? Mit észleltél?
5. Tudsz-e olyan házi eljárást, amivel enyhítheted a méhcsípés tünetét?
6. Miért mondjuk azt, hogy a méh hasznos rovar?
7. Milyen szerepet tölt be a méz az emberek életében?
8. Keresd meg az amerikai hasonlatot a gyilkos méhekről! Igaz-e a közmondás szerinted?

BALÁZSOLÁS

*Szépen könyörgök, segíts rajtam, szent Balázs!
Gyermekkoromban két fehér
gyertyát tettek keresztbe gyenge nyakamon...*

E megkapó sorokkal kezdődik *Babits Mihály* Balázsolás című verse.

Tudod-e, mit jelent a balázsolás? Február 3-a Szent Balázs napja.

Ezen a napon régen templomba vitték a gyerekeket. A pap az álluk alá két, kereszt alakba helyezett égő gyertyát tartott, miközben a balázsálás szavait mondta. Almát is szenteltek ilyenkor, mert azt hitték, hogy az alkalmas a torokfájás gyógyítására.

Szent Balázs Diocletianus római császár uralkodása idején (284–316) élt. A császár 303-tól kegyetlenül üldözte a keresztényeket. Parancsára a katonák Balázst is el akarták fogni, aki Sebasta város püspöke volt. Éjszaka azonban egy szépséges angyal kivezette a püspököt a városból. Egy távoli erdőben, egy barlangban rejtőzött el. Az éhenhalástól az erdei madarak

mentették meg, akik mindennap vizet és kenyeret vittek neki. A szent életű remete ezért Isten dicsőségére minden erdei állatot meggyógyított. Ennek hamarosan híre ment az emberek között is. Egyre többen sereglettek hozzá, hogy mindennemű nyavalyától oltalmat kapjanak.

Egyszer egy gyermeket vittek hozzá, akinek egy halszájka akadt meg a torkán. Balázs kezét a fiú fejére tette, és megáldotta őt.

És csodálatos mód a szájka azonnal kiugrott a gyermek torkából, és rögtön meggyógyult. A kisfiú édesanyja köszönetül gyertyát adott neki. Így vállt a gyertya torokvédő orvossággá, Szent Balázs a torokbetegségek gyógyítójává.

A szent gyógyító híre eljutott a császárhoz is. Katonáival elfogatta, palotájába hurcoltatta, és rá akarta venni, hogy az ő kedvéért hagyja el Krisztus hitét. Mikor ezt Szent Balázs megtagadta, a császár oszlophoz kötöztette, szolgálai a szent testét vasszerűkkel tépkedni kezdték, majd lefejezték. Ekkor a nép odasereglett, és nagy titokban eltemették a szent püspököt.

Babits Mihályt a balázsáldás sajnos nem védte meg a torokbetegségtől. 1937-ben, 54 éves korában gégerák támadta meg a szervezetét. Több súlyos műtéten esett át. Betegsége sok szenvedésre és végül némaságra kárhoztatta. 1941-ben halt meg.

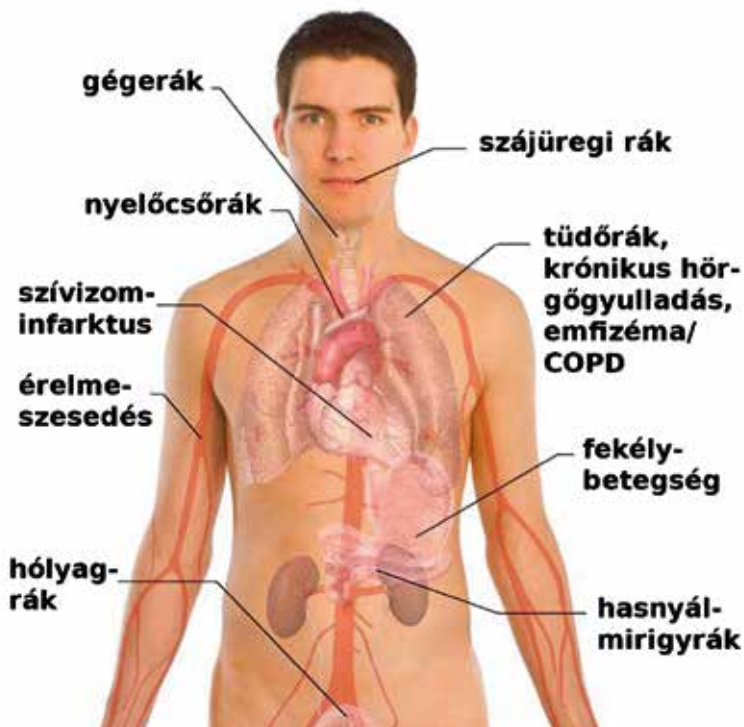
(Tankönyvből)

Válaszolj a kérdésekre!

1. Mikor uralkodott Diocletianus császár?
2. Mi a balázsolás?
3. Milyen dátumhoz és eseményhez kapcsolódik a balázsolás?
4. Milyen összefüggés van a között, hogy Szent Balázst az erdei madarak táplálták, és a között, hogy embereket gyógyított?
5. Hogyan fonódik össze Szent Balázs személye és Babits Mihály élete?
6. Írd le röviden, hogyan vált a gyertya torokvédő orvossággá!
7. A népszokások nevei között, a népnyelvben számtalan példát találunk a keresztnévek köznevesülésére. Több névnaphoz fűződik valamilyen hagyomány, és ezt a hagyományt a keresztnév használatával fejezik ki. Ilyen a balázsolás mellett a gergelyjárás is. Tudod-e, mi a gergelyjárás? Válaszd ki a helyes választ!
  - a) Az iskolába járó gyerekek ezen a napon végigjárták a falu házait, hívogatták az iskolás korú gyerekeket, közben adományokat kértek a tanító és az iskola számára.
  - b) E szokás szerint húsvéthétfőn hajnaltól kezdve a fiúk vízzel, újabban csak illatos kölnivel locsolják meg az ismerős lányokat.
  - c) A legnagyobb mulatság farsangvasárnap van, amikor sötétedéskor, a télbúcsúztató koporsó vízre bocsátása után az egybegyűltek máglyagyújtással égetik el a telet és a főtéren körtáncokat járnak.
8. Sorolj fel hasonló népszokásokat!

A DOHÁNYZÁS VESZÉLYEI

A DOHÁNYZÁS ALAPVETŐ VESZÉLYEI

(orvoslexikon.hu)

A dohányzás elsősorban az érrendszerre fejt ki károsító hatását azáltal, hogy közben és közvetlenül utána a hajszálerekben lassúbbá válik a véráramlás. A nikotin ugyanis szűkíti az ereket. Emellett emeli a vér szabad zsírsavszintjét. A nikotin és a magasabb zsírsavszint fokozza a vérlemezék összecsapódási képességét. Napjainkban is folyik a vita, hogy az érlemezés elősegítő hatásáért tulajdonképpen a nikotin vagy a szén-monoxid felelős-e. A kutatók zöme a szén-monoxidot okolja. A legújabb angol kísérletek szerint a filteres cigaretta a dohányban lévő kátrány mennyiségét 40%-kal, a nikotinmennyiséget 35%-kal csökkenti. Ugyanakkor a bejutott szén-monoxid 28%-kal növekedik, mert a filteres cigaretta füstje kevésbé keveredik a levegővel. A cukorbeteg érszövődményeinek kifejlődését a nikotin elősegítheti. A nikotin emeli a vércukorszintet, így a cukorbeteg számára a dohányzás különösen veszélyes.

Kézzelfogható tünet viszont a pulzusszám emelkedése, s a fejfájás, amely a szén-monoxid hatása. A füstben levő ingeranyagok károsítják

a nyálkahártyát, idült hörgőhurutot eredményeznek, a nitrogén-oxidok hátráltatják a fehérjeszintézist, károsítják az enzimek tartását, s fékezhetik a test növekedését (fiatalkori dohányzás). Bebizonyították rákkeltő hatását is, elsősorban a tüdő- és a gégerák létrejöttében van szerepe. A beszívott dohányfüst a gyomorba kerül, fokozza annak savtermelését.

Minthogy emeli a vérnyomást – főleg fiatal korban –, állandósítja a magas vérnyomást. Elsősorban az arra érzékeny egyéneknél idegességet, feszültséget, álmatlanságot okoz.

A terhesség alatt mind az anyai, mind a magzati szervezet fokozottan károsodhat. Gyakori a lepényi rendellenesség (szívhibák, nyúlajak, farkastorok) és a koraszülés. Hazai és külföldi kutatók szerint a koraszülés kétszer gyakoribb a dohányzó nőknél, az újszülött súlya pedig napi 10 cigaretta esetén 200 grammal, 20 cigaretta esetén kb. 400 grammal lesz kisebb.

„A cigaretta miniatűr máglya, amelyen a dohányos apránként elégeti magát, sőt a környezetét is perzseli.” Ez a Tobiasch-tól származó mondás a dohányosok lassú önpusztítását példázza. De ez csak egy példa. Ma már ugyanis azt is tudjuk, hogy a szív- és érrendszeri halálok többségéért a dohányzás a felelős. Már 1964-ben kimutatták az Egyesült Államokban, hogy a szívkoszorúér-megbetegedések 70%-kal gyakoribbak a dohányosok körében. Magyarországon minden második ember szív- és érrendszeri betegségben hal meg, minden tizedik pedig szívinfarktusból. Ebben döntő szerepe van a csaknem 4 millió dohányzónak. A veszély egyenes arányban nő az elszívott cigaretták mennyiségével.

(Részlet *Bágyoni Attila* Sz szenvedélyek rabságában c. könyvéből)

Válaszolj a kérdésekre!

1. Hogyan hat a hajszálerekre a dohányzás?
2. Milyen összefüggés van a szén-monoxid és az érlemeszesedés között?
3. Mire szolgál a füstszűrő a cigaretta végén?
4. Miért különösen veszélyes a dohányzás a cukorbetegek számára?
5. Milyen élettani hatásai lehetnek a cigarettának egy fejlődő, fiatal szervezetre?
6. Hogyan hat az idegrendszerre a dohányzás?
7. Van-e rákkeltő hatása a dohányfüstnek? Miért veszélyes ez a nemdohányzókra nézve?
8. Milyen szövődményei lehetnek a magzat fejlődésében, ha az anya a terhesség alatt cigarettázik?
9. Hol végeztek a tudósok a hatvanas években kutatást szívkoszorúér-megbetegedések gyakoriságát vizsgálva, és milyen eredményekre jutottak?
10. Miről tanúskodik a magyarországi statisztikai vizsgálat?

OTTHAGY CSAPOT-PAPOT

Mikor valaki hirtelen félbeszakítja a munkáját, esetleg egy beszélgetést s elrohan, azt szokták mondani róla: otthagyt csapot-papot.

A szólással Petőfi Sándor Csokonai Vitéz Mihályról írt vidám hangulatú elbeszélő költeményében találkozunk.

Az említett versben ilyen vidám eseményt mond el, amelyet Csokonai első életrajzírója, Domby Márton eképpen jegyzett fel:

„...falun lévén (ti. Csokonai) egyszer egy jó barátjával vacsora előtt kevéssel gazdájával együtt lementek a pincébe ketten borért. Azonban mélázások közben addig berhelik a különben rossz csapot, hogy azt a hordóból egészen kiberhelték és beletörték. Ekkor nem lévén más csapjok, a gazda Csokonait a szomszédba szalasztja csapért, maga pedig ujjával és tenyerével bedugja a csap lyukát. Csokonai elszalad

a szomszédba csapért, de ott mulatság lévén s a mulatóktól megragadtatván elfelejtkezett a csapról s a csap lyukát tenyerével kucorogva tartó gazdájáról, míg egyszer nemsokára azt nem kérdik tőle:

Ugyan, hogy esett ilyen későn ez a különös szerencsénk? Ekkor jutott eszébe, miért küldte őt oda, az ő csaplyukánál már kiabálásban és bosszankodásban egészen eltikkadt gazdája.”

Ma már tudjuk, hogy Csokonai barátját Nagy Istvánnak hívták, aki Hajdúböszörményben volt református lelkész. Így a kirándulás helye is ismert, mert Nagy István lakásán, illetve pincéjében esett meg ez a derűs történet.

(*Gyapay-Megyer-Ritoók*: Ki mondta? Miért mondta?)

Válaszolj a kérdésekre!

1. Az állandósult szókapcsolatok melyik csoportjába tartozik a címadó mondat?
2. Melyik nagy költőnk írja meg először ezt a vidám történetet elbeszélő költemény formájában?
3. Ki volt Csokonai első életrajzírója?
4. Kik a történet főszereplői?
5. Hogyan tört bele a csap a hordóba?
6. Miért ment át Csokonai a szomszédba?
7. A pincében maradt pap hogyan próbálja megmenteni a hordóból kiömlő bort?
8. Miért maradt oda Csokonai a szomszédban?
9. Hogy hívják a papot, akit otthagytak?
10. Hol esett meg valójában ez a történet?

TARTALOM

NYELV ÉS KOMMUNIKÁCIÓ	5
A szöveg	7
A cím	11
A szöveg szerkezeti egységei	14
A szövegtípusokról tanultak ismételése	17
<i>Témazáró</i>	19
AZ ELŐZŐ OSZTÁLYBAN TANULTAK ISMÉTLÉSE	20
A szófajok	20
MONDATTAN. A MONDAT FOGALMA	25
A mondatszerkesztés nyelvtani eszközei	31
A MONDAT FAJAI	34
A mondatok fajai a kommunikációs tartalom és a beszélő szándéka szerint	34
A kijelentő mondat	34
A felkiáltó mondat	37
Az óhajtó mondat	38
A felszólító mondat	41
A kérdő mondat	44
A mondatok fajai logikai minőségük szerint	48
A mondatok fajai szerkezetük szerint	52
A mondatok fajai tagolódásuk szerint	52
A mondatfajták szerepváltása	57
<i>Témazáró</i>	60
A SZÓSZERKEZET	64
A szószervezetek a mondatban	66
A szószervezet fajtái	69
A hozzárendelő szószervezet	69
Az alárendelő szószervezet	71
A mellérendelő szószervezet	75
A szószervezetcsoportok	78
<i>Témazáró</i>	81
AZ EGYSZERŰ MONDAT BELSŐ SZERKEZETE	85
Az állítmány	88
Az igei állítmány	91
A névszói állítmány	95
A névszói-igei állítmány	99
<i>Témazáró</i>	104
Az alany	106
A kitett és az odaértett alany	109
Az alany fajai	111

A főnévi igenév mint alany	115
Az alany és állítmány egyeztetése.....	118
<i>Témazáró</i>	120
A MONDAT BŐVÍTŐ RÉSZEI	122
A tárgy fogalma	122
A tárgy fajtái	124
A tárgy szófaja és alakja	126
A határozott és a határozatlan tárgy	128
Az alárendelt tárgy. A kettős tárgy. Az összetett tárgy	130
<i>Témazáró</i>	132
A határozó	134
A határozó kifejezőmódja	137
A határozók irányhármassága	139
A helyhatározó	140
Időféle határozók. Az időhatározó.....	142
A számhatározó.....	144
Módféle határozók. A módhatározó	145
Az eszközhatározó.....	146
A fok- és mértékhatározó.....	149
A tekintethatározó	150
Az okhatározó	151
A célhatározó.....	152
Az állapothatározó	153
A körülményhatározó.....	155
A társhatározó	157
Az eredethatározó	158
Az eredményhatározó	159
A részeshatározó	161
Az állandó határozó.....	162
A hasonlító határozó.....	163
A határozók rendszere	165
<i>Témazáró</i>	167
A jelző.....	169
A minőségjelző	169
A mennyiségjelző	171
A birtokos jelző	173
Az értelmező jelző.....	175
<i>Témazáró</i>	177
A megszólítás	178
A közbevetés	180
SZÖVEGÉRTÉS, NÉMA OLVASÁS	184

Навчальне видання

**БРАУН Єва Ласловна
ЗИКАНЬ Христина Імрівна**

УГОРСЬКА МОВА

**Підручник для 7 класу
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
„Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей”

Угорською мовою

Редактор *О. О. Дебрецени*
Художній редактор *І. Б. Штурма*
Коректор *Г. М. Турканич*

Формат 70×100/16. Ум. друк. арк. 15,550. Обл.-вид. арк. 14,60.
Тираж 1648 пр. Зам № 24-228

Державне підприємство
„Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua;
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»
09100, Київська обл., м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, буд. 4
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 5454 від 14.08.2017